

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA KAO IDENTITETSKI OKVIR HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Jurčević, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:794714>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA KAO IDENTITETSKI
OKVIR HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI**

KLARA JURČEVIĆ

SPLIT, 2022.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

**TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA KAO IDENTITETSKI OKVIR
HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI**

Studentica:

Klara Jurčević

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2022. godine

Zahvala

Zahvaljujem prijateljima, profesorima, kolegama i cjelokupnoj studentskoj obitelji na šest godina dugoj tradiciji, uspomeni i emociji koje su, naposljetku, oblikovale moj identitet.

Obitelji i Nikoli na bezuvjetnoj potpori i razumijevanju, vječnoj riječi i utjesi.

Konačno, hvala mom mentoru prof. dr. sc. Marku Dragiću koji mi je u baštinu ostavio ono najdragocjenije – ljubav prema njoj samoj.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ISTINE U (O) TRADICIJSKOJ KULTURNOJ BAŠTINI.....	2
2.1. Tradicija i identitet.....	4
3. ONI, HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI.....	6
3.1. Tradicija u tradicijama.....	8
3.2. Tradicijska kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini	10
4. CRKVENO – PUČKA BAŠTINA.....	13
4.1. Advent	13
4.1.1. <i>Sveti Nikola</i>	14
4.1.2. <i>Ditići</i>	17
4.1.3. <i>Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije</i>	17
4.1.4. <i>Materice</i>	18
4.1.5. <i>Sveta Lucija</i>	20
4.1.6. <i>Očići</i>	21
4.1.7 <i>Sveti Toma</i>	22
4.2. Badnjak.....	22
4.2.1. <i>Drvo badnjak</i>	23
4.2.2. <i>Unošenje slame</i>	25
4.2.3. <i>Polnoćka</i>	26
4.2.4. <i>Pripreme za Božić</i>	28
4.2.5. <i>Badnjičari, veselanje i divinacije</i>	31
4.3. Božić.....	32
4.3.1. <i>Sveti Stjepan</i>	34
4.3.2. <i>Sveti Ivan</i>	35
4.3.3. <i>Mladenci</i>	35
4.3.4. <i>Silvestrovo i Nova godina</i>	36
4.3.5. <i>Sveta tri kralja</i>	37
5. RAZDOBLJE POKLADA.....	38
6. KORIZMA	41
6.1. Veliki tjedan.....	42

6.1.1. <i>Cyjetnica</i>	42
6.1.2. <i>Vazmeno (Sveto) trodnevlje</i>	44
7. USKRS.....	46
8. SVETI JURAJ	47
8.1. Križićanje.....	50
8.2. Križićanje na Svetog Josipa.....	52
9. SVETI MARKO EVANĐELIST	54
10. SPASOVO.....	55
11. TIJELOVO	56
12. SVETI ANTUN PADOVANSKI.....	57
13. SVETI IVAN KRSTITELJ	58
14. SVI SVETI I DUŠNI DAN.....	60
15. SVETA KATARINA ALEKSANDRIJSKA	61
16. OBIČAJI PRILIKOM ROĐENJA I KRŠTENJA	62
17. SVADBENI OBIČAJI	64
18. OBIČAJI UZ SVETU MISU	73
19. ZAKLJUČAK	75
<i>Izvori</i>	77
<i>Literatura</i>	77
Sažetak.....	81
Summary.....	82

Zapis o zemlji

Pitao jednom tako jednoga vrli pitac neki:

A kto je ta šta je ta da prostiš

Gdje li je ta

Odakle je

Kuda je

Ta

Bosna

Rekti

A zapitani odgovor njemu hitan tad dade:

Bosna da prostiš jedna zemlja imade

I posna i bosa da prostiš

I hladna i gladna

I k tomu još

Da prostiš

Prkosna

Od

Sna

Mak Dizdar

1. UVOD

Tradicijska kulturna baština kao identitet jednog naroda u jednoj zemlji, pokazat će se u jednakom i najvišem stupnju složenom i zahvalnom temom specifično u jednoj zemlji i s jednim od njezinih triju konstitutivnih naroda, Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Četiri podtematske jedinice; *tradicijska kulturna baština, identitet, Hrvati u Bosni i Hercegovini* i konačno, sama *Bosna i Hercegovina* tek u svim svojim mogućim međusobnim relacijama čine cjelinu rada. Ovdje, govoriti o jednom, znači govoriti o sva četiri subjekta. Zahtjevno je davati prednost jednom od njih pred ostalima ili predstavljati jedan po jedan, a pri tom ne otkrivati svaki idući. Jedan iz drugoga proizlaze, međusobno se objašnjavaju i uvjetuju. Uz ovako prirodno (is)postavljen tijek obrade teme, donekle se sugestivnije inzistira na izraženom potencijalu i ulozi tradicije u oblikovanju, shvaćanju (pokazat će se; i prihvaćanju) identiteta s posebnim naglaskom na pomjeranje njezine službe iz registra prošlosti u budućnost Bosne i Hercegovine. Poopćeno, nudi se ideja tradicije kao moguće, pretpostavljene početne točke u razumijevanju i očuvanju identiteta u zemlji kompleksne, ali istovremeno bogate kulturne različitosti. Na koncu, Dragić će zaključiti kako se upravo u tradicijskoj kulturi nalaze „odgovori na mnoge suvremene izazove.“¹

Bosna i Hercegovina, uz ove suvremene i *zajedničke*, baštini i svoje *privatne*, mnogo vremenije izazove. Opet, Hrvati u Bosni i Hercegovini i neke svoje, osobnije i *privatnije* izazove, ali paralelno s njima i vlastite, jedinstvene odlike. Naime, „dugotrajno supostojanje i djelovanje nekoliko različitih, nerijetko sukobljenih civilizacijsko-religijskih sustava, napravili su od Bosne i Hercegovine magično zanimljiv kulturni pejzaž i neobičnu društvenu strukturu – kompozitnu i cjelovitu u isti mah.“² Upravo tisućljetnim tragovima tradicijske kulturne baštine promatrat će se izgradnja, poimanje i očuvanje identiteta Hrvata u Bosni i Hercegovini sjedinjenog s Republikom Hrvatskom, utjelovljenog u Bosnu i Hercegovinu, a naposljetku, jedinstvenog i vlastitog, i sputanog i slobodnog, i svetog i profanog, specifično njihova identiteta.

Tradicijska kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini u radu će se velikim dijelom predstaviti kroz crkveno-pučku baštinu zato što je upravo ona, osobito uz franjevačke zasluge,

¹ Dragić, Marko: *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014., str. 16.

² Lovrenović, Ivan: Kulturni identitet(i) Bosne i Hercegovine. Objavljeno 26. travnja 2015. Dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/kulturni-identiteti-bosne-i-hercegovine>

od prvorazredne važnosti za razumijevanje strukture hrvatsko-katoličkog identiteta. Isprepletenost onog crkvenog i pučkog svoju kulminacijsku razinu doseže upravo među ovim narodom i u ovoj zemlji. Također, iako „običaj nije poželjna radnja niti radnja koja se spontano odvija, već traži određenu pravilnost i ponavljanje“³, običaji kao ponavljane radnje nadrastaju sami sebe do konteksta; pa je i u ovdje cilj izvornim iskazima kazivača vinuti se do ukupnog konteksta života i kulture Hrvata u Bosni i Hercegovini.

2. ISTINE U (O) TRADICIJSKOJ KULTURNOJ BAŠTINI

Odbija se dvaput promisliti zalijeće li se kada se kaže da se barem (barem!) u ovom smislu, u ovom polju i na ovim granama, emocionalni, pojmovno-spoznajni smisao ne može staviti iznad bilo kojeg drugog. U grčevitom i do kapi iscijedenom nastojanju da se misao ne samo pretoči, već gotovo izreklamira i izgalami, kaže se sljedeće: ne polaze li sve bezgrešno čiste činjenice, kristalno objektivne i oprane od svake metafore, od one subjektivne u čovjeku. Svaka je opipljiva stvarnost prvo bila neopipljiva emocija u čovjeku. Svaka je izvanjska i objektivna činjenica u svojem djetinjstvu bila unutrašnja i subjektivna istina, koju je netko odlučio, povećati ili smanjiti, ovisno o etici i prirodi nje same, do povijesti, događaja, stvarnosti. Zašto se na emociju gleda kao na drugorazrednog građanina u ozbiljnom proučavanju ičega i ikoga, kada je sama prapočelo, *arche* svega i sviju. O istome se, svakako, na veliko ispisivalo i govorilo, ipak, ono još muči i dvoji, što je dovoljno da se ovdje odluči da je bilo nedovoljno. Ponovno: emocija kao prapočelo svake stvarnosti. A zgodno je ovdje pisati o stvarnosti, izazivati je i povlačiti za rukav, ovdje, gdje i kada se piše o usmenoj književnosti odnosno tradicijskoj kulturnoj baštini. Prenaglasiti, a ne pretjerati, cilj je ove misli. To je negdje na tragu i same usmene književnosti; nematerijalne tradicijske kulturne baštine⁴ koja izmišljajući prve, govori neke druge istine. „Kažu da se na dnu svake predaje i legende, ispod naplavina i naslaga fantazije, krije ulomak znanstvene istine. Je li antropolog jezični arheolog? Motikom i lopatom, golim rukama i golim srcem skida li sloj po sloj, dok ne nađe ulomak povijesne istine: događaj, vrijeme, ime? Samo što se u jezičnoj arheologiji nikada ne zna što je vrjednije: *odbačeni*

³ Čapo-Žmegač, Jasna: *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 8.

⁴ „Sva je baština oduvijek bila nematerijalna, samo što je neku baštinu bilo moguće prepoznati, sačuvati, spremiti i pokazati kao materijalnu.“ (Sladojević Šola, Tomislav: *Javno pamćenje: čuvanje različitosti i mogući projekti*, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 87.)

materijal ili *nađena stvar*.“⁵ Također, te *istine* možemo promatrati i kao povijesne ili kao *životne*.

Prije, izvan, ali i iznad svih formalnih okvira, usmena književnost i tradicijska baština su *ljudi s ljudima*. Gdje bi se, izmičući od one emocije kao od kakva krivovjerja u znanosti i struci, pogrešno odmaknulo i od ovih *ljudi*. Možda se može „s neke pretpostavljene teološko-akademske visine ovomu pitanju pripisati ubogost, pretjerana jednostavnost“⁶, ipak, dalje u tekstu će se ispostaviti kako su pod upitnikom neki od najsloženijih pojmova, kao i osnovne vrijednosti koje se oko njih grade. Konačno, u prvom redu, tradicijska kulturna baština je skup stečenih znanja, vještina i običaja odnosno određenih modela ponašanja i vrijednosti jednoga naroda, opet, nekih *ljudi*. Dragić će tradiciji dodati prefikse u oblicima: usmene predaje, korijena, istine, duhovnosti, narodnog pamćenja, naroda kao takvog, bogatstva i identiteta, a sve to pod zajedničkim nazivnikom *znanja*.⁷ Tradicija - u svojoj najužoj biti jest znanje - u svom najširem kontekstu. „Ali, ako je išta moglo biti blisko mudrosti, to bi trebala biti baština, zato jer je ona izabrano, prosijano, potrebno i moralno utemeljeno znanje. Idealizam ili ne, baštini je jedini pravi cilj mudrost, a tamo gdje se nađe u čistom stanju, bez iskušenja i loših ambicija kojima može biti transfer ili krinka, tamo je sazdana od mudrosti. (...) U stvarnosti, baština je aglomerat znanstvenih činjenica, kolektivnog pamćenja, tradicija, mitova i narativa, kojima društvena zajednica sankcionira ukupnost tih elemenata u javnu memoriju.“⁸

Ako je rečeno da je tradicija u svojoj najužoj biti, znanje u svom najširem kontekstu, neka se dozvoli i ovo: tradicija u svom najširem kontekstu, uvijek je identitet u svojoj najužoj biti. „Kako se gradi čardak ni na nebu ni na zemlji, kako se priča priča? Od mašta (ma čega) i mašte, od kamena i sna. U temelj se ugradi (s)tvorni kamen. Jedan, dva, tri. Kad kamena ponestane, on se izmašta. Jedan, dva, tri. Dok se ne ispriča čardak, dok se ne sagradi priča. Događaj, čim prođe kroz srce, kroz pamet, čim postane doživljaj, već ima drukčiju boju, oblik, tok. Istina ima koliko i svjedoka, a priča koliko ima pričalica. Što događaj u pamćenju i pameti ostane dulje i raznese se dalje, što pričalica bude više, stvarni - povijesni događaj sve manje

⁵ Gudelj, Petar u: Dragić, Marko: *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999., str. 8.

⁶ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulturne*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 118.

⁷ Dragić, Marko. *Kome treba tradicija?*. Hrvatsko nadzemlje. Objavljeno 30. siječnja 2018. YouTube, 1:53:34. <https://www.youtube.com/watch?v=tVtPMqkyVog&t=2971s>

⁸ Sladojević Šola, Tomislav: *Javno pamćenje: čuvanje različitosti i mogući projekti*, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 118.

sliči na se, sve više na one koji su ga oblikovali, brusili, glačali, od njega pravili priču.“⁹ Pita se ovdje ne govore li onda usmena književnost i tradicija više o ljudima nego o sebi samima. Dakle, dvosmjerno - tradicija će najprije proizaći iz čovjekova identiteta, da bi konačno i s vremenom, čovjekov identitet proizlazio iz nje. Kauzalno, da se ne kaže *sudbinski* vezana tri temelja tradicijske kulturne baštine: čovjek (ljudi), znanje i identitet.

2.1. Tradicija i identitet

Na famozno *očuvanje* tradicije gleda se gotovo kao na kakvu samilost prema njoj; jednoj i nepravedno zanemarenoj. I ta će samilost, u očima većine, uglavnom biti ukazana od strane manjine; zanesenjaka, mahom idealistički nastrojenih. Kada se govori, a najčešće se govori o važnosti tradicije u kontekstu poštovanja i ponosa, dužnosti prenošenja iste na mlađe generacije, opet – zbog poštovanja i ponosa samog, u kontekstu vrijednosti, bogatstva, naslijeđa i kulture, dobro se govori. Ipak, naviknutom uhu, nažalost, ovo će biti ono što su lingvistici odnosno diskursu tzv. *prazne riječi*. Tu se ističe i sintagma *sačuvati od zaborava*. U tom smislu valja naglasiti kako „tradicija nije kult prošlosti ni nostalgija za određenim vremenom, nego je okrenuta budućnosti. Zapravo, čim se tradicija promatra statično, kao mrtav teret, ona prestaje imati smisla kao tradicija.“ Odnosno ako je ona manjina, što bi i dalje u užem ili širem djelovanju trebali svi, i nastoji otrgnuti od zaborava, ona ne nastoji samo to; već tradiciju stavlja u praktičnu, potrebnu i vrijednu funkciju. Konačno, *očuvanje tradicije*: kao da čovjek radi kakvu uslugu njoj, dok je ona zapravo, sama po sebi, čini njemu.

Također, postaje popularnim, ali ujedno i nužnim o tradiciji govoriti u odnosu s globalizacijom, gdje su binarne opozicije onda: identitet – gubitak identiteta. Tako se može zaključiti kako sklonost tradiciji ne podrazumijeva nužno i nesklonost društvenim promjenama, već manju sklonost negativnim društvenim promjenama. Uz to, ako se već govori o današnjoj krizi identiteta, nameće se onda praktična i potrebna funkcija tradicije: očuvanje identiteta, ali i, pokazat će se, izgradnja te shvaćanje identiteta. „Identitet zbog svoje sadržajne arbitrarnosti ima tu moć da potiče na preispitivanje dubinski strukturirane i tradicijom nataložene svijesti o individualnoj i kolektivnoj pripadnosti. Pojedincima daje spoznajni okvir za afirmaciju individualnosti, a široj zajednici mobilizacijsko djelovanje u stvaranju kolektivnog

⁹ Gudelj, Petar u: Dragić, Marko: *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999., str. 7.

subjektiviteta.“ Identitet najprije u svojoj izgradnji, pa kasnije u potvrđivanju i razumijevanju, iziskuje kontekst. Pamćenje ili u užem smislu tradicija, najširi je kontekst u kojem se pojedinac pronalazi i razumije ili kao individua ili kao dio kolektiva. Iz tradicije se nasljeđuju te iz nje proizlaze određene vrijednosti, pa i one negativne, koje zatim oblikuju čovjekov identitet. Drugim riječima: čovjek, kako bi se oblikovao, potvrdio i razumio, sakuplja inventar vlastite prošlosti. Identitet uvijek pita: *tko smo* i *kako smo* to što jesmo, a cjelovit odgovor na to pitanje ne može se pronaći u sadašnjem trenutku, još manje u onom koji se još nije dogodio, pa se mora stavljati u kontekst prošlosti, koja će kao pamćenje, svijest i tradicija, naposljetku, oblikovati i budućnost. U tri relacije: prošlost, pamćenje i tradicija kao pretpostavke budućnosti, shvaćanja i identiteta.

Važnost prošlosti i tradicije (istine i podrijetla) u kontekstu identiteta do posebnog izražaja dolazi u rubnim i osjetljivim trenutcima. Reći će Dragić kako se u najkritičnijim vremenima, kada nam je najteže, vraćamo tradiciji.¹⁰ Također, „bez prijenosa informacija s ovog kronološkog polja (*lenta vremena*) nema opće spoznaje o istini i podrijetlu, bilo da je riječ o pojedincu ili društvenoj zajednici u cjelini – to je neupitno.“¹¹ A istina i podrijetlo su čovjeku važni što će najbolje potvrditi oni u egzilu ili oni koji nakon ratnih vremena pokušavaju sabrati svoj identitet i sve što o sebi znaju. Dakle, govori se o marginalnim točkama životnog vijeka jednog čovjeka ili naroda s kojih se najčešće dobro vide najdublje ljudske težnje. „Bježeći, baštinu nastojimo pokupiti što je više moguće u opipljivom obliku. Identitet smo ponijeli i onda kad ništa nije ostalo u rukama. Identitet je jezgra baštine, relativno stabilan, utemeljen sustav vrijednosti, nedjeljiv i osobit, u kojem se netko prepoznaje kao različit od drugih i sličnih, i kakav drugi nemaju teškoća prihvatiti, ako su od dobra.“¹² Tradicijska baština: tajna prošlosti, lozinka budućnosti.

Dakle, očuvanjem tradicije ne ravnaju se dugovi prema zavičaju, domovini i precima, u prvom redu, ako će nekakvih dugova i biti, bit će ih prema sebi samome. Drugim riječima: čovjek ima dužnost prema sebi njegovati tradiciju radi navedenih i drugih faktora, jer svi su oni, manjim ili većim dijelom, u službi njegova identiteta. Na koncu, jasno je da tradicija sama

¹⁰ Dragić, Marko. *Kome treba tradicija?*. Hrvatsko nadzemlje. Objavljeno 30. siječnja 2018. YouTube, 1:53:34. <https://www.youtube.com/watch?v=tVtPMqkyVog&t=2971s>

¹¹ Škarica, Matej: *Hrvati Bosne i Hercegovine - naslijeđe i izazovi budućnosti*, Alfa, Zagreb, 2020., str. 290.

¹² Sladojević Šola, Tomislav: *Javno pamćenje: čuvanje različitosti i mogući projekti*, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 119.

po sebi ima praktičnu i aktivnu funkciju, bez da joj je potrebna ljudska svijest o tom nevidljivom procesu, pa se čini da nije ona ta koja je statična, već upravo čovjek. Ona, istinabog, ima svoju određenu samopogonsku funkciju, ali bez čovjekove svijesti i djelovanja ne može daleko ili dalje. Dakle, čovjek je potreban njoj koliko i ona njemu. Naposljetku, „onda kada očuvamo tradicijsku baštinu, tada ćemo biti i kada nas ne bude.“¹³

3. ONI, HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina: dva entiteta i tri konstitutivna naroda. Veznik *i* koji po službi, često naporno, pa onda opet tako prirodno i samorazumljivo, nastoji ujediniti sve silne pojmove, imena i različitosti sebi slijeva i zdesna. Razdvajajući spojeno, pa opet spajajući razdvojeno, tražeći jedinstvo u razlikama, a onda opet s pogrešnim ciljevima kopajući razlike po tom jedinstvu, ova zemlja sebi je osigurala epitet jedne od najsloženijih zemalja svijeta¹⁴, dok će oni koji su joj ophodili s narodom, govoriti o jednostavnosti duha i mentaliteta. Od presjeka jedinstva i različitosti kao od kakva usuda u svim mogućim relacijama ne može, ali i ne mora pobjeći, jer istovremeno, dok je čini složenom i složenijom od drugih, čini je i bogatom; bogatijom od bogatih.

U tom mitskom biću Bosne i Hercegovine, Hrvati su najstariji i najmalobrojniji narod, a „sudbina je „malih“ naroda da se uvijek pitaju o svojem održanju.“¹⁵ Brojniji su s one nego s ove strane kućnog praga, dok se neki još u političkom i identitetskom mamurluku pitaju i *gdje je* i *što je* to njihova kuća. Ovisno o vjetrometini različitih interesa, katkad će ih smatrati podstanarima u Republici Hrvatskoj, katkad u Bosni i Hercegovini, dok su oni jednostavno i uvijek njezini stanari, nikakva „etnička dijaspora“ ili „nekakvi vražji došljaci“.¹⁶ Čini se da se uistinu mora krenuti od onoga što nisu, da bi se konačno kazalo tko jesu, s obzirom na to da je isto uopće i ikako još uvijek predmet pojašnjavanja. U tom svjetlu, neka se kaže još i da nisu ni nekakva mutacija, slabija verzija bilo stanovnika Hrvatske, bilo stanovnika Bosne i Hercegovine, napokon, oni su s obje strane, koja je u mnogočemu jedno te ista strana, *sastavni dio* nacionalnog odnosno kulturnog korpusa. „Tako nije moguće od Bosne odstraniti bošnjačko

¹³ „Knjigom Zorice Jurilj predstavljena tradicijska baština Širokog Brijega“, JABUKA.TV, 29. lipnja 2018.

¹⁴ „Višestruko složena zemlja – politički, povijesno, kulturno, religijsko-etnički.“ (Škarica, Matej: *Hrvati Bosne i Hercegovine - naslijeđe i izazovi budućnosti*, Alfa, Zagreb, 2020., str. 55.)

¹⁵ Cvitković, Ivan: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb - Sarajevo, 2006. str. 30.

¹⁶ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 165.

hrvatstvo, niti je iz hrvatstva moguće isključiti Bosnu i bošnjaštvo, ili bosanstvo, u svim njihovim jezičnim izvodima i oblicima. Bosna, bošnjaštvo, bosanstvo - nerazlučivi su i neizbrisivi sastojci hrvatskog političkog i kulturnog bića, usprkos svim hrvatskim novovjekim naivnim i sramotnim odreknućima. Nelogično je i samoubilački u Bosni biti Hrvat, a iz svoga identiteta brisati bošnjački kulturno-povijesni supstrat i upravno-geografske odrednice.“ Moglo bi se reći: Hrvati u Bosni i Hercegovini, ali i Bosna i Hercegovina u Hrvatima. Danas, u zemlji koju su suoblikovali, čiji su esencijalni dio, Hrvati su svojim opstankom ili manifestacijom tog opstanka ugroženi, a „s njihovim odlaskom nestaje ujedno i (...) naslijeđe, kultura, tradicija, identitet, kao i svi oni koji su sačinjavali BiH onakvom kakva jest – od njezinih početaka sve do danas.“¹⁷ S druge strane, „neraskidivost s identitetom Hrvata u susjednoj Republici Hrvatskoj bez sumnje čini neizostavnu svakodnevnu društvenu sastavnicu; počevši od životnosti jezika, kulturne razmjene, svakodnevne međuljudske komunikacije, tradicije, folkloru, razvoja znanosti i umjetnosti, prijenosa starih prema suvremenim običajima te ukupnog prepoznavanja važnosti povijesnog naslijeđa.“¹⁸ Hrvati u Bosni i Hercegovini su narod koji je istodobno i nesebično oblikovao dvije zemlje, ponekad, kao da im je na stvari jedna jedina i jedno te ista. Oni su ona magla što se spustila na tisuću kilometara dugu granicu, pa je čine i blaže podvučenom, slabije vidljivom, a time, u isti mah, čini se i slabije shvatljivom. Zato „to nije uvijek lako, ljudi jednostavno žele već prema prilikama da vas prepoznaju samo kao Hrvata ili Bosanca ili katolika, neće ili nisu u stanju dopustiti da je moguće sve to u istom trenutku i u najvišem stupnju.“ Potvrdu da je ono *uže* hrvatsko i *šire* bosansko jednako tom narodu satkano u identitet¹⁹, da su sve različitosti, raznolikosti i prividne neshvatljivosti bogatstvo, a ne prokletstvo te (dvije) zemlje, tražit će se u onome što je na početku poistovječeno s istinom, znanjem i identitetom – tisućljetnoj tradiciji. Naposljetku: *oni*, Hrvati u Bosni i Hercegovini, kako ne bi izgubili stvarni sadržaj svog pojma, moraju postati *mi*; u brizi, prenošenju, očuvanju te buđenju svog kulturnog identiteta i tradicijske kulturne baštine.

¹⁷ Škarica, Matej: *Hrvati Bosne i Hercegovine - naslijeđe i izazovi budućnosti*, Alfa, Zagreb, 2020., str. 61.

¹⁸ *Isto*, str. 46.

¹⁹ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 170.

3.1. Tradicija u tradicijama

Tradicijska kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini amalgam je više baština. U pravilu, ovo najprije podrazumijeva njihov suživot i međudjelovanje s baštinom i kulturom preostala dva naroda²⁰ u Bosni i Hercegovini – Bošnjacima i Srbima. Ipak, valja se podsjetiti kako je riječ i o isprepletenosti, praktično organskoj povezanosti i s kulturnom baštinom Hrvata u Republici Hrvatskoj, koja je već sama po sebi raznolika, sadržajno bogata i pod različitim utjecajima formirana. Drugim riječima, identitet Hrvata u Bosni i Hercegovini, udžbenički je, a opet u svojim varijetetima iznimno kompleksan primjer presjeka više različitih identiteta. Svakako, u najširoj slici, govoriti o *čovjeku* znači govoriti o *ljudima*, u nešto užoj slici, govoriti o *tradiciji* znači govoriti o *tradicijama*, jer i pojedinačnom i kolektivnom identitetu potreban je onaj *drugi*. „On je poput mreže u koju prodiru silnice sa svih strana, i tako sve zajedno čine njegovo tijelo. Identitet se kao prvo ne može razriješiti veza s drugim identitetima, a zatim niti veza sa sadašnjosti, svojom prošlosti i budućnosti.“²¹ Dakle, osnovna konstrukcija identiteta počiva na dihotomiji „mi – drugi“.

Hrvati u Bosni i Hercegovini imaju širok repertoar svojih *drugih*, *mimo* i *uz* koje su oblikovali svoju tradicijsku kulturu odnosno identitet. Dakle, Hrvati u Bosni i Hercegovini nasuprot svojih *drugih* ili jednostavno: različiti od svojih drugih i drugi od njih. „Identitet zajednice, kao i identitet pojedinca, rađa se iz razlika. To je česta konstatacija, ali je li cjelovita? Uključuje li suvremeni identitet, u pluralnim društvima, samo različitosti ili i sličnosti s „drugima“?²² Kada se identitet postavlja u binarnu opoziciju „mi – oni“, on očito nastaje iz razlika, ali ujedno i nužno i iz sličnosti. U zemljama opterećenima burnom i teškom prošlošću, kao što je Bosna i Hercegovina, čini se kako postoji neka, slijedom tragičnog kauzaliteta, nagona pobuna pri isticanju *sličnosti*, dok su narodu, s druge strane, toliko potrebne i važne *razlike*; stav da će sličnosti dokinuti razlike, dok su one zapravo dvije strane iste medalje. Naime, razlike uistinu jesu potrebne i važne, posebno onda kada će ih se staviti u pozitivnu i humanu službu. Ovdje, specifično među narodima Bosne i Hercegovine u mnogim kontekstima ih jest teško nadići, ali u onom najširem kontekstu „problem nije u različitosti, nego u našem odnosu prema njoj.“²³ I dok političke i nacionalne razlike još i imaju najveće predispozicije za

²⁰ Ne smije se zaboraviti ni na ostale manje ili veće etničke grupe u Bosni i Hercegovini.

²¹ Derrida, Jacques: *Drugi smjer*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999., str. 11.

²² Cvitković, Ivan: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb - Sarajevo, 2006. str. 22.

²³ *Isto*, str. 97.

samo razdvajanje, tradicijske i kulturne razlike imaju ili tek trebaju dobiti svoju šansu za ujedinjavanje. „Time dolazimo do vječite teme – različitosti i jedinstva. Jedinstvo u različitostima, različitost u jedinstvu.“²⁴ Naime, narod ne mora otkidati od vlastitog identiteta da bi različitosti prihvatio kao bogatstvo. Vrednujući različitosti kao bogato naslijeđe prošlosti, umjesto kao vječno „bure baruta“, identitet jednog naroda ne gubi ništa, osim što dobiva na svom sadržajnom, kulturnom i na koncu, humanističkom planu.²⁵ Drugim riječima: poštivati različitosti ne znači i dokinuti razlike prema kojima su Hrvati u Bosni i Hercegovini to što jesu odnosno *tko* jesu. Moguće je da u istom trenutku „ostanemo ono što jesmo i da širokogrudno dopustimo drugima biti ono što oni jesu.“²⁶

Dragić²⁷ će reći kako narod nije izoliran otok, običaji i baština uvijek se isprepleću, pri čemu je tom istom narodu, u ovom slučaju Hrvatima u Bosni i Hercegovini, i dalje dominantno ono jedinstveno i prepoznatljivo *njihovo*, jednako kao što će i druga dva naroda najprije biti ono što su sami za sebe, a onda i ono što su u doticaju s prvim. Dakle, kao što *različitosti* kao takve ne ugrožavaju pojedinačne identitete, štoviše, obogaćuju ih, jednako i s druge strane ni *sličnosti* neće oskvrnuti posebnosti identiteta pojedinog naroda. Ipak, nameće se pitanje zašto toliko inzistirati na stvaranju predodžbe o *sličnostima*, kada postoji uvriježeno „prihvaćanje i poštivanje *razlika*“, koje bi, kamo sreće da je do sadašnjeg trenutka već i provedeno, trebalo biti dovoljno. Naime, pojam *razlike* po sebi ima više izražen negativan nego pozitivan ton, dok pojam *sličnosti*, s druge strane, zrači jednim pozitivnim predznakom. Tako se javlja misao da je čovjeku lakše krenuti od pozitivnog nego od, uvjetno rečeno, negativnog odnosno da je za polazišnu točku lakše uzeti ono što spaja nego ono što po definiciji razdvaja. A u Bosni i Hercegovini narode ujedinjuje upravo tradicija koja im se isprepliće, dodiruje, a da pritom i dalje „ne ide na štetu osobnosti i nacionalnih razlika“.²⁸ Moglo bi se reći: i mi nasuprot njih i oni nasuprot nas - sastajemo se u tradicijskoj kulturi. U *budibogsnama*²⁹ zemlji potreban je povratak na „tvorničke postavke“; na ono izvorno i iskonsko, ljudsko i humano odnosno sve

²⁴ *Isto*, str. 7.

²⁵ „U ovom trenutku mi pada na pamet Luhmannova teorija društva, koja opisuje društvo koje funkcionira i onda kada to baš i ne čini. Tamo gdje ostali stanu zapanjeno pred svojim neusklađenostima, Luhmann vidi sličnosti i strukturalne srodnosti, čistine u kaosu i smisao u besmislu.“ (Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 177.)

²⁶ Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 32.

²⁷ Dragić, Marko. *Kome treba tradicija?*. Hrvatsko nadzemlje. Objavljeno 30. siječnja 2018. YouTube, 1:53:34. <https://www.youtube.com/watch?v=tVtPMqkyVog&t=2971s>

²⁸ Cvitković, Ivan: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb - Sarajevo, 2006. str. 6.

²⁹ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 132.

ono što je univerzalno sadržano u tradiciji, koja sama po sebi i jest spoj sličnosti koji pomiruje razlike. Dakle, razlike (paradoksalno) kao točka sastajanja, ne razilaženja; a sličnosti kao prečica do tog istog sastajanja. Uz to, „uvijek će biti potrebni ljudi koji ukazuju narodima da je ono što ih zbližava iznad onoga što ih dijeli.“³⁰ Tradicija se stoga ovdje ne iznosi kao fantazma, kao romantičarsko rješenje svih, a osobito političkih barijera jedne zemlje; iznosi se kao ideja, kao dobra polazišna točka, jer u svojoj specifičnosti ona je ta koja istovremeno može ujedinjavati i razlikovati, a da i jedno i drugo bude u najvišem stupnju dobra. U konačnici, „s nacionalnim vezu mogu imati na konkretan i smislen način upravo preko sadržaja kulture i tradicije, ne preko političke, predstavničke funkcije.“

Također, ako je osnovni kod konstrukcije identiteta sadržan u opreci „mi – drugi“, Hrvati u Bosni i Hercegovini imali su jedinstven slučaj, da se ne kaže i, često po njih same najtragičnije, ali specifične uvjete da kraj tolikog i takvog broja *drugih* u visokom stupnju i na jednoj posebnoj dimenziji kroz tisućljeća formiraju, promišljaju, jačaju, osjećaju, ali i brane vlastiti kulturni identitet i tradiciju. Naposljetku, ako bi se navedeno iščitalo kao utopistički svjetonazor, valja još reći kako „ne postoji mogućnost da ćemo se izgubiti ako pristupimo civilizacijama (...) putem prividno najbesmislenijim, preko prašinom zastrtih događaja i sitnih vijesti pomoću kojih se najprije oglašava svaka živa civilizacija.“³¹

3.2. Tradicijska kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina, a češće tek Bosna, postoji izvan vlastitog imena. Riječ je o zemlji koja funkcionira kao metafora, bezvremenski i besprostorni pojam koji živi i izvan sebe samog, ali se ne može definirati ničim izvan sebe. „Bosna je (...) zemlja višemilenijskoga kulturnoga traganja i prisutnosti različitih ljudskih zajednica, koje su u neprekinutu nizu od sjajnih neolitskih kultura, preko ilirske epohe, te rimske antičke civilizacije, davno prije naših izravnih slavenskih predaka i prvoga dokumentiranog spomena imena Bosne, kultivirale zemlju i stvarale duhovne estetske vrijednosti trajnije od vremena i kratkih ljudskih mjera.“³² Također, postoji i ta romantičarska percepcija o zemlji prepoznatljivog mentaliteta, istovremeno vrlo

³⁰ Erasmo Roterdamski u: Cvitković, Ivan: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb - Sarajevo, 2006. str. 128.

³¹ Fernand Braudel u: Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 128.

³² Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 62)

živog i melankoličnog duha, o sljubljenom egzotičnom Istoku i racionalističkom Zapadu, dok joj je zbilja mnogo puta bila jednostavno - tragična. Naime, sudbina Bosne i Hercegovine više se krojila izvan nje nego li u njoj samoj, često pod stranim vladarima i ratnim razaranjima. Ipak, narod je podnoseći tako nametnutu sudbinu istovremeno stvarao i impresivan mikrokozmos, jedan autohtoni svijet, memoriju i tradiciju. Tako se pokazuje „velika povezanost s baštinom i zemljom na kojoj se živjelo i umiralo.“³³

Dakle, postoji „cijela jedna duga i duboka magija imena i značenja Bosne, baš kao bosansko-katolička tradicija, koja se ne da lako zatrti ni danas, kada je sve usmjereno protiv nje.“³⁴ Velik dio tradicijske kulturne baštine Hrvata u Bosni i Hercegovini naslanja se upravo na crkveno-vjersku tradiciju koja se onda isprepliće s pučkim godišnjim običajima. Dio baštine, svakako, ima svoje slavensko i ilirsko naslijeđe, ali naknadno obogaćeno katoličanstvom³⁵. Upravo dolaskom franjevacu u Bosnu i Hercegovinu baština se počinje svjesno čuvati. Franjevci su tako postali, ali i ostali čuvari naroda, običnog čovjeka i katoličke vjere koja je do dan danas stup obrane, ali i izgradnje identiteta Hrvata u Bosni i Hercegovini. Promišljeno su stoga i pod Turcima i u posljednjem ratu devastirane crkve, samostani, župne kuće³⁶ i općenito mjesta kulture, jer uništavajući materijalno naslijeđe, ranjava se i ono nematerijalno i duhovno, sve ono što ima tradiciju, sve što kroji identitet, sve što sjeća na Hrvate. Opet, i iz takvih su se događaja rodile brojne predaje (o uništavanju crkava, samostana, župnih kuća, o džamijama na temeljima crkava, civilnim objektima od crkvenog kamena, crkvenim zvonima, križevima, kipovima,...).³⁷ Naime, „Hrvatski je narod – pričajući priče, predaje i legende o svemu što ga okružuje – sačuvao od zaborava sve što je bitna sastavnica njegove kulture, istodobno zadovoljavajući svoje estetske potrebe. (...) predajama i legendama hrvatski je narod čuvao i učvršćivao nacionalnu ukorijenjenost u Bosni i Hercegovini te stvarao sastavnice svojega nacionalnog identiteta.“³⁸ Isto tako, u neraskidivoj povezanosti naroda i franjevacu, *ujaka*, nastale su brojne predaje i o njima samima. Oni su crkvenu dimenziju spustili među puk i pučku kulturu. Približili su ta dva svijeta da bi se onda, kako je rečeno na početku, crkvena tradicija

³³ Škarica, Matej: *Hrvati Bosne i Hercegovine - naslijeđe i izazovi budućnosti*, Alfa, Zagreb, 2020., str. 148.

³⁴ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulturne*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 45.

³⁵ „Prostor koji nas zanima je zadat i on je pluralan, stoljećima otvoren za život i različitih naroda, i različitih kultura, i različitih vjera. Na njemu je mjesta imala, čak dulje od drugih, i kršćanska vjera, zasađivana i njegovana tisućama osobnih svjedočenja, nekada do krvi, i u najgorim vremenima. Tako bi trebalo biti i danas i ubuduće, jer ovom prostoru, uz napomenu da su mu potrebne i druge vjere i kulture, potrebno mu je i ono što kršćanstvom zovemo., (Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 252.)

³⁶ Dragić, Marko: *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999., str. 19.

³⁷ *Isto*, str. 249.

³⁸ *Isto*, str. 116.

ispreplela s pučkom i konačno preoblikovala u crkveno-pučku baštinu. „Prva je na drugu djelovala tako što joj je davala status elementa čvrste religijsko-obredne strukture, druga je na prvu djelovala tako što ju je intimizirala i približavala pučkom doživljaju svetoga.“³⁹ U javnom (su)životu Bosne i Hercegovine, svakako, striktno granice su se u mnogočemu, posebno u onim pučkim običajima koji su po sebi neutralniji spram religije, gubile i identiteti preklapali („kuhinja, stil oblačenja, osobito u gradovima, zanati, jezik i stil komunikacije, uzusi i formule kod trgovanja ili ugovaranja poslova, standardi i termini poljoprivrednih radova i dr.“).⁴⁰

„Tko su, dakle, Hrvati u Bosni i Hercegovini, što je stvarni sadržaj toga pojma?“⁴¹ Oni su upravo ona *razlika* i *sličnost*. Naime, *paralelno s i u* bosanskohercegovačkom društvu te njegovoj svakodnevnici, Hrvati u Bosni i Hercegovini oblikovali su svoju specifičnu tradiciju, običaje, legende, predaje i mitove, u konačnici – svoju vlastitu svijest i povijest. Njihova tradicija kao neodvojiva od susjedne Republike Hrvatske⁴², utopljena u Bosnu i Hercegovinu⁴³, a naposljetku, kao treći i zasebni entitet satkana je od svega da bi konačno - postala svojom. Naime, u tako raznovrsnom i bogatom kulturnom pejzažu, ta je tradicija istovremeno uspjela spojiti njih i razlikovati sebe. Također, čuvajući svoju tradiciju, sačuvali su i svoj opstanak u brojnim povijesnim okolnostima, a za budućnost i neke buduće, ali i sadašnje okolnosti, Hrvati u Bosni i Hercegovini, tradicijom svojih *ujaka*, snagu moraju pronalaziti u trenutnim slabostima. Velika i svjetlija budućnost, može se ispisati i tragom naizgled malih svjetova anonimnih ljudi, priča, susreta, sjećanja i običaja: „Ma kako izgledalo to naporno, pa i uzaludno, ne smijemo odustati od nastojanja da se okupimo oko ovih osnovnih vrijednosti.“⁴⁴ Konačno, sa svim navedenim posebnostima tradicijske kulturne baštine Hrvata u Bosni i Hercegovini, ona je uistinu u europskim razmjerima jedinstvena i traži svoje prenošenje, čuvanje i ispisivanje, dok sama zauzvrat dvjema državama oblikuje identitet.

U narednim poglavljima, uz samu tradicijsku kulturnu baštinu Hrvata u Bosni i Hercegovini odnosno uz samo opisivanje običaja, cilj je vinuti se i do ukupnog konteksta života

³⁹ Lovrenović, Ivan: *Hrvati u Bosni i Hercegovini*. Enciklopedijski prikaz. Objavljeno 5. veljače 2019. Dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/hrvati-u-bosni-i-hercegovini>

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 10.

⁴² Treba podsjetiti i na utjecaj tradicije Hrvata iz Bosne i Hercegovine na područjima Republike Hrvatske (npr. u Lici i zapadnoj Slavoniji)

⁴³ „Unutar bosanskohercegovačkoga konteksta varijetetan je po specifično hrvatskim elementima koji čine razliku prema drugim nacionalnim kulturama u BiH, a unutar hrvatske nacionalne kulture po elementima koji su mu, kao bosanskohercegovački, zajednički s drugim nacionalnim kulturama u BiH.“

⁴⁴ Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 118.

i kulture toga naroda. Točnije, kroz opis izvanjskoga shvatiti unutrašnji život, „cjelokupni kontekst i značenja koja ljudi pridaju svijetu u kojemu žive.“⁴⁵

4. CRKVENO – PUČKA BAŠTINA

Crkveno-pučka baština podrazumijeva godišnje običaje koji su izvođeni, proživljavani te ponavljani na određene blagdane i spomendane.

I kad god pričam o običajima, kad god se sjećam običaja; i uskrasnih i božićnih običaja i svadbenih običaja u Hrvata u Bosni i Hercegovini, sve je vezano uz Crkvu jako i svi su ti običaji prožeti jedni između drugih, vjerski običaji nisu bili odvojeni od pučkih običaja niti su pučki običaji manje-više odvojeni, neki da, ali svi su bili na neki način vezani za Crkvu.⁴⁶

Među takvima, sadržajno odnosno folklorom najbogatije razdoblje u godini jest ono oko Božića, stoga se dalje u radu polazi upravo od Adventa.

4.1. Advent

Posebno je snažna i zvučna, gotovo stilska simbolika u kršćanskom svijetu ona o četiri nedjelje Adventa kao o četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Kao prva nedjelja Adventa uzima se ona koja je u toj godini najbliža blagdanu Svetog Andrije (30. studenog). Ipak, pripreme za Božić te cjelokupni božićni običaji započinju s blagdanom Svih Svetih (1. studenog), ponegdje sa Svetim Klementom (23. studenog), dok Hrvati u Bosni i Hercegovini početkom božićnog razdoblja drže spomendan Svete Katarine Aleksandrijske (25. studenog). U kontekstu crkveno-pučke baštine, figurativno se može se reći kako je Uskrs središte ovog *crkvenog*, dok je Božić središte onog *pučkog*. Naime, „dok je Uskrs za kršćane najznačajniji religijski ili crkveni datum, Božić je bio i ostao najomiljeniji religijski datum u

⁴⁵ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puča*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 15.

⁴⁶ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi Katica Jurčević, rođena Matković, 1958. godine u Gučoj Gori.

narodnoj običajnosti. Razlog se može tražiti i u općoj atmosferi, koja je za vrijeme Uskrsa suzdržana i tiha, a za Božića vesela i većinom blago razuzdana.⁴⁷

Također, četiri nedjelje Adventa s pripadajućim blagdanima svjedoče o dugoj tradiciji Hrvata u Bosni i Hercegovini koja je, opet, bitno određena pripadnošću katoličanstvu te povezanošću naroda i Crkve, s tim da se ovdje naglašava kako „kod Hrvata u Bosni i Hercegovini nije zabilježena tradicija o svetoj Barbari.“^{48 49}

4.1.1. Sveti Nikola

Nikolinjske običaje i ophode Hrvati usvajaju tek nakon Prvog svjetskog rata. Tradicija dolazi iz srednje Europe, a potom narod razvija i vlastita živopisna vjerovanja te religijsko-pučke prakse štovanja ovog biskupa i sveca. S jedne strane, relativno mlada tradicija, a s druge strane, brojne molitve, preporuke, zavjetna svetišta i toponimi, drevnog su podrijetla. Zajedno, uz još bogat niz legendi, običaja, ophoda te usmenih lirskih pjesama, potvrđuju „duboku ukorijenjenost hrvatske hagiografske baštine u zapadnoeuropsku kulturu i civilizaciju.“⁵⁰ Srž nikolinjskih običaja i ophoda ima svoju društvenu i didaktičku funkciju. Naime, u pučkoj običajnosti blagdan Svetog Nikole obilježava potajno darivanje dobre i kažnjavanje neposlušne djece što, njemu nasuprot, čini takozvani Krampus, a sve prema predaji o Nikolinom potajnom ostavljanju miraza osiromašenom plemiću za njegove tri kćeri. Čitav svečev život isprepleten je, a u konačnici i interpretiran kroz legende i predaje, pa je tako postao zaštitnikom „djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih.“⁵¹ Naposljetku, postao je i najčuveniji svetac božićnog ciklusa.

Kult svetog Nikole raširen je i na Istoku i na Zapadu, pa se kao takav slijeva i u Bosnu i Hercegovinu, zemlju koja povezuje dvije kulture i dva svijeta. Uz to, s obzirom na ranije

⁴⁷ Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 6.

⁴⁸ Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 419.

⁴⁹ Osim: „U kreševskom kraju u Bosni i Hercegovini na sv. Barbaru bi ubrali grančice šljive i jabuke i stavili ih u čašu s vodom da procvjetaju do Božića.“ (Dragić, Marko: *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 155.)

⁵⁰ Dragić, Marko: *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 38.

⁵¹ *Isto*, str. 6.

navedeno, Hrvati se brojnim molitvama preporučuju i utječu upravo svetom Nikoli. Primjerice, u Rami:

*Svetom Nikoli putniku,
za naše bolesnike
i putnike koji putuju,
da zdravo kući dolaze
koji boluju, da im Bog
dadne lašćinu.⁵²*

U stolačkom kraju:

*Sveti Nikola putniče,
Božiji uputniče, kud god se mi uputimo,
ti se s nami uputi,
budi nama na pomoći
i u dnevi i u noći,
na moru i u domu, na putu
i na svakom strašnom mjestu.
Slavni i sveti Nikola putniče,
molimo ti se po sve vijeke.
Amen.⁵³*

U selu Diknjići (Vareš), do rata 1992. godine održavao se običaj svojevrsan kazališnoj predstavi. Naime, pred blagdan Svetog Nikole, djeca iz sela pisala bi Nikoli o svojoj dobroti kroz godinu i o daru koji priželjkuju. Pismo se ostavljalo u očišćenu čizmu, a čizmu na prozor. Stariji momci iz sela bi se okupili i prerusili u Krampuse, a samo jedan od njih u Svetog Nikolu. Uz njega, pozitivan lik bio je i anđeo čuvar. Svi zajedno odlazili bi obitelji na kućni prag gdje bi najprije negativni likovi izvodili različite zločestoće, a s ciljem da se Nikolu uvjeri kako je dijete uistinu dobro. Također, kako se radilo o momcima iz sela, oni su obično i poznavali nestašluke svojih mlađih susjeda, pa bi djeca ostajala u čudu: „Kako on to zna!?“ Konačno,

⁵² Isto, str. 29.

⁵³ Isto.

kako bi i zavrijedila darove, djeca bi najprije morala izmoliti neku molitvicu koju su ranije naučili s mamom ili bakom.⁵⁴

U selu Pećine kod Novoga Travnika uoči blagdana Svetog Nikole djeca bi prala čizme i ostavljala ih na svoje prozore. U čizmicama bi obično zatekli orahe, lješnjake, suhe smokve, naranče ili jabuke. Običaj je bio i da se netko od seljana preruši u svetog Nikolu, pa obilazi i dariva djecu. Isti je u ovom selu zadržan i danas, s tim što su orahe i smokve zamijenile igračke i slatkiši.⁵⁵

Blagdan Svetog Nikole se na osobit način obilježava i u Kreševu gdje do posebnog izražaja dolazi odgojna komponentna. Sveti Nikola u pratnji anđela i Krampusa dolazi i na misno slavlje koje je zapravo jednosatna priredba u kojoj svatko dijete ima svoju ulogu u glumi i pjesmi:

*Evo ide, evo ide Nikola sveti,
on se uvijek, uvijek djece sjeti.
Svašta nosi, svašta nosi Nikola sveti,
samo da smo, da smo dobri bili!*⁵⁶

U Kiseljaku, blagdan Svetog Nikole karakterizira odlazak prerušenog mještana u škole, na gradske ulice te crkvene priredbe. Ističe se pjesmica o djeci koja nisu vjerovala u Boga, pa im je jedan čovjek, upravo na spomendan Svetog Nikole, ispričao sve o Bogu i vjeri. Djeca su tada odlučila ostaviti svoje čizmice, a nakon što su vidjeli obilje darova, nikada više nisu posumnjali. Također, blagdan se slavio i u Crnim Lokvama kod Širokog Brijega. Lik svetog Nikole prikazivali bi mladići i djevojke, odlazeći po mjestu s darovima za djecu; jabukama, orasima, smokvama, ali i plašeći neposlušnu djecu.⁵⁷

⁵⁴ Isto, str. 15.

⁵⁵ Isto, str. 16.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, str. 17.

4.1.2. Ditići

Prva nedjelja u Adventu nosi naziv Ditići, ali i Djetići, Ditinci, *Mladenci*⁵⁸; što treba razlikovati od blagdana Nevine dječice koji se u pučkom govoru Bosne i Hercegovine također naziva *Mladenci*, a obilježava 28. prosinca odnosno treći dan nakon Božića. Običaj je da odrasli tada prijetu djeci pa ih ona, kako bi ih dojmila i oraspoložila, daruju.

4.1.3. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

Pučka pobožnost kroz godinu, a posebice za vrijeme Adventa (8. prosinca), osobitu važnost pridaje Blaženoj Djevici Mariji. Takva naklonost se kroz četiri nedjelje Adventa na poseban način ogleda u ranim jutarnjim misama, takozvanim zornicama, Djevici Mariji u čast.⁵⁹

Prvi dan Adventa, bila bi prvo iščekivanja zornice. Zornice su bile svako jutro, odlazak u Crkvu, rano dizanje, a u ta vremena obično bi to bilo jako, jako puno snijega i čarolija crkvenih zvona i snijega i raspoloženja cijeloga u obitelji i cijeloga puka u pripremama koje kreću za Božić su bile nešto što bi mi čekali cijelu godinu. Znači, već bi se samim tim stvaralo neko ozračje i pripreme u obitelji koje nisu bile ono rutinske ili svakodnevne kakve su se događale u ostatku godine, odlazak na zornice nama k'o djeci nekad je bio drag, a nekad ti se baš i nije dalo ić', ali to nije dolazilo u obzir uopće, to se moralo radit' svako jutro. Mi kao djeca to smo doživljavali i k'o radost i k'o neku obavezu koju, ako se ne ispuni i ako ne odeš, mama i tata bi se ljutili i to je nešto što se podrazumijevalo da se treba odraditi i da treba napraviti. Pjevale bi se adventske pjesme u Crkvi; „Padaj s neba roso sveta“ i tako dalje te adventske pjesme koje su tada bile, a i dan danas su te pjesme slične koje smo mi tada pjevali i to bi pjevala cijela Crkva s takvom radošću i s takvim veseljem, s takvim nekim ozračjem u Crkvi koje bi bilo, što je meni osobno bio vrhunac onoga iščekivanja šta se sve treba dogodit'.⁶⁰

Također, narod na području Zapadne Hercegovine blagdan Bezgrješnog začća Blažene Djevice Marije naziva i Neoskvrnjeno začće. U Srednjoj Bosni, u Kreševu, na ovaj blagdan

⁵⁸ Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 430.

⁵⁹ *Isto*, str. 421.

⁶⁰ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi je spomenuta Katica Jurčević.

održavale bi se prstenske užine onih koji su se trebali vjenčati na nadolazeći Božić. Uz to, slavile su se i svećane esnafske ili tufetske mise za rudare, dok bi gorjele dvije esnafske svijeće, a rudari davali željezne rude i stipendijum u novcu. Poznato je i kako narod diljem Bosne i Hercegovine, na primjer u livanjskom kraju i Tihaljini kod Ljubuškog, blagdan Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije smatra i *prvim čelom* Božića, kao i da se na taj dan sije pšenica u koju se onda stavlja trostruka svijeća.⁶¹

4.1.4. Materice

Druga nedjelja Adventa naziva se Materice, Majčice ili Majke nebeske. Specifičnost tog dana prvotno se ogleda u tome što muškarci ucjenjuju žene i traže svojevrсни otkup, a majke ih daruju. Na području Bosne i Hercegovine zabilježene su brojne običajnosti, kao i maskirni ophodi uz Materice, a ovdje se iznose primjeri iz okolice Mostara, Stoca, Rame, Posušja, Čitluka te Viteza. Najprije, u mjestu Goranci kod Mostara, žene su muškarce darivale čarapama, pletenim džemperima, rukavicama, orasima, terlucima, suhim smokvama itd. U Donjoj Rami djeca bi, opet, dobivala jabuke, orahe i slične, skromnije darove, a dolazeći na kućni prag, govorila bi:

Faljen Isus gazdarice

Danas su nam Materice

Išao sam preko polja

Da mi dadneš jedan ora'

Pružiću ti bjelu ruku

*Da mi dadneš jabuku.*⁶²

U Rakitnu kod Posušja Materice bilježe još jedan naziv: *Ženska cina*. Majke, bajke, strine, susjede i cure darivale bi djecu rogačima, orasima, lješnjacima i suhim smokvama, a muževe i sve ostale pšenicom, kavom, sirom, ušticipima i čarapama. Posebno bi djevojke darivale svoje mladiće terlucima i ispletenim čarapama, a momci bi im pjevali:

⁶¹ Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 422.

⁶² *Isto*, str. 430.

*Idu, idu materice,
pleti mala čarapice.*

*Iđe Božić, primiće se cina,
Pleti mala štogod čarapina.*⁶³

U okolici Čitluka zetovi bi obilazili punice, s tim da, ako je punica umrla, ophodili bi domačice iz ženine rodne kuće, a za darove bi dobivali piće i pletivo. U Dubravama kod Stoca, djeca bi pak konopom trčala za majkom, pokušavajući je svezati, s tim da se od nje nije očekivao novac, već nešto za jelo. U istom mjestu zabilježen je i maskirni ophod. Naime, do početka devedesetih, takozvani *materičari*, odrasli maškarani muškarci, ulazili su u sve kuće u susjedstvu, neovisno o vjeri domaćina, izvodeći svojevrzne predstave. Zauzvrat bi dobivali kobasice i vino, s tim da bi te kobasice obično bile sirove, što je bio dodatni razlog da se naloži vatra i uz istu oстане družiti i do ranog jutra. Zaobilazile su se jedino kuće koje su bile u žalosti za pokojnikom. Također, postoji zanimljivost i u Popovu gdje bi su „sudionici nosili uže i vezali domaćicu ili je za noge pokušavali objesiti za gredu. Kada netko ne bi htio otvoriti vrata, materičari bi navalili drva na vrata i onečistili prag osuđujući tako škrtost i nesudjelovanje u narodnim običajima.“⁶⁴ Tradicija je da materičari vlastito selo obilaze zadnje te u posljednjoj kući sakupljene darove ostavljaju njezinim domaćinima. U Donjem Brštaniku kod Stoca u posljednjoj kući bi pak osnivali sud na kojem bi se sudilo onima koji su sakupili najmanje darova i koji po kazni, na koncu, oponašaju neku životinju. Uz to, izrazito bogati ophodi bilježe se u cijeloj Viteškoj općini gdje pripreme za Materice traju i po nekoliko dana prije. Odvojene su bile pripreme djece i odraslih. Naime, djeca su nabavljala zvona, uglavnom ih skidajući s krava, koja bi kasnije, uz mišinu, nosila na svojim leđima, dok bi odrasli određivali u čijoj će se kući slaviti. Svatko je bio zadužen za određeno područje i za sakupljanje samo jedne vrste namirnica te se nije moglo dogoditi da dvoje Materice dođu pred isti prag. Potom slijedi središnji dio ophoda u kojem Materice pred kuću najprije dolaze u tišini, a zatim, nakon zvona, ulaze domaćinu u kuću. Glavni akteri su djed i baba koji pristupaju uz pošalice; djed svira šargiju, a baka uz nju poigrava. Konačno, kada se prikupi željena količina namirnica, ona se nosi u onu kuću koja je na samom početku određena za slavlje. Od prikupljenog se zatim sprema večera dok se ostali sudionici ne vrate iz ophoda. Častilo bi se potkrižom, sarmom, pitama i ostalim. Ujedno, to je bila prilika i da mlađi po prvi put probaju čuvenu rakiju. Naposljetku, sve

⁶³ Isto, str. 431.

⁶⁴ Isto, str. 433.

što se tu večer ne bi pojelo, ostajalo je domaćinima koji bi od toga preživljavali i cijelu zimu.⁶⁵ Ovdje, kao i u svim navedenim primjerima, kulminacija ophoda, srž, bitnost i samo trajanje tradicije sadržani su u druženju prijatelja, susjeda i rodbine, onih *ljudi s ljudima*. Očuvanje tradicije kroz zajedničko radovanje i konačno, predstojeće radovanje zbog očuvane tradicije.

4.1.5. Sveta Lucija

Blagdan Svete Lucije obilježava se 13. prosinca kada započinju i aktivnije pripreme za nadolazeći Božić. Tih se dvanaest dana nazivaju, između ostalog, *Lucini dani*. Diljem Bosne i Hercegovine ovaj prvi dan ispraćen je brojnim narodnim običajima i vjеровanjima. Prije svega, blagdan Svete Lucije prepoznatljiv je po sijanju božićne pšenice. „U Lepeničkom kraju pšenica se sadi u zdjele tako što je netko natapa u vodu, a netko je sadi u zemlju. Zdjele su oblagane folijom ili kakvim ukrasnim papirom kako bi bile ljepše. U tu se pšenicu na Božić stavljaju tri svijeće, koje se pale uvijek kad se jede, sve do Nove godine. Svijeće se gase kruhom umočenim u rakiju.“

Na Svetu Lucu se sijala pšenica i to mi je isto bilo drago samo što je, ako bi bili veliki snjegovi, najveći problem bio doć' do zemlje koja je tad već bila smrznuta, ali naša mama se obično pobrinila da se ta zemlja na vrime pripremi i da se sije pšenica koja bi stajala u kući kraj špakera da ona što prije proklija, da naraste, da za Božić to bude lijepo.⁶⁶

S obzirom na to kako se u hrvatskoj tradicijskoj kulturi sveta Lucija povezuje s vidom i ženskim ručnim radom, kod Hrvata u Bosni i Hercegovini na taj dan bilo je zabranjeno plesti, tkati, šivati, presti, vesti te prati odjeću. Također, već na taj dan počeli bi se peći kolači, u ono vrijeme najčešće suhi kolači, kako bi stigli omekšati do Božića.⁶⁷

Za svetu Lucu je bio običaj da taj dan žene ništa ne bi smjele radit' jer je sveta Luce zaštitnica vida, zaštitnica očiju i žene nisu smjele radit' ništa, kako bi se to reklo u narodu; „u rukama“, znači ništa nisu smjele šivat', vest', ne bi smjele plesti. Isto tako,

⁶⁵ *Isto*, str. 432–434.

⁶⁶ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁶⁷ Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 426.

taj dan se govorilo da „sveta Luca, oraje tuca“. Znači, već su priprave počele za Božić i orasi kao sastav koji je bio najbliži narodu se dosta upotrebljavao u kolačima koje je trebalo radit' za Božić, tako da su ljudi te orahe već počeli puno ranije pripremati da bi mogli sve na vreme stić' obaviti što se tiče trpeze i jela koja su se spremala za svetu Lucu.⁶⁸

Zanimljiva je bila još jedna svojevrsna zabrana u ime zaštitnice vida, pa u Kreševu na taj dan nisu radili ni kovači-vignjari. Uz to, u Zapadnoj Hercegovini, kao i određenim krajevima Hrvatske, po dvanaest dana od Svete Lucije do Božića se proricalo vrijeme u narednoj godini. U Rami se pak držalo kako vrijeme mogu proricati tek određeni ljudi, dok se u lepeničkom kraju sami dani zovu *Vidioci*.⁶⁹

4.1.6. Očiči

Treća nedjelja Adventa, a prva prije Božića, naziva se Očiči, Oci, Oci nebeski. Sam naziv *Očiči* inače je deminutiv je plurala riječi otac. U nekim krajevima u Bosni i Hercegovini, kao što je livanjski kraj, upravo se Očiči smatraju prvim čelom Božića. U Rakitnu kod Posušja bilježe još jedna naziv: *Muška cina*. U tom kraju, običaj je bio da očevi, djedovi i stričevi darivaju djecu lješnjacima, orasima, zvrkovima, loptama krpenjačama, češljčićima, zviždaljkama, šnalama i maramicama. Djevojke bi od mladića dobivale neto ljepše marame, ogledala i kopče, ali i poljupce. Također, za ovog vremena, odrasli članovi kućanstva odlaze na ispovijed. U Gorancima kod Mostara žene bi govorile muškarcima: „Cini se!“ Opet, muškarcima darivaju žene, a darovi su bile marame, vretena, kaudilje, drvene žlice, strugači za krumpire, suho voće i bomboni. Osim samog darivanja, u Dubravama kod Stoca običaj je da djeca s konopčićem ili kanafom trče za očevima kako bi ih svezali ako im prije toga ne daju novca. Očevi, zanimljivosti radi, novac ne bi davali odmah, već bi se prvo malo *gonjali*. U Donjoj Rami na Očiče bi domaćin kuće skidao suho meso s tavana i „dadni dici da se otkupe očevi“.

⁶⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁶⁹ Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 426-428.

U Rami se posebno pazilo na kvatre, koje su u tjednu Očića nazivane *Očičke*. Djeca bi po selu tražila otkup kako bi se, na koncu, u jednoj kući sastala i podijelila prikupljeno.⁷⁰

4.1.7 Sveti Toma

Blagdan Svetog Tome je prvi vjesnik onih nadolazećih; božićnih blagdana. Također, označava vrijeme za ispovijed i svetu pričest, kao i vrijeme za klanje onoga što je pripravljeno za Božić. Poznato je vjerovanje kako do toga dana trebaju biti završeni svi godišnji poslovi: „Sveti Toma, dotraj mi sve doma“, ali zanimljivost iz Rujana kod Livna jest i da su se do Svetog Tome svi morali vratiti svojim kućama, ma gdje u tom periodu bili. Područje Bosne pamti i natjecanje u pripremi kruha (božićnjak, božićnica, česnica, križnica, krsnica, ćurek, kićenjak, žitnica, bogatica, božićni somun i ostali nazivi), pa se ondje Sveti Toma naziva i *milivosija*, *kruvar*, *kruvokriž*. Inače se kruh ukrašavao križem, čašom, fildžanom, vilicom i slično, a domaćice bi spremale i kovrtanj te srićicu za pastire i obrede s ovcama^{71 72}.

*Za Svetoga Tomu se govorilo: „Sveti Toma, oraje koma“ što je isto uzrečica koja je podsjećala puk da sve ono što nije urađeno i napravljeno, treba napraviti.*⁷³

4.2. Badnjak

Badnjak, dan uoči Božića, a u katoličkom kalendaru i dan Adama i Eve, hrvatska znanstvena literatura značajnije ne pamti sve do polovice devetnaestoga stoljeća, ipak, ono narodno pamćenje pohranjuje zavidan broj običaja, obreda i ophoda o folklorno najbogatijem danu u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. U njima se, opet, ogledaju drevni pretkršćanski motivi s apotropejskom i panspermijskom funkcijom. Također, pripadajući običaji, obredi i ophodi mogu se podijeliti na: *Badnje jutro*, *Badnji dan* i *Badnju noć*. Neki su se običaji oteli zaboravu, mnogi su modificirani, ali i revitalizirani.⁷⁴ Ipak, ono *nematerijalnije* i od nematerijalne baštine,

⁷⁰ *Isto*, str. 434-435.

⁷¹ Također, kod Hrvata u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini postoji običaj blagoslova ovaca vinom koje ostane nakon posipanja badnjaka.

⁷² *Isto*, str. 435-436.

⁷³ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁷⁴ Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-230.

sveprisutno; opći i društveni kontekst, doživljaj, i da se ne kaže, *osjećaj* Badnjaka, sačuvan je te kao osnovni nazivnik podvučen do danas.

4.2.1. Drvo badnjak

Istoimeno drvo *badnjak* okosnica je božićnih zbivanja sve do Sveta tri kralja. Naime, sva aktivnost, danas usmjerena prema boru ili božićnom drvcu, nekoć je bila usmjerena na drvo badnjak. Uz to, brojne su sličnosti vezane za badnjake pri obredima i običajima kod Hrvata katolika i Srba pravoslavaca. „U kršćanskoj tradicijskoj kulturi badnjaci su antropomorfirani i uz njih se vezuje kult pokojnika. Vatra od badnjaka je mistificirana te se proricalo po jačini vatre badnjaka na ognjištu kao i badnjih krjesova. (...) Ostatcima badnjaka narod je pripisivao apotropejske značajke, a posipanje žitom je panspermijskoga karaktera.“⁷⁵ Tradicijska kultura Hrvata u Bosni i Hercegovini baštini obred unošenja te ophode vezane uz paljenje badnjaka, a radilo se najčešće se o drvu cera ili hrasta. Najprije, obred unošenja popraćen je molitvama, preporukama, tradicionalnim katoličkim pozdravima odnosno čestitanjima te posipanjem žitom ili slamom. Dalje se u tekstu iznosi nekoliko oglednih i odabranih primjera pojedinačno s područja Bosne te, opet, posebno s područja Hercegovine.

U Biogracima, pokraj Širokog Brijega, ulogu unošenja badnjaka preuzimaju muškarci, a domaćica i ostali članovi obitelji sudjeluju u prigodnom i tradicijskom dijalogu s elementima folklorne drame:

Od svih obitelji uvijek se znao jedan staratelj, domaćin koji okuplja sve obitelji na Badnjak i zakaže kada se polazi iz te i te i kuće, uvijek otprilike oko sedam sati nalazimo se kod prve obitelji. Tu se svi okupimo, tri su badnjaka; manji, veći, srednji i iz svake kuće se odredi po jedno muško da se unese badnjak. Dakle, trojica muškaraca izađu pred kuću i badnjaci su već usičeni, ovaj prvi muškarac koji unosi badnjak, stavlja ga na desno rame i ulazi u kuću i ide ka šporetu ili ognjištu gdje sjedi domaćin te kuće koji će primiti taj badnjak, a domaćica te kuće, znači žena od tog domaćina, ona drži pšenicu u posudi i posipa po badnjaku i po momku koji unositi taj badnjak kako bi godina bolje rodila. Znači tako ide prvi, pa tako ide drugi, pa tako ide treći momak. S

⁷⁵ Dragić, Marko: *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 67.

tim kad unose badnjak u kuću, nazivaju sa: „Faljen Isus, na dobro vam da došla Badnja večer i sveto porođenje Isusovo!“ i sve obitelji odgovaraju: „I s tobom Bog da zajedno!“ Na koncu, dakle, staratelj staje ispred svih obitelji se krsti ispred svih nas prvo s Vjeronanjem i onda Oče naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu na čast Badnje večeri i sutra Svetog porođenja Isusova. Kad je molitva završena, taj isti, glavni domaćin svih nas, uzima drvenu bukaru u kojoj se nalazi crno vino i nazdravlja s riječima: „Dobro vam došla Badnja večer i sutra porođenje Isusovo!“ i svi mi odgovaramo: „I s tobom Bog da zajedno.“ Znači bukara kruži iz ruku do ruku i svaki pojedinačno nazdravlja i uvijek isto odgovara, pa taman da nas bilo dvadeset i jedno, k'o što i je.⁷⁶

U Donjim Mamićima kod Širokoga Brijega domaćin kuće odlazio bi u već zoru usjeći badnjak. Navečer, kada bi se cijela obitelj okupila, domaćin bi s momcima i muškom djecom izašao kako bi svaki iz drvarnice ponio po jednu ciplju odnosno badnjak. Žene bi se tada ustale držeći pšenicu ili kukuruz. Pri ulasku muškarci govore: „Valjen Isus i Marija, dobro van došla Badnja večer i sutrašnji Božić“, a žene odgovaraju: „I s tobom Bog da zajedno“, prosipajući tada žitom badnjake, kuću i ukućane. Jedan badnjak naložio bi se odmah, drugi bi se ostavljalo za sutrašnji Božić, a treći za Novu godinu kada se oko njega pale svijeće. Konačno, okupljeni bi pozdravili Gospu te klečeći molili za pokojne iz svoje kuće.⁷⁷

U Gučoj Gori, pokraj Travnika, ulogu unošenja badnjaka također preuzimaju muškarci:

Kako je vreme odmicalo, kako su se zornice već bližile svome kraju, išlo bi se u šumu, gdje je bilo hrasta i znači na sami Badnji dan djeca bi grane koje su tad bile suhe, jer bi to tad već bila duboka zima, koje su se sasušile već mjesec, dva dana kad nije bilo više nikakvog zelenila, djeca bi išla u prirodu, to bi ubrali. To su bile grane koje bi se obično zakačile iznad ulaznih vrata za gredu jer kuće su tad bile manje-više sve jednokatnice i iznad ulaznih vrata bi se okitila ta grana. Tako da bi djeca, pogotovo muška djeca, išla s tatom ili nekim starijim i to bi nosili našim tetama i kad bi to odnijeli, takozvani badnjak, bila bi darivana za to i to bi im pričinjalo veliku radost što su bili nagrađeni za taj svoj trud.⁷⁸

⁷⁶ Zapisala sam 2016. godine u Biograncima. Kazao mi Zdenko Damjanović, rođen 1969. godine u Biograncima.

⁷⁷ Dragić, Marko: *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 74.

⁷⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

„Običaj je bio da djeca u busovačkim, viteškim i novotravnčkim selima ujutro na Badnjak usijeku u šumi suhu granu hrasta - badnjak, koji bi donosili kući i za to bili darivani. Ta bi se grana zadjenula za strehu i vrlo često ondje ostajala do sljedećeg Badnjaka. Uz taj običaj postoji i predaja da je Herod zapovjedio svojim vojnicima da traže Isusa u onim kućama gdje ne bude badnjaka.“⁷⁹

U selu Buselji kod Busovače unosila su se tri badnjaka. Na najdebljem badnjaku običaj je bio urezati križ, a unoseći badnjake na samu Badnju noć, domaćin čestita: „Faljen Isus i Marija. Na dobro vam došla Badnja večer i sutrašnje sveto Porođenje Isusovo“. Istovremeno, u kući se moli *Virovanje* i škropi vodom.⁸⁰

4.2.2. *Unošenje slame*

Slama za vrijeme Božića poprima apotropejske karakteristike i uz sebe veže brojna vjerovanja. Na primjer, u „Busovači na božićno jutro domaćin unosi naramak slame i posipa po kući, a ta slama predstavlja urod plodova za nadolazeću godinu. U Hrasnom u Hercegovini, također, na božićno jutro domaćin unosi naramak slame i posipa po kući, a ta je slama simbolizirala urod plodova za nadolazeću godinu.“⁸¹ Također, za razliku od *unošenja badnjaka*, pri *unošenju slame* središnju ulogu, najčešće, ima žena odnosno domaćica kuće. Brojna mjesta Bosne i Hercegovine poznaju običaj unošenja božićne slame, a tek neka od njih su: Glamoč, gdje se u slamu ubacuju bomboni, orasi, suhe smokve, rogače, a djeca ih traže; Podhum kod Livna gdje se uz slamu užeže svijeća, a djeca se po njoj valjaju; Ljubunčići kod Livna gdje se prostrta slama škropi svetom vodom; Jajce gdje bi se slama „rastirala po sobi i prostrla bi se ponjava od kudjelje koju se žene same oprele i otkale. "Onda bi svi ukućani poklekli na vel'ka kolina po toj slami, domaćin bi se prikrstio i molio Bogu više od drugih večeri. Mole se rožarja (krunice) i litanije. Onda bi se zapalila svića, a za to vrijeme pjevalo se Zdravo tijelo ili U sve vrime godišća.“⁸² I na koncu, Guča gora:

⁷⁹ Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 405.

⁸⁰ Dragić, Marko: *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 78.

⁸¹ Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 237.

⁸² *Isto*, str. 236.

Moja mama mi je pričala da je u njeno vreme dok nisu bile kuće namještene, kakve su bile namještene u moje vreme; unosila bi se slama, znači unosila je se slama u kuću na spomen maloga Isusa koji je rođen u štalici, u slamici i to je simbolično predstavljalo, odrasli su to doživljavali i znali zbog čega se to radi. Kod nas se do radilo tek navečer nakon molitve i dicit bi se stavilo orasa u tu slamu, dica bi ih tražila, valjala se po toj slami, bila su zadovoljna s malim stvarima, nije im trebalo nekih velikih stvari da bi bili sretni.⁸³

4.2.3. Polnočka

S jedne strane tihu, ali s druge strane i najradosniju noć u godini obilježava misa Polnočka. Običaj nalaže da se po kućama ne gasi vatra kao simbol budnosti i spremnosti na skorašnje Rođenje, ali i kao simbol kršćanskog gostoprimstva u spomen na odbačenu svetu obitelj i Isusovo rođenje u štalici. Vjernici u Bosni i Hercegovini na poseban način dočekuju, ali u jedinstvenom zajedništvu i ispraćaju ovu svetu misu. Dalje se izdvaja tek nekoliko primjera:

U Bosovači se misa ophodila pješice s upaljenim zubljamama-bakljama, takozvanim *mašalama*. Putem bi se spontano formirale skupine žena, djevojaka i djece pa bi se najčešće pjevao napjev u dva stiha: „Najstarije ime Isusovo / i za njime Jezus i Marija“, a isti bi se ponavljao i pri povratku; „napjev joj je jedinstven, jednostavan, potpuno narodni, isti kao onaj koji se pjevao u svatovima, samo uz druge riječi. Dirljiv i ganutljiv, posebno je bio obljubljen – simbol veselja i zadovoljstva, glas minulih vremena i važnih životnih događaja.“⁸⁴ Nadalje, u Vitezu bi se dolazak na Polnočku najavljivao pucnjevima iz pušaka i samokresa, a izrađivale su se i baklje zvane *maršale*. Vjernici bi putem pjevali ojkavicu, a baklje i fenjere s puta pri dolasku bi stavljali u zajedničku vatru. U vareškim selima, „u davna vremena nije bilo polnočke, bilo je daleko, ali ujutro rano su se govorile tri pjevane mise. Zora se dočekivala pjesmom. Prva misa, obično bi bila ujutro u četiri. Na prozorima kuća ostale bi posude s izraslom pšenicom, u kojima su gorjele svijeće.“⁸⁵

⁸³ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁸⁴ Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 258.

⁸⁵ *Isto*, str. 258-259.

U Širokom Brijegu:

U ponoć se ide na ponoćku, kad dođemo s te večernje mise, da ne gubimo običaj, pojedemo sarmu. Na badnji dan postimo i znači eto, navečer kad se vratimo već ulazimo u Božić, svi koje zateknemo budne, čestitamo jedni drugima Božić sa riječima: „Dobro vam doš'o Božić i sveto porođenje Isusovo“ i onda navalimo na sarmu. Znači, novi dan, dan samog Božića idemo u našu crkvu Svetog Jure u Biogracima na slavljenje svete mise gdje se pučki pjevaju božićne pjesme: „U sve vrime godišta“, „Narodi nam se Kralj nebeski“,... Po završetku ispred crkve se zadržimo, ponese se od kuće suvi smokava, kolača, rakije i onda ispred crkve razmjenjujemo jedni s drugima uz čestitanje Božića. I tu se svakako zaigra kolo, zapjeva ganga i bećarac. A u vrijeme 1960-ih godina, ispred crkve, dakle kad se puk uhvati u kolo, onda kada bi se momak svidio curi nekoj u kolu, ona bi potajno prema njemu bacila jabuku i on bi je uhvatio ako mu se sviđa i uzvratio je, ako mu cura ne paše, momak pojede jabuku. Momak vraćanjem jabuke daje mig curi.⁸⁶

U Gučoj Gori:

Na Badnju večer, mi bi kao djeca bili jako uzbuđeni, tako ujutro kad bi se trebalo dignit na zornicu, jer nisu bile ponoćke nego su bile zornice i glavna misa je bila ta ujutro u pet, šest sati, uglavnom, pošto je to bila velika župa iz svih okolnih mjesta ljudi su dolazili. Prije su se nosile narodne nošnje, ja se sjećam, ujutro, obično bi bili snjegovi, rijedak je Božić da nije bio snijeg, čula se pjesma iz okolnih mjesta od ljudi koji idu prema Crkvi i koji idu na zornicu i to je bilo nešto prekrasno. Crkve su naravno bile pune i pjevale bi se božićne pjesme, ali je interesantno da je pjevao cijeli puk, tu uopće nije k'o danas treb'o postojat' zbor, obično bi to iz puka bio jedan, ja se sjećam naših dvojice starijih mještana koji bi onako pučki započeli pjesmu i pjevao bi cijeli puk što je zvučalo fantastično kad bi svi muški i žene pjevali u glas, što je na veliku radost ostalo k'o tradicija do dan danas, naravno da sad postoji i zbor, ali cijeli puk i dan danas pjeva i to je posebno u našoj Crkvi. Po završetku mise, znači cili puk, ni'ko nije išao svojoj kući, sva'ko bi od svoje kuće ponio, to su stari ljudi zvali, poluoka; to su bile

⁸⁶ Zapisala sam 2016. godine u Biogracima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

boce rakije, šljiva se pila. Dok je se nosila narodna nošnja, imali su ljudi torbe di bi se spremila ta rakija. Obavezno bi se narizala takozvana višalica, a to je bilo meso koje bi se prvo stiglo osušiti, koje je već bilo prodimljeno, suvo meso za Božić i toga bi se narizalo i slanine i to bi se umotalo u neki papir koji su tad ljudi imali. Točno se znalo gdje koje selo i gdje koja grupa stoji ispred Crkve i svako bi selo, znači manje-više muški bi se skupili, stali bi u krug i onda to meso koje su narizali već kod kuće i tu rakiju, stavili bi u krug na sredinu toga skupa i to bi se zajednički konzumiralo, nije se to sad gledalo k'o će čije jesti i popilo bi se, tu bi muški sebi davali oduška ono baš, pjevalo bi se, znači, svatovci i bećarci koji, kad se pjevaju onako kako se to treba pjevat' i kako to muški već znaju, muški, kažem muški zato što postoji i muški i ženski bećarci i svatovci, to bi bilo nešto prelijepo za čut'. Ostajalo bi se tu dugo. Običaj je bio da se u mome selu taj dan, blagoslov kuća je u Gučoj Gori bio odma' taj dan, na dan Božića, tako da bi svećenici već, to bi bilo već recimo osam, devet sati, krenili u blagoslov kuća, a znači, tate, braća i didovi bi još uvijek stajali u tome krugu i pivali bi, tako bi i koji put, franjevci naši, ujaci, nisu imali drugog izbora, koji put bi zatekli samo mame i djecu pri blagoslovu kuća što im nije bilo drago, pa bi im znali kad naiđu iz samostana i na grupe ljude koji okolo pivaju, reći da bi to sad bilo dosta i da se treba ići u blagoslov kuća i da treba ić' svak' svojoj obitelji, šta bi neki put poslušali, neki put ne bi.⁸⁷

„U većem dijelu Bosne nakon čestitanja svatko popije po gutljaj rakije⁸⁸ šljivovice iz ploske ili boce onoga kojemu je čestitao. Smatralo se velikom sramotom ako bi tko odbio rakiju.“⁸⁹

4.2.4. Pripreme za Božić

Pripreme za Božić uključuju, u prvom redu, pripravu hrane i ukrašavanje doma. Mnogo toga je *sadržano* već u samom razdoblju iščekivanja do onoga *dočekanog*. Isto tako, ako se

⁸⁷ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁸⁸ „Mnoge češće nego što su ih krupne svjetonazorske stvari razdvajale, Bosance svih vjera je u parteru svakidašnje činjenice često spajala – rakija. U zlu i u dobru, rakija je *profana duša* Bosne. Ovdje je sve išlo s rakijom i uz rakiju – rođenje i smrt, veselje i propast, razum i ludilo... *Nad rakijom nema junaka* – mudrovali su trezvenjaci, i pri tomu ispijali svoju redovitu dnevnu dozu. *Meraklije*, opet, imaju drugu devizu: *ništa pod Bogom nije slađe od rakije kad je dobra, a ništa gore od nje ako je loša*.“ (Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 113.)

⁸⁹ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 196.

promotri i što kazivači odnosno ljudi govore o svojoj tradiciji ili drugim riječima, o sebi, može se i reći da je *izraženo* na više životan nego li formalan način. Same pripreme kulminiraju upravo na Badnji dan. Najprije, zelenilo u ukrašavanju oko Božića „od pšenice u posudi do zelene grane odnosno božićnog drvca, izriče prosperitetnu želju za budućim rastom, vitalnošću, napretkom i svekolikim obiljem u sljedećoj godini.“⁹⁰ Naravno, svi ostali ukrasi bili su dodatni plod dosjetljivosti i dostupnosti. Na primjer, u Usori se bor kitio vezenim orasima, kockama šećera, kolačićima, orasima, jabukama i suhim šljivama, a u Rakitnu kod Posušja četrdesetih godina narodu bi služile i naranče, kruške, vuna, vosak, papirnati lanci, ali i svijeće kao simbol nade i božanstva.⁹¹ U Gučkoj Gori:

*Tad su se kroz cili Advent pripreme radile na način da se nakit pravio kako se k'o domisli, kako k'o ima ideju, volju i želju da ta njegova jelka izgleda. Primjera radi, kitili su se orasi, orasi su se omotali u neke folije čokoladne kojih je, eto, tad bilo na kapaljku; bilo koji predmet koji je sjajio odnosno nešto s čime se moglo sam orah oblijepit' da bi taj nakit izgled'o što svečanije, bogatije i sve iz prirode što se moglo uredit' da to bude na jelci, to se tako radilo. Recimo, stavljali su se jedni bomboni koji su bili ono vrhunac da možeš tako sebi šta uopće priuštiti' i staviti' na jelku, neki koji dan danas kada vidim, izazivaju u meni nostalgiju i to je bilo u staro vrime, dok nije uopće bilo kupiti' ništa gotovoga nakita, već s vremenom poslije kako smo mi odrastali, već su počele te neke kupovne stvari, kuglice, vijenci i tako dalje, ali što se tiče nas, meni su u sjećanju posebno bile te pripreme kad si ti sam od ničega morao stvoriti nešto da ti bude lijepo, uz onaj minimalni trošak koji bi se učinio da bi ta jelka bila što bolja, barem da ima onaj vrh, da ima takozvanu ovršicu.*⁹²

Priprava hrane za Božić čini zasebnu i veliku tematsku cjelinu samog Adventa, ipak, s izdvojenim Badnjakom kao posnim danom u hrvatskoj tradicijskoj baštini, a i „vrhunac priprave hrane je na Badnji dan.“⁹³ Zanimljivo, Badnja večera povezana je s kultom pokojnika. Naime, „do naših dana u Bosni obvezatno se blaguje grah za Badnjom večerom. (...) Preci i pokojnici imaju i posebna jela: poput oraha, graha i meda, koji je omiljena hrana duše pokojnika kod svih Indoeuroljana. Badnja večera je jedna od najvažnijih večera u čast mrtvima. Kod

⁹⁰ Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 251.

⁹¹ *Isto*, str. 250-251.

⁹² Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁹³ Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 408.

nekim naroda jedan dio od svakog jela ostavlja se za njih. (...) Vjerovalo se da se pokojni ukućani okupljaju oko badnjaka. I time je izražen kult pokojnika u badnjim obredima.“⁹⁴

*Na sami Badnji dan, u kući je bila velika gužva, neko pozitivno, pozitivna žurba kroz kuću; 'oće li se sve stić' napraviti. Bio je post i nemrst pa je trebalo napraviti hranu, obroke koji su bili nemasni, to je tad' bilo teže nabaviti'. Na Badnji dan se kuvo grah i taj bi se grah kuvo k'o nikad u toku godine, kuvo bi se da bude jako gust, što mi djeca baš nismo volili, ali eto, to se poštovalo taj dan i pravila bi se pita, takozvana gibanica i to je bila pita sa orasima i to je bilo na kraju večere i bila bi večernja molitva i čestitanje Badnjega dana.*⁹⁵

Naravno, diljem Bosne i Hercegovine spremaju se i druga jela, a tek neka od njih su: keške, veselica, pečenka, raštika; zatim razna božićna peciva i kruhovi koji se tradicionalno ukrašavaju motivom križa (ljetnica, kićenjak, česnica, čurek, jarka, srića,...)⁹⁶ te mnogi drugi.

*Nožom taj starješnina među nama, kruh koji je domaćica ispekla ima unutra oblika križa i on taj dio koji je u obliku križa izreže nožen i to uzme u ruku i potopi u vino i s tim komadom kruha u znaku križa gasi sviću. Na kraju se molitvom zahvali na darovima koje smo blagovali i opet bukarom nazdravi riječima: „Na dobro vam došlo Božić i porođenje Isusovo“ i na kraju se svi nazdravljaju makar da samo svi primaknu bukaru ustima.*⁹⁷

Mi smo bili presretni jer su se taj dan pravili kolači. Obavezno su se pravile šape, to je jedan kolač, naravno, poslije su dolazile nove vrste kolača, ali ti takozvani salnjaci i šape su bili kolači moga djetinjstva; salnjaci su se naravno radili od svinja k'o ih je imao, od sala koje bi ostalo kad se kolju svinje i to se spremi posebno da mogu mame od toga kad dođe vrijeme praviti božićne kolače i toga bi se jako puno ispeklo i što

⁹⁴ Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 252.

⁹⁵ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁹⁶ Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 408-418.

⁹⁷ Zapisala sam 2016. godine u Biograncima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

*se toga više napeklo, radost kod dice bi bila veća jer toga nisi im'o priliku jest' svaki dan.*⁹⁸

Vrijeme Adventa podrazumijeva i duhovnu pripravu za Božić u obliku zornica, molitava i pjesama:

*Znači kroz cili Advent, svaku večer je bila obiteljska molitva u kući, takozvana obiteljska molitva i poslije večernje molitve obavezno su se pjevale božićne pjesme, sad, ja se sjećam da u mom ranom djetinjstvu najčešće to nije bila božićna pjesma nego Zdravo tijelo Isusovo se pjevalo i sad ovisi, znači, svi smo volili pjevati i ovisi bi li se svaku večer otpivala cila pjesma koja se tradicionalno pjeva u našoj Gučkoj Gori odnosno u cijeloj Lašvanskoj dolini i Ponizno se tebi klanjamo što je jako slična pjesma i evo, svaku večer smo pjevali i bilo bi interesantno, to je obično bilo navečer, Zdravo Marijo se pjevalo, ako slučajno nisi bio u svojoj kući kad je bila večernja molitva, što je bila rijetkost, to se nije smilo tako doć' kasno kući, iz svih okolnih kuća bi odzvanjala pjesma i to je bilo nešto veličanstveno za slušati.*⁹⁹

4.2.5. Badnjičari, veselanje i divinacije

Čestitarski ophodi imaju svoj simpatički, panspermijski i socijalni karakter. U Bosni i Hercegovini to su bili *badnjičari*. Na primjer, u Srnavi kod Odžaka u Bosanskoj Posavini bi petnaest do dvadeset dječaka badnjake nosilo kroz selo, pritom ih bacajući na kuće: „Badnjak na kuću Bog i Božić u kuću.“ Za isto su darivani komadom belentije, orasima, jabukama, a kasnije i novcem. U Pećinku kod Modriče bi se iz šume donosile tri grančice od kojih jedna ide na kuću, a jedna ili dvije se unose u kuću. Onaj koji donosi badnjake viče: „Ej domaćine Badnjak u kuću, Isus u kuću. Ej vala, dobro nam došo“, a domaćica odgovora: „Rodilo ti po drvetu, po kamenu, rodilo ti po drvetu, po kamenu“ istovremeno bacajući na njega zamiješano žito, pšenicu i zob.¹⁰⁰

⁹⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 405-406.

Veselanje je ophod u kojem se pjevaju pjesme, uglavnom u osmercu, s pripjevom „veselo, veselo“. Veselalo se na području Stoca, Neuma, Popova polja i Čapljine. „Odjeci veseljanja nalaze se i u Studencima kod Ljubuškoga, a što je razvidno iz stiha: „Božić nam je, drago nam je, veselo, veselo.“¹⁰¹ Također, u pojedinim veselarskim pjesmama Bosne i Hercegovine, s obzirom na bolna sjećanja, neizbježna je tematika o osmanskoj vladavini, na primjer, ona o sukobu turske i kavurske vojske:

„(...) gospodari izgiboše, koledo, koledo, / dobri konji pobigoše, veselo, veselo, / uzde vlače, trava plače, koledo, koledo (...).“ Konji su u pjesmi antropomorfirani i oni kazuju razloge njihovoga bijega. Pjesma tako u sebi sadrži mitske motive i elemente basne.¹⁰²

Divinacije odnosno proricanja, gatanja, predviđanja i slično, dio su „najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine.“¹⁰³ Na primjer, iz banjalučkog kraja dolazi vjerovanje da će godina biti plodnija ako na badnjoj grani (ljeskovoju grani) ima što više lišća. Zatim, u Bosanskoj Posavini se držalo da dijete ne valja roditi na Badnjak, ali zato valja na Božić. U kiseljačkom kraju narod vjeruje da će žensko, ako na Badnje jutro prvo uđe u kuću, donijeti veliku sreću, a ako bi domaćin još imao stoke, sve će biti žensko. Isto tako, u Usori se vjerovalo ako prvo uđe muškarac da će i prvo rođeno dijete u kući biti muško i jednako tako za ženu. Iz kiseljačkog kraja dolazi još jedno vjerovanje; naime, u Gromiljaku bi djevojka čestitajući Badnjak sakupljala medenjake, a smatralo se ako skupi deset medenjaka da će se u narednoj godini udati. Uz to, ako bi skupila mnogo medenjaka, to bi značilo bogatu udaju.¹⁰⁴

4.3. Božić

Božić je blagdan koji *oko* odnosno prije, poslije i zbog *sebe* okuplja mnoštvo običaja, a u svojoj raskoši, raznovrsnosti i euforičnom raspoloženju, motivira na čuvanje i prenošenje. Božićno razdoblje u hrvatskoj tradicijskoj kulturi redom obuhvaća: sami Božić koji se smatra početkom nove godine, Svetog Stjepana, Svetog Ivana, Nevinu dječicu, Silvestrovo, Novu

¹⁰¹ Isto, str. 424.

¹⁰² Isto, str. 424-425.

¹⁰³ Dragić, Marko: *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., str. 103.

¹⁰⁴ Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 431-432.

godinu i zaključno, Sveta tri kralja.¹⁰⁵ „Hrvatski Božićni običaji, uz sve odlike kršćanskog, odnosno katoličkog proslavljanja tog velikog blagdana, sačuvali su i sadržaje pretkršćanskog podrijetla, usredotočene na zimski solsticij i početak nove godine. Uočljivo je da su u Hrvata isti ili slični običaji negdje vezani uz Badnjak i Božić, a drugdje uz Novu godinu, ili se iste pojedinosti ponavljaju na oba blagdana.“¹⁰⁶ Cijeli blagdan obilježen je čestitanjem, takozvanim *božićanjem ili mirboženjem*, darivanjem te obiteljskim druženjima. Na primjer, u Popovu je mirbožanje običaj i kod katolika i kod pravoslavaca, a katolici tada izgovaraju: „Mir Boži! Rodi se sin Boži!“, s iznimkom da se jedino muž i žena nisu mirbožili. Također, u tom kraju znalo se mirbožiti i s ovcom. Isto tako, i stolački kraj poznaje navedenu tradiciju. „Dok se mirboži, ne ljubi se, nego se obrazi približavaju obrazima osobe kojoj se čestita da bi se tek na kraju poljubilo i čestitalo Božić: „Mir Božiji, / i mi Božiji, / Isus se rodi, / dade nam mir Božiji.“ (...) Poznato je i čestitanje Božića: „Kako te Božo pohodio? / Fala i s tobom zajedno.“¹⁰⁷

U Gučkoj Gori na dan Božića kreće blagoslov kuća i obitelji:

Franjevci su pri samom tom blagoslovu kuća bili jako srčano dočekani u svakoj obitelji, oni bi se tu zadržali, popričali i sa dicom i sa odraslina, nije to bilo ono; 'ajmo to obaviti', pa idemo, to je baš bila onako jedna posjeta koje se ja sjećam dan danas. Tad je bilo puno svećenika pa su sebi mogli dozvoliti da u svakoj obitelji ostanu i nešto prizalogaje, s tim poslije kad je bilo manje svećenika, to druženje nije bilo više kako je bilo u našeme djetinjstvu. Sa njima je išao prakarator, to su bili ljudi koji su izabrani od Crkve, svećenika, koji su bili priznati među samim vjernicima, župljanima, oni su bili pratnja ujaku našem i oni bi bili darivani od svake obitelji. Najbolji komadi su se ostavljali tog suvog mesa, tih višalica, komad slanine, boca rakije, već šta je, to bi se davalo tom prakaratoru koji je imao torbe u koje bi se to spremalo i na taj način bi se Crkva darovala jer u to vrime, Crkva odnosno franjevci, časne sestre odnosno kompletan samostan je funkcionirao na način da su to bilo sve darovi od puka, na sve moguće načine se Crkvu pomagalo jer bilo je tu puno više svećenika nego dan danas. (...) Tako i božićni blagoslov kuća je bio na neki način kulminacija svega onoga što se

¹⁰⁵ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 189.

¹⁰⁶ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Emografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 192.

¹⁰⁷ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 196-197.

kroz cijelu crkvenu godinu provlačilo od Uskrsa do vrimena kroz godinu, običnog vrimena, božićnog, za Božić bi to baš bio vrhunac druženja i prožimanja jedno kroz drugu Crkve i samoga puka. Naravno, odma' poslije blagoslova se obavezno posjećivali prvo k'o je imao djeda i baku, k'o nije živio sa njima, što je u to vrijeme bila rijetkost, svi su skupa živili i išla je se posjećivat' rodbina i to je bilo veliko, veliko veselje. Znači to su bila druženja uz pjesmu; prvo bi se išlo kad obiđeš najbliži rod onda bi se obilazili susjedi, svako je svakome ulazio u kuću, svako svakome je čestito, to je bilo jedno ozračje koje ja nikad više nisam poslije toga moga djetinjstva... druženje koje ne može se riječima objasniti koliko su ljudi bili vezani jedan za drugoga, koliko su ljudi dijelili i radost i žalost zajedno, koliko su ljudi bili sretni kad su tako u prilici da se druže i da jedni drugima mogu iznijet' na stol ono što se nije moglo tako u toku godine imat' šta se ima na božićni dan i ta druženja bi trajala cijeli Božić.¹⁰⁸

„Marković 1943. piše kako je u Bosni nakon ručka mladež odlazila u kolo, a stariji bi išli čestitati susjedima i rodbini. Kult poštivanja susjeda u Bosni iznimno je raširen. To afirmira narodna izreka: “Kad ustaneš u jutro, prvo pogledaj na susjedovu kuću pa onda na sunce!”¹⁰⁹

4.3.1. Sveti Stjepan

Drugi dan Božića, 26. prosinca, slavi se Sveti Stjepan prvomučenik, a kako je sveti Stjepan zaštitnik konja, blagdan je posvećen konjima.¹¹⁰ Na području Bosne i Hercegovine može se primijetiti jedan ustaljeni obrazac običajnosti toga dana koji, prije svega, podrazumijeva tradicionalnu posjetu zetova svom puncu i punici. *Drugi dan Božića, na Stipandan nakon mise ide se kod punca i punice odnosno dolaze zetovi. Takav je običaj za drugi dan.*¹¹¹

Pritom, zetovi nose (obično odjevni predmeti; meluceti, marame), ali i primaju darove (punica zeta daruje košuljom, grotuljama, čarapama, terlucima). Uz to, poznat je i odlazak na misu u sljedeću najbližu župu ili kod prijatelja, kao i običaj davljenja kokoši s čime bi zet iskazivao svoju hrabrost. „U Kočerinu kod Širokoga Brijega ide se u crkvu i poslije mise sastaje

¹⁰⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁰⁹ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 199.

¹¹⁰ Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.

¹¹¹ Zapisala sam 2016. godine u Biogracima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

se i pije rakija, pjeva se, ganga. Nekoć su cure momcima slale nakićene jabuke – grotulje. (...) Cure bi te grotulje slale momcima po svojim prijateljicama. Pred crkvom bi se cure i momci gađali jabukama. Tako su davali do znanja da im se taj momak ili ta cura sviđa.“¹¹² Općenito, na Svetog Stjepana zabilježena su druženja, gošćenja i još uvijek međusobna čestitanja Božića. „U Bosni je tradicija da rođaci zovu na užinu rođake. Uglavnom se ide onim rođacima u kojima netko ima ime Stipo, Stjepan.“^{113 114}

4.3.2. Sveti Ivan

Treći dan Božića, 27. prosinca, slavi se Sveti Ivan evanđelist (Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivanjdan)¹¹⁵. U Bosni i Hercegovini tradicija na blagdan Svetog Ivana istovjetna je onoj na Svetog Stjepana. Na primjer, „u Rakitnu na Ivanjdan, poslije mise čestitalo se, pjevala se ganga, bećarac, igralo u kolu, a ako bi bilo lijepo vrijeme, muškarci su bacali kamena s ramena, a onda se išlo k prijateljima u goste.“¹¹⁶

4.3.3. Mladenci

Četvrti dan Božića, 28. prosinca, obilježava se blagdan Nevine dječice u spomen na djecu koja su stradala za Isusa, a znan je i kao *Mladenci*, *Mladinci*, *Mladijenci*.¹¹⁷

Poslije Božića dolazili su Mladenci i spomen na Nevinu dječicu. Dica bi se to jutro na Mladence šibala, pa ako bi ne'ko imao neku susjedu ili tetu koje su smatrale da dicu baš treba rasplakat', dobile bi se lipe batine, ušla bi baka, susida, možda i neka mama sa šibom i dica bi dobila koju batinu, e, onda ta osoba koja je dicu rasplakala, istukla, dicu bi darivala da ušute. Obično bi to ponovo bili pokloni, ja se sjećam da bi mi dobili orahe, možda poneki keksić, to su sve bili proizvodi koje je sva'ko imao u svojoj kući i jabuka i ono što je se priko zime uspilo sačuvat' o jeseni, dica bi se darovala sa

¹¹² Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 207.

¹¹³ Marković, Tomo u: Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 208.

¹¹⁴ *Isto*, str. 206-208.

¹¹⁵ Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.

¹¹⁶ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 212.

¹¹⁷ Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8-9.

*tim, tako da, obično bi se znalo koje su to suside pa kad bi se ta osoba pojavila na Mladence ujutro u kuću, dica bi se razbižala po kući, mi bi se sakrili, ali ne bi bilo baš ni mami drago da mi dobijemo batine, a isto joj tako nije drago da se ni običaj ukine.*¹¹⁸

Još po neki primjer kaže kako je za Mladence „običaj lagano ujutro dok spavaju po tabanima išibati djecu mladicom, a onda ih darivati orasima, lješnjacima i kolačima. Na području Rakitna najsvečanije je bilo u selu Mukinje. Tu je bila pučka misa, a poslije mise čašćenje i druženje kao prethodnih dana. (...) Običaj je bio da djeca obilaze svoje bake i djedove. Oni bi im bacali novčiće i bombone a kad bi se djeca sagnula pokupiti ih, stari bi ih šibali što je simbolika biblijskoga stradanja nevine dječice.“¹¹⁹

4.3.4. Silvestrovo i Nova godina

Spomenuto je kako postoje sličnosti u običajima na dan Badnjaka, Božića i Nove godine. Naime, „etnolozi drže da su preklapanja božićnih i novogodišnjih običaja posljedica mijenjanja kalendara, odnosno pomicanja datuma Nove godine. (...) Narod je ponekad slijedio promjene kalendara pomičući i svoje običaje, a ponekad je ustrajao na starim nadnevcima. (...) Tragovi prepletanja božićnog i novogodišnjeg očuvani su u jeziku i običajima. Tako se npr. Nova godina naziva mali Božić, a u čestitkama i govornim odnosno obrednim izrekama što se izriču na Badnjak ili Božić spominje se mlado *l/j/eto*.“¹²⁰

Najprije, Silvestrovo obilježavaju vjerski običaji, apotropejski obredi, molitve, mise zahvalnice, maskirani ophodi itd. Na primjer, zabilježeno je da se u Kreševo odlazi na misu zahvalnicu kako bi se zahvalilo Bogu na svim darovima u protekloj godini. U Varešu su specifični maskirani ophodi. Naime, običaj je bio da se jedna osoba pruruši u Staru (osoba odjevena sukladno tomu), a druga u Mladu godinu (najčešće mlada djevojka). „Također, u Hercegovini se običava reći: „Danas je Silvestar papa / što godine sklapa.“ Na Silvestrovo se pravi bilanca rada protekle godine, Bogu se zahvaljuje za darove i preporučuje za budućnost:

¹¹⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹¹⁹ Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 214-215.

¹²⁰ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 192.

„Neka svako naše molenje i dilovanje započne s imenom Isusovim i Marijinim i po njima da se dovrši!“¹²¹

Doček Nove godine obilježava se tek od druge polovice dvadesetog stoljeća. „U Bosni je Nova godina tradicionalno bila svečanost same obitelji. Pri susretima čestitalo se: “Sretno ti Mlado ljeto!”, a odgovaralo se najčešće: “Fala ti! I ti živ i zdrav bio!”¹²²

4.3.5. Sveta tri kralja

S blagdanom Sveta tri kralja završava duga priča o božićnim običajima u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Blagdan se naziva još i Bogojavljenje, Vodokršće, nekoć i Tri mudraca od istoka, a značenje mu je slično i kod drugih slavenskih, indoeuropskih i kršćanskih naroda. Drvo badnjak na Tri kralja dogori, iz kuće se iznosi božićni bor, zaključuju se posjete obitelji, prijateljima, susjedima i konačno, blagoslivlja se voda. Na primjer, u Posušju i Širokom Brijegu, domaćice taj dan na blagoslov nose vodu i sol, a u Rami samo sol koju kroz godinu prije škropljena miješaju s vodom. Blagoslovljenom vodom domaćice grančicom škrope ukućane, stoku, imanje i slično, a svećenik ili biskup isto čine škropilom, u čemu se ogleda obred čišćenja od demona, poznat mnogim religijama. Običaj je da se na Sveta tri kralja blagoslivljaju i kuće, a tada se priprema i dar za župnika, primjerice, u Rami se taj dar nazivao *pobir*.¹²³ Konačno, završava cijeli jedan ciklus: božićni ili šire, zimski ciklus narodnih običaja te počinje novi i specifični, onaj *pokladni*.¹²⁴

¹²¹ Dragić, Marko: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015., str. 303-311.

¹²² Marković, Tomo u: Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 221.

¹²³ Dragić, Marko: *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 98-108.

¹²⁴ Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 9.

5. RAZDOBLJE POKLADA

Folklorno kazalište, ili bi možda bilo sretnije i spretnije reći; narodno kazalište, prema poznatom, seže barem u antičko-ilirsko vrijeme. U današnje vrijeme, kako općenito, tako i u hrvatskoj tradiciji, ono je sadržajem i bogatstvom najbliže upravo pokladnom vremenu. Od blagdana Sveta tri kralja do Čiste srijede, traje razdoblje poklada ili karnevala, s tim da vrhunac predstavljaju Velike poklade odnosno tri dana prije Čiste srijede.¹²⁵ Iz Bosne i Hercegovine dolazi uistinu mnogo primjera ophoda, narodnih vjerovanja i običaja vezanih za ovaj dio godine, pa se ovdje, u svrhu razumijevanja općeg motiva, iako mnogi autohtoni i jedinstveni, izdvajaju tek neki.

Najprije, „poklade u hrvatskome narodnom izričaju imaju dvostruko značenje: poklade – kao razdoblje od Sveta tri kralja do Čiste srijede, ali su i sinonim za maškare, te su oproštaj s redovitim veseljem i svim ugodnostima u svakodnevnom životu.“¹²⁶

*To je bila jedna kulminacija zimskoga veselja i druženja, sve poslije toga, cijelu korizmu nije bilo nikakvog druženja, nikakvoga veselja.*¹²⁷

Dakle, vrhunac ovog razdoblja su tri dana prije Čiste srijede kada se nedjeljom maškaraju djeca kao svojevrsan uvod u ono što slijedi, ponedjeljkom mladi te konačno, najznačajnijim utorkom, stariji. Ophod maškara ima svoju apotropejsku funkciju; bukom, galamom, zvonjavom, zastrašujućim maskama i na mnoge druge načine tjeraju se demoni iz domova i štala, od ljudi i stoke.¹²⁸

U široko-briješkom kraju u tri dana najvećeg veselja i oni siromašniji su pribavljali, između ostalog, kavu, vino, rakiju, šećer, kako bi sudjelovali u općem slavlju. Pekao bi se pšenični kruh, uštipci, pita, čorba od mesa i kiselog kupusa, a prema nekima, trebala bi se zaklati i kokoš u čast nadolazeće korizme. Sva hrana bi se na Pokladnu nedjelju nosila u crkvu gdje se zajednički objedovalo i veselilo; veselje je podrazumijevao kolo trusu, šalu, pjesmu, gusle, diple itd. U Rami su se razlikovale Male i Velike *mačkare*. Male su bile, očekivano, djeca, a Velike

¹²⁵ Dragić, Marko: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155.

¹²⁶ *Isto*, str. 186.

¹²⁷ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹²⁸ Dragić, Marko: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 158.

odrasli, uglavnom muškarci. Navukli bi na sebe staru odjeću i u skupinama bi po selu tražili darove, a ljudi su davali mesa, *ušćipaka*, rakije i slanine. Na koncu, odlazi se u kuću koja je najsiromašnija, tamo se objeđuje i sve što ostane, ostavlja se toj obitelji da ima za Uskrs. Na području Novog Travnika maškare po kućama odlaze uz zvonjavu zvona. Skupinu predvode *did* i *baba* s plesom, igrom i dvosmislenim šalama. Onima koji maškarama ne otvaraju vrata pod prozorom bi se pjevalo: „Kuća ti se kućarinom zvala, dica ti se za ognjištem...“. Na koncu, maškare se nalaze u jednoj kući i zajednički objeđuju prikupljene darove, nakon čega se nastavlja s igrama guske i prstena; onaj tko izgubi prsten mora ušmrkavanjem vaditi prsten z dna zdjele pune vode.¹²⁹

*Prsten bi se sakrivao ispod čarapa, dvije protivničke ekipe, obično bi to igrali muški. Bio bi cilj 'ko će skupiti najviše bodova i koja će ekipa pobijediti, 'ko će kome najprije otkriti gdje je sakriven taj prsten i poslije bi bile velike šale; ekipa koja bi izgubila morala bi iz hladne vode vaditi glavom prsten, bile bi neke oklade i to se ustima trebalo izvaditi.*¹³⁰

U Bukovici kod Tomislavgrada nekoć su *mačkare* bile žene, a sada su djeca. Oblačile bi se u staru nošnju, opasale bi pasove i glumile muškarce. Jedna bi predstavljala djeda, a druga trudnicu. Slijedile su šale i vriske. Po kućnim vratima bi se lupalo, a onima koji ne otvore, vrata su posipale lugom i jajima kako bi se teže očistilo. Kada se vrata otvore, pjevaju: „Faljen Isus, mili gazda, / mačkari su bili vazda. / Ova kuća od starine, / puna mesa i slanine, / koja će nas darovati: / Pleće mesa crvenoga, / čašu vina rumenoga“, a drugi pjevaju: „Dat ćeš para babi za cigara.“ Također, običaj je bio da se na Pokladni utorak peku krafne. U duvanjskom kraju zabilježen je ophod Bilih vila. To su bile djevojke ili mlađe žene obučene u svečane haljine s licem prekrivenim koprenom kakvu su nosile muslimanske djevojke. Za vođu bi imale muškarca u svečanoj narodnoj nošnji s kojim bi, igrajući i pjevajući, obilazile kuće po selu. Često su zadirkivale momke, zbijajući šale na njegov i račun buduće svekrve. Vođa skupine primao je obično novac, a identitet djevojke za vrijeme cijelog nastupa ostaje neotkriven. Pohod bi završavao kasno u noć ili u rano jutro Čiste srijede. U vareškom kraju pravile su se *deve*; jedan čovjek se okrene na jednu stranu, drugi na drugu pa se opasaju da budu jedno, a u ruke uzimaju *šćapove*. Treći oblači staru nošnju, stavlja šal na glavu, lulu usta i zajaši takozvanu *devu*. Po kućama pitaju domaćine: „Ima li konaka, imaš šta da nam daš“. Poznati su i običaji

¹²⁹ *Isto*, str. 160-165.

¹³⁰ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

zvani *Dermani* i *Žuta baba* te vještice na Pokladni utorak (bukovački kraj). Također, u vareškom kraju maškare prave i parodiju na svatove; muškarca se oblačilo u bijelo, a ženu u mladoženju. Svatovsko-pokladna povorka imala je i sve druge aktere jedne svadbe: kuma, kumu, čaju, neozbiljnog svećenika i druge. Posebno je zanimljiv običaj pranja posuđa uoči Čiste srijede. Primjerice, u kreševskom kraju djevojke su utorkom navečer prale posuđe u *lukšiji*, vjerujući kako će biti čisto zaprošene, dok bi se u vareškom kraju posuđe otkuhavalo u *araniji*; trebalo je skinuti mast jer se bliži korizma.¹³¹

*Moja mama je meni pričala da se ona sjeća kao mala da se suđe iskuhivalo da ne bi ostalo tragova masnoće, post je bio tako rigorozan i postilo se cilu korizmu, poslije je post bio blaži.*¹³²

U Biogracima:

*Najviše bi se djeca tu mačkerala. Prije samih mačkara na par dana sakrivaju se po strani negdje i prave maske, najviše od kutija od cipela i znam da bi stavljali kosu od komušine od kukuruza. Na dan mačkara, dakle, čekalo je se sumrak, znaš da padne malo noć, onda bi po dvoje, troje u grupicama išli od kuće do kuće sa promijenutim glasom i neobično obučeni gdje bi se najčešće muškarcu oblačili u žene i obrnuto i ulazeći u kuće, mi bi već sa ulice, da nas čuju da se ne bi ovi neki prepali, uvijek bi malo jačim tonom vikali: „Mačkare!“ Bilo je obitelji gdje nas prime koje vole mačkare i tu ih zabavimo nekom igrom koju sami smislimo, a bilo je i di jedva čekaju da odemo jer su se neka djeca bojala, tu smo dobivali novac, to nije nešto puno bilo, ali nama to tad je bilo, od nekih smo dobivali jaja i kolače, kad već ulazi duboka noć onda već prestaju mačkare i ulazimo u korizmu.*¹³³

U Gučoj Gori:

Bile su maškare, to je već bio pokladni dan, to je bio dan prije Čiste sride i kada bi se mladi ljudi, mladi momci, to su tad bili samo muški, kada bi se maškarali u raznorazne maske, šta bi 'ko im'o koju ideju i svi bi krenili iz jedne kuće i išli bi od kuće

¹³¹ Dragić, Marko: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 162-185.

¹³² Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹³³ Zapisala sam 2016. godine u Biogracima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

do kuće uz puno veselja, smijeha. Cilj je bio kad oni dođu u prostor u kuću, gdje ih se dočikalo sa darovima, sa poklonima, darivala se rakija, darivala se hrana, novci, u to vrime, to je bila jedna kulminacija zimskoga veselja i druženja, sve poslije toga, cijelu korizmu nije bilo nikakvog druženja, nikakvoga veselja i tu večer bi se spremala obilna, svečanija večera jer sutradan je bila Čista srida i tada se puno, puno rigoroznije postilo nego što je to danas. Znači, maškarama je cilj bio da kad dođu u kuću u selu, kad im se otvori, oni uđu uz puno buke, puno galame, pjesme, da se nikoga ne pripozna i svi koji su učestvovali završali bi u jednome zajedničkom prostoru već po dogovoru i ta bi se hrana koju su dobili jela uz puno rakije, šljive, veselja i znači to je bila zadnja večer to Uskrsa tog zajedničkog druženja, buke, galame i svega.¹³⁴

Relativno mlada tradicija je ona u Gromiljaku kod Kiseljaka. Naime, tu nešto više od desetak godina vjernici, uključujući i djecu, na misu dolaze u narodnoj nošnji, a neki i u kočijama. Nakon mise ispred crkve se igra kolo, a potom sve kočije odlaze do obližnjeg Kiseljaka gdje se zajednički moli na gradskom trgu ispred spomenika poginulim braniteljima. Ponovno slijedi kolo, pa se povorka nastavlja kroz cijeli grad.¹³⁵ Iz ovoga, kao i iz mnogih drugih primjera, jasno je „da su pokladni običaji živi i da ne moramo plakati za njima (što) dokazuju upravo transformacije njihovih oblika. Izmjene u tradiciji dokaz su da tradicija živi, da nije izumrla. Karnevalsko je zbivanje protkano predstavljanjem, igrom, zabavom, plesom, pićem i jelom, društvenom kritikom, seksualnom pobunom, traženjem vlastitih korijena u tradicijskoj kulturi zavičaja (...)“¹³⁶

6. KORIZMA

Korizmom se naziva razdoblje od četrdeset dana između Čiste srijede i Velikog petka. „Poslije poklada, u ozbiljnosti i odricanju korizme, počinje priprema za još jedan veliki katolički blagdan, za dan Isusova uskrsnuća. S motrišta etnologa, opet se ukazuje isprepletenost katoličkih crkvenih obreda s narodnim tradicijama drugog podrijetla. Kao i kod Božića, možda ipak u manjoj mjeri, opet se naziru pretkršćanski običaji i obredi vezani uz proljetno buđenje

¹³⁴ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹³⁵ Dragić, Marko: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 158.

¹³⁶ Lozica, Ivan: *Folklorno kazalište i scenska svojstva običaja*, Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 2 (1), 1985, str. 29.

prirode i negdašnje proslavljanje početka nove godine.¹³⁷ Narod se za nadolazeći Uskrs posebno skrušenim načinom života četrdeset dana priprema kroz post, molitvu i odricanja. Zanimljivo je da svaka od šest korizmenih nedjela ima i svoj naziv: prva se zove *Čista*, druga je *Pačista*, treća *Bezimena*, četvrta *Sredoposna*, peta *Gluha* ili *Glušna*, a šesta je *Nedjelja muke Gospodnje* ili *Cvjetnica*.¹³⁸

*U korizmenom vremenu se nisu održavala nikakva veselja, nikakva druženja uz pjesmu, nikakve svadbe, to se nije u korizmenom vrimenu moglo održavati jer korizmeno vrime se baš, baš poštovalo.*¹³⁹

6.1. Veliki tjedan

Od Cvjetnice do Uskrsa odnosno u razdoblju Velikog tjedna, pučki običaji su, baš kao u Adventu, prožeti crkvenom baštinom. „U bogoslužju je Veliki tjedan prožet uspomenom na Isusovu muku. Svaki dan toga tjedna zove se veliki. Veliki ponedjeljak, Veliki utorak i Veliku srijedu karakteriziraju četrdesetosatno klanjanje (kvarantore). Posebno je Veliko ili Sveto trodnevlje (Vazmeno trodnevlje) - Veliki četvrtak, Veliki petak, Velika (Bijela) subota. Ti dani prožeti su Isusovom mukom, smrću i uskrsnućem za spasenje svijeta.“¹⁴⁰

6.1.1. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje slavi se nedjelju prije Uskrsa kao uvod u Veliki tjedan. Vjernici tada obilježavaju Isusov svečani, mesijanski ulazak u Jeruzalem. U tradicijskoj katoličkoj baštini Cvjetnicu karakterizira umivanje u cvjetnoj vodi koje ima apotropejsku funkciju, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, pučko pjevanje Muke, ali u nekim krajevima i obilaženje groblja.¹⁴¹

¹³⁷ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 205.

¹³⁸ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 152.

¹³⁹ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁴⁰ Dragić, Marko: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156.

¹⁴¹ *Isto*, str. 157.

Za cilu korizmu radili su se ukrasi za Cvitni dan. To je bio papir koji se tako maštovito obrađiv'o u puno raznih cvjetova i boja. Te ovršice, kako smo ih zvali, koje su se na Cvitni dan nosile u Crkvu na blagoslov pod misu, to su jelke čiji su vrhovi privezani uz onu stabljiku glavnu, ovršica se zvala cila ta jelka spojena. Ovršice su se radile za ljude koji su mladi umrli i osobito tad se radilo što svečanije, što bogatije, što ukrašenije. Ja se sjećam kao dijete, u Crkvi, koje je to bilo šarenilo boja, kako je to bilo okićeno, to se riječima ne da objasniti'. Kako se u to vrime nosila narodna nošnja koja je sama po sebi bijela i u kombinaciji sa tim okićenim jelkama, to je bilo nešto prekrasno za viditi. Osim tih ovršica u narodu je postojao i žargon, postojao je izraz „evo nosim jelice na groblje“, znači na svaki grob je se trebalo staviti komad posvećene te jelke koje su posvećene pod misom, komadić barem svakome grobu i onome koji je posjećivan, čija je rodbina bila tu i čiji su napušteni bili, kojima nije imao 'ko dolaziti' se stavljaio komad te jelice za križ i palile su se svijeće i ostala je takva tradicija posjete grobljima na Cvjetni dan da nikakva razlika to nije bilo od Dušnog dana kad se ide na groblje, a uz cvijeće i sve što se danas nosi i dan danas se nosi komad jelice.¹⁴²

Grančica tise se nosi uz svijeće, razumiš. Odavde svi idu s maslinom, ali to ti središnja Bosna nema, ali se tisa siječe u male grančice, a skoro pa svaka je ponovo križić i kad uzmeš onu veliku granu onda je ona puna tih malih grana koja opet svaka podsjeća na križ i to se onda nosi zato što gore nema masline. Bili su to nekad, kitilo se to nekad, to su više bili po onim iz Starog zavjeta, pravile se ovršice od jele, to bi se sjek'o vrh jele, svaka bi se grana prema sredini uvezala prema gore tako da bi dobio jednu finu onako k'o kupu, a onda bi se to kitilo; krep papir u raznim bojama i onda bi se to tek sad ukrašavalo, znači pravili bi se vijenci, ruže, 'ko je im'o kakve mašte, ali to je onda u zadnje vrijeme ukinuto.¹⁴³

Na Cvjetnicu se pjevala Muka, u mojoj crkvi, u Gučoj gori, puk jako voli pjevati i jako se lijepo pjeva, što je značilo da je misa dugo trajala i mirisi tih jelki okićenih i tih ovršica i ta atmosfera duhovna u Crkvi to je nešto što se iščekivalo. Tu su bili pomiješani osjećaji jer se poslije toga, poslije pjevanja, sa tim ovršicama išlo na groblja, to je običaj koji se i do dan danas nije ukinio. Znači, išlo je se na groblja i sve je nekako poslije bilo, poslije čitanja Muke našeg Gospodina i te posjete grobljima,

¹⁴² Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁴³ Zapisala sam 2022. godine u Kaštel Starom. Kazao mi Anto Matković, rođen 1961. godine u Gučoj Gori.

cijeli tjedan koji dolazi nekako je bio, ja sam to tad doživljavala k'o dite tužno, ali sama pomisao da dolazi Uskrs nama je davala neku radost i cijeli tjedan su se radile pripreme.¹⁴⁴

6.1.2. Vazmeno (Sveto) trodnevlje

Vazmeno ili Sveto trodnevlje čine Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota. Muka, smrt i uskrsnuće u tri dana. Na Veliki četvrtak narod se sjeća Posljednje večere, ustanovljene euharistije i svećeničkog reda, na Veliki petak spominje se Isusove patnje i smrti na križu i konačno, na vazmenom bdijenju slavi Isusovo uskrsnuće od mrtvih.

Na Veliki (Sveti) četvrtak Crkva ulazi u Vazmeno trodnevlje. „Toga dana Isus je molio za ljudski rod i obećao svoga Duha protiv duha zloće. Toga je dana bio izdan, uhićen i cijelu noć sudski ispitivan. Međutim, toga dana milosrđe i dobrota pobijedili su zloću; pakost čovjeka pretvorena je u pokajanje, nada je pobijedila mrak.“¹⁴⁵ U spomen na Isusovo pranje nogu svojim učenicima, taj dan nadbiskupi, biskupi, svećenici i papa u crkvi peru noge dvanaestorici muškaraca po zapovijedi da „oni tako čine jedni drugima“. U narodu je običaj da se na Veliki četvrtak od podne više ne radi na zemlji, samo se sirotinji moglo pomagati pri takvim radovima. Također, u nekim krajevima Bosne i Hercegovine molila se molitva „Križići“, zvana i „Sto dušica“, a kako bi se lakše izbrojila, negdje bi se uzimalo i po sto kamenčića koji bi se jedan po jedan bacali nakon svake izgovorene molitve.¹⁴⁶

Veliki petak, spomendan Isusove muke i smrti, najtužniji je dan u kršćanstvu. Tako se taj dan ne slavi euharistijsko slavlje, oltar je *gol*, bez križa, oltarnika, svijećnjaka, svijeća i cvijeća, orgulje *šute*. Ljubi se raspelo, post je obavezan, a kao i na Veliki četvrtak, ne smije se raditi o zemlji. Na koncu, na Veliki petak se posljednji put u godini odlazi na Križni put. Pjevaju se, najčešće, *Muka Gospodinova*, *Puče moj* i *Gospin plač*:¹⁴⁷

Na Veliki petak se pjevao Gospin plač, uloge bi se podijelile, ljudi koji su dobro pjevali; znalo se 'ko u puku dobro pjeva, a one dijelove gdje sad pjeva zbor, tad je pjevao

¹⁴⁴ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁴⁵ Dragić, Marko: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 165.

¹⁴⁶ *Isto*, str. 164-167.

¹⁴⁷ *Isto*, str. 167-168.

*cijeli puk i Gospin plač se pivao cili i obredi Velikog petka sa Gospinim plačom su trajali jako, jako dugo, ali znali smo da se bliži kraj svemu što je patnja.*¹⁴⁸

Veliku subotu obilježava Vazmeno bdjenje, blagoslov jela, bojenje jaja kao simbol nade i uskrsnuća, priprava hrane, uređivanje domova i dvorišta te konačno pjevanje *Slava Bogu na visini*.

*Na Veliku subotu su bile velike priprave kao na Badnji dan za Božić. Sjećam se veselja bojenja jaja, jaja su se najčešće bojala u crnu boju i boju od luka, bojala su se jaja u ljusci od luka i šaranje jaja, to je bilo nešto prelijepo; to su radile starije, iskusnije žene koje su znale sve te motive i obično su to bili slični motivi, ali svatko je imao svoj stil, svoj način i bio je cilj da ta jaja budu što ljepša i što ljepše našarana. Najčešće su to bili motivi križića, ali bilo je tu svega. Jako puno se jaja bojilo jer su se jaja darivala djeci. Na Veliku subotu bila je misa navečer, nije bila ponoćka, misa je bila navečer u šest, sedam sati i nosila je se hrana na posvećenje. Nosilo je se posvećenje hrane koja se jela na Uskrs ujutro kada se obitelj dignu. Radila je se beskvasna pogača koja je se lomila rukama i kao takva jela to jutro odnosno uskrsno jutro kada je obitelj skupa doručkovala i poslije toga je se išlo na pučku misu koja je bila obično, koliko se ja sjećam u jedanaest sati. Odmah na Veliku subotu kada su se prestajale pjevati korizmene pjesme i kada se počinje pjevati „Slava Bogu na visini“ i Uskrsne pjesme, radost i zaborav svega onoga što je kroz Veliki tjedan se događalo od Cvjetnice do Velike subote je bila velika, radost je bila pogotovo kod djece jer je bilo više hrane koje inače nije bilo, tad je na trpezi bilo i sarme i mesa i pite i kolača i svega ono čega nije bilo svaki dan, a vrhunac su bila uskrsna jaja.*¹⁴⁹

Na Veliku subotu, blagoslov hrane, znači nose se u korpi jednoj kuvana jaja, to šta će se za doručak ujutro jest, suvo meso, pršut, ribica ili pečenica. Eto, to se tu večer blagoslovi i ujutro na sam dan Uskrsa, obitelj se okupi za stolom, pomoli se Bogu i ta blagoslovljena hrana je za doručak. Na Veliku subotu farbaju se jaja, najviše se stavljala od luka ona goljubtina. Pa dosta se u neki u najlon čarape što bi ih zvali, stavljali od djeteline list tako da ostane šarenilo neko, ukras. Velika subota, tada bude misa ono, ogrjev se pali dole, vani, onda se s ogrjeva velika svijeća pali, pa svi koji nose

¹⁴⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁴⁹ Isto.

*sviće s ton svićon pale druge, a nose i dica male sviće. Onda bude blagoslov te sviće u vodi pa se sipa u kamenice di se ulazi u crkvu. Onda tada bude i misa i pričest i sve. A ponoćke je bilo sve kako zavisi od fratra, ali prije je do ponoća bivalo i završi se prije. A kad bi išli kući pjevalo se gange.*¹⁵⁰

7. USKRS

Uskrs je najveći kršćanski blagdan, srž katoličke vjere sadržan u konačnom prijelazu iz smrti u život, u vječnom otkupljenju i spasenju. „Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva.“¹⁵¹ Uskrs, uz ovu središnju važnost u Crkvi, veliku važnost ima među pukom i njegovim drevnim običajima.

*A tamo oko Uskrsa tucalo se jajima, davalo se jaja. Obično su suvi kolači se pravili, a poslije su izmodirali svake vrste kolača, prije nije bilo. Nedilja Uskrs na misu onda se veseli prid crkvom, pjevaj i vazda tucanje jajima. Jaja su se ukrašavala cvjetovima od trave i luka pa staviš u čorap, u šerpu i prokuva se. Mi nikad one boje nismo stavljali. Blagoslivljala se i rana, a prije bi se i kod kuće blagoslivljalo, jaja bi kod kuće skuvali, kršćene soli, poškopimo i pomolimo se, nije se nosilo prije na blagoslov, to odma ujutro kad ustaneš na Uskrs, prije mise. Čestitalo se ono Uskrs iza mise, 'ko 'oće more otić ćeri i zetu, kod punca i punice. Vazda bi se napravila kalja, malo i mesa se ispeče i skuva, ali nije bilo pečenja k'o sada. Pjevalo se ispid crkve brojke, gange, bećarca, a i šijalo se i kolalo. Na usnoj harmonici je 'ko je znao sviro trojanac, trusu i taraban. Momci i cure su se i zamirali na taj dan, oni se ufate u kolo, dobacivali bi jedni drugima. A ako dobiješ čorap od cure to znači da te neće.*¹⁵²

Uskrsni doručak bio je uz posvećenje, hranu koja je se nosila na posvećenje noć prije na Veliku subotu. To je bila pogača, to je bio mladi luk, bila je sol koja bi se

¹⁵⁰ Zapisala sam 2016. godine u Biogracima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

¹⁵¹ Dragić, Marko: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 176.

¹⁵² Krešimir Šakić zapisao je u kolovožu 2019. godine. Kazala mu je Milka Damjanović, rođena Ćorić, 1947. u Biogracima.

stavljala u hranu tijekom cijele godine. Također, sićam se da je mama u posvećenje stavljala kukuruz, klip, dva kukuruza koji su se davali životinjama, životinje su tad jako puno značile za domaćinstvo. Radila se i kajgana za Uskrs ujutro za doručak i uz to posvećenje, kajganu i sve što bi se stavilo na stol, molilo bi se Bogu i išlo bi se na pučku misu. E, to je bilo posebno ozračje, puno pjesme, uskrsnih pjesama koje su dan danas ostale, to su pjesme „Kraljice neba raduj se“, „Na nebu zora rudi“ i još puno njih. Poslije mise se posjećivala rodbina, susidi, prijatelji, kao i za Božić, samo u drugom jednom ozračju. Uz čestitanja i kome se god išlo nosilo je se jaja, ako sretneš koje dijete da se može dati, svako dijete koje dođe u kuću od susjeda, prijatelja, kumova i čestita Uskrs dobije uskrsno jaje. Zapravo Božić i Uskrs su bili najveći događaji i vjerski i u narodu vezani za običaje tijekom godine.¹⁵³

8. SVETI JURAJ

Blagdan Svetog Jure nije zapovjedni blagdan, ali zanimljivo je da je jedan od najštovanijih svetaca u kršćanstvu. Obredi, običaji, vjerovanja i proricanja bilježe se kod sva tri naroda u Bosni i Hercegovini; Hrvata, Srba i Bošnjaka. Svjetovna i vjerska tradicija ogleda se u procesijama, hodočašćima, blagoslovima, zavjetnim molitvama, škropljenju, proricanjima, legendama, ophodima, pjesmama itd. O brojnosti istih i sličnih, dovoljno je kazati kako je riječ, u folklornom pogledu, uz Badnjak najbogatijem danu u godini. Mnogi od spomenutih su pretkršćanskog podrijetla, u nekima se, opet, pretkršćansko isprepliće s kršćanskim, dok svjetovni obredi, ophodi i običaji imaju svoj izraženi apotropejski i panspermijski karakter. Kult štovanja Svetog Jure posebno je neistražen kod Hrvata u Bosni i Hercegovini te se dalje u radu navodi tek nekoliko oglednih primjera.¹⁵⁴

Najprije, poznato je paljenje krjesova, na primjer, u Bosanskoj Posavini uoči Jurjeva palila se vatra kako bi donijela svjetlo u kuću. U Biograticima kod Širokog Brijega:

Svake godine do dan danas, 23. 4. slavi se zaštitnik sela, sveti Jure. Misa bude na Gradini, znači to je jedno uzvišenje poviše sela, u Rimsko doba bio grad. Tad je naziv

¹⁵³ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi spomenuta Katica Jurčević.

¹⁵⁴ Dragić, Marko: *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-270.

sela bio Biogradci. Tu se okupe svi mještani, rodbina i prijatelji iz okolnih sela pa i šire. Nakon svete mise, na tom istom mjestu, Gradini, pa nekoliko sati bude pučka veselica. Tu se razmjenjuju gange, znači jedni završavaju, drugi započinjaju. Prije bi se bacalo kamena s ramena, skok u dalj i potezanje klipa. To bi doduše iz priča naših stari radili samo oni najstariji i najhrabriji. Poslije se silazi u selo, znači kuće su otvorene za svakoga, na taj dan nije se kuća ključala nikad i 'ko ti nije prijatelj taj ti taj dan svrati, svraćaju jedni, drugi u prolazu nakon mise, to je dan od prijateljstva. Taj dan su kuće okićene, vrata i prozori sa tilovinom. One prve procvjetaju, ima specifičan miris i eto ukrašavaju se kuće. A ujutro bi, neviste, namirivale ajvan, i poškopile bi kuće, štale. Danas to nažalost nije tako. Uoči svetog Jure, kod kuća bi se palili svitnjaci, a danas, to zajednički napravimo na mjestu Gradina, gdje se slavi sveta misa, znači kad to mjesto trsimo, sav taj otpad pripremimo za jednu lomaču, plamen, svjetlo i uz dogovor neki oko devet sati većina nas izađe gore i zapalimo zajednički svitnjak i svak' svojim kućama. Moja obitelj je zadržala tu tradiciju dan danas, tokom dana prođe oko osamdeset gostiju kroz kuću, rodbine i prijatelja, hrane bude u izobilju, uvijek ostane, a tad nikom nije ni do hrane. To je jedini dan gdje se sretnemo svi, rođaci i njihova djeca. Tako održavamo u stvari poznanstvo i prijateljstvo. U večernjim satima, odlazi se na glavnu cestu na dernek ili šetnju. Momci sjede na zidovima, duvaru i promatraju cure koje šetaju, znači ima početak odakle oni polaze jednom stranom puta i ima mjesto gdje se okrenu, okretište, dotle se šetalo i vraćaju se u drugom smjeru. I sad, 'ko koga zamiri curom, priključi se šetnji i ćosaju.¹⁵⁵

U širokobriješkom kraju običaj je bio umivati se prije sunca; žene bi se valjale u rosi, vjerujući da ih tako neće boljeti kosti. Isto tako, u blizini Usore kupalo bi se u rijeci s vjerom da se tako skidaju uroci i štiti zdravlje. U Kreševu bi se, opet, rano ujutro umivalo u snijegu, u Bosanskoj Posavini kupalo u potoku, a sve ciljem zdravlja i ljepote. Nadalje, u posuškom kraju bi se po Jurjevu proricalo kakav će tko biti kroz godinu; naime, onaj tko je u krevetu dok sveti Jura prolazi kolima, bit će lijenčina, a onaj tko se ustane ranije, naloži ognjište i na kućna vrata objesi prvi proljetni pupoljak, bit će vrijedan. Također, onome koji se ne ustane stavljali bi draču oko vrata da ostane obilježen među svijetom. Uz blagdan Svetog Jure vežu se i ljubavna proricanja; na primjer, „u vareškom kraju na Jurjevdan bi se svake godine išlo na uranak. Ustalo bi se rano u tri sata, a večer prije bi se po mjesečini nabralo nekoliko strukova žare, koja bi se

¹⁵⁵ Zapisala sam 2016. godine u Biograticima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

sadila idući kraj puta. Kad bi djevojke ujutro ustale na uranak gledale bi na koju se stranu žara nagnula i vjerovalo se da će se na tu stranu udati.¹⁵⁶ Posebno je raširen običaj škropljenja vodom, pa bi se tako u selima kod Širokog Brijega prije izlaska sunca škropila stoka i imanje uz molitvu za dobar urod i zdravlje stoke. Slično bi činili i usorski seljaci koji bi uz škropljenje polja sadili i grančicu jelke posvećene na Cvjetnicu. U Varešu se, također, s blagoslovom polja započinje upravo na Jurjevo, ali se uz to održavaju i mise po lokalnim grobljima. Zanimljivost dolazi iz okolice Viteza gdje bi „čobani ovjenčavali stoku tako što od proljetnog cvijeća i zelenih grančica spletu vijenac koji vješaju stoci o vrat ili rogove. Ukrašenu stoku dogonili bi kući, skidali vijenac i vješali o štalsku gredu ispod strehe. Vjerovalo se da tim proljetnim biljem tjeraju sve napasnike u tijeku godine koji ljude, stoku i imetak napadaju i da ih štite kroz čitavu godinu.“¹⁵⁷ Blagdan Svetog Jure osobito karakterizira kićenje zelenilom i cvijećem sa simbolikom nade, pobjede proljeća nad zimom, života nad smrću. Tako se na planini Kušanovac i danas kiti kuća prije izlaska sunca; netko od ukućana rano ustaje i najčešće donosi procvalo cvijeće, zelenu granu tilovine ili šljive. Specifičan je bio običaj trubljenja, apotropjeski obred kojim se nastojalo otjerati demone i odagnati razne čari. Između ostalog, obred je zabilježen u Ljubatovici kod Žepča: „Večer prije Jurjeva starija osoba koja se razumije u vrste i kvalitetu drva ide potražiti posebno vrbovo drvo s kojega se skine kora. Od te kore naprave se trube u koje se ubaci ručno izrađen pisak. Tako izrađena truba ostavi se u vodi da stoji do sutra. Sutradan ujutro djeca uzimaju trube i trube okolo kuće ili gdje se igraju.“¹⁵⁸ Još jedan apotropjeski obred je takozvano *ljuljanje mladeži*. Poznato da je su u Ričicama kod Guče Gore momci biljem ukrašavali vrata i prozore djevojaka, a kako bi se zbližili, pravili bi im i ljuljačke. Sačuvana je izreka: „Daj ti meni Jurjev – dan, ja ću tebi zelen gaj.“¹⁵⁹ Konačno, „diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvati i danas kazuju (prozne i stihovane) legende o sv. Juri.“¹⁶⁰

¹⁵⁶ Dragić, Marko: *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 287.

¹⁵⁷ *Isto*, str. 298.

¹⁵⁸ *Isto*, str. 301.

¹⁵⁹ *Isto*, str. 285-306.

¹⁶⁰ Dragić, Marko: *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 47.

8.1. Križićanje

Uz blagdan Svetog Jurja veže se i običaj tradicijskog *tetoviranja*, takozvanog *križićanja*, *bocanja*, *sicanja*, a u „pojednim mjestima se javljaju i specifični, lokalni nazivi (npr. *drocanje*, *šaranje*, *krizma*).“¹⁶¹ Pored svetkovine Svetog Jurja, križicalo se i na blagdan Svetog Josipa, Svetog Ivana, Blagovijest, Cvjetnicu te u dane Velikog tjedna. „Trajno punktiranje kože, koje se uglavnom prakticiralo kod ženskoga dijela populacije, antropološki je specifikum srednjobosanskih katolika. Prema historiografskim bilješkama dio je zagonetnoga prapovijesnog ilirskog nasljeđa. No čini se da upravo osmanskim okupacijom srednjovjekovne Bosne nastupa, kad je riječ o tetoviračkoj kulturi katolkinja, jedna samosvojnija i bogatija, u običajnome smislu, ornamentacijska faza. Faza „boc(k)anja križa“ koja se u simboličkome smislu (pre)oblači, u svrhu zaštite života i identiteta pred nastupajućom islamizacijom, u jedno novo konfesionalno ruho.“¹⁶² Premda je riječ o jednoj od najsnažnijih identitetskih odrednica Hrvata u Bosni i Hercegovini¹⁶³ koja posebno glasno progovara o etničkom i kulturnome identitetu toga naroda, zbog opširnosti same teme, u radu se tek kratko osvrće na taj „ornament duha i tijela“¹⁶⁴ kako bi se uputilo na njegovu važnost u strukturi identitetskog okvira Hrvata, pa posljedično i Bosne i Hercegovine kao cjeline. Također, posebno se osvrće na Lašvansku dolinu odnosno Guču Goru, mjesto na kojemu je Truhelka zabilježio najljepše oblike tetoviranja. Naime, „u tim je krajevima jezgra katoličkog žiteljstva, pa je po tome to područje najviše proširenog tetoviranja paralelno najjačem području katolicizma u Bosni.“¹⁶⁵ Dakle, u Gučoj Gori, križićanje, bocanje ili tetoviranje, najčešće je obuhvaćalo gornju stranu ruke, pregib, područje ispod i iznad lakta, ponekad i donju stranu ruke te sredinu grudne kosti, a dosta rijedak, ali prisutan, bio je i jednostavni motiv na čelu. Među prikazanim simbolima najčešći je bio križ, a slijede ga krug, sunce, vijenac, jelica, grančica, klas i drugi.¹⁶⁶ Kao što je za ovu,

¹⁶¹ Jukić, Monika: *Tradicionalno tetoviranje Hrvata u Bosni i Hercegovini - bocanje kao način zaštite od Osmanlija*, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, 2013, str. 205.

¹⁶² Herceg, Toni: *Tetovaže katolika u srednjoj Bosni – simbolički ornament duha i tijela*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2017., str. 342.

¹⁶³ „Običaj tetoviranja bio je najviše rasprostranjen među hrvatskim katoličkim življem središnje Bosne, osobito na teritoriju bivšeg visočkog, fojničkog, sarajevskog, travničkog, bugojanskog, prozorskog kotara i niz donji Vrbas, kotorvaroški i banjolučki kraj.“ (Dragić, Marko: *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., str. 150.)

¹⁶⁴ Herceg, Toni: *Tetovaže katolika u srednjoj Bosni – simbolički ornament duha i tijela*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2017., str. 346.

¹⁶⁵ Dragić, Marko: *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., str. 151.

¹⁶⁶ *Isto*, str. 153.

tako je i za mnoge druge tradicije presudna bila upravo višestoljetna osmanska odnosno, među narodom, *turska okupacija*:

Bio turski vakat i onda 'ko je god im'o križ znalo je se da je 'Rvat. Imale bi petnaest godina, šesnaest, nisu to prija mogle podnit, to bi se izvaljivalo meso. Znaš, kad je bio taj turski vakat, prije mlada ne bi smila izać ni kazat' da će bit' svatovi, jer ako kažeš, prvu noć spava Turčin s tobom onda kasnije krili bi, neće kazivat' kad su svatovi i tako bi se vjenčavali, a kad su svatovi, onda bi oni uzmi, zvale se nafe, a to su se zvali čarčafi, plahte, ali one su se u četiri reda tkale pa bile šarene, bilo i u moje mame. I to je mlada nosila kad je išla, nosila bi te nafe, pokrije se, a i cura kad je prija, za mog vremena nije, ali to mi je baba kazivala, cure za njezinog vakta, kad je ona cura bila, kad se ti zaručiš ti ne ideš pod nafom ovako k'o sad kad ideš nego se nagizdaš i zagrneš se s otim i izlaziš iz kuće i more te mater vidit, ali ne može te muškadija vidit, mogu braća, ali ne mogu ćaća il' amidža il' stariji ne mogu te vidit. I oni se zagru s otim i odoše u crkvu da ne bi ni'ko znao da je ona buduća mlada i ako je bila lipa cura, nije smila, pošto su prolazili kroz turska sela, cura se isto tako zagru nediljom, sve se zagru nafama i tako bi se one krile u crkvu-iz crkve, ne bi smile odat bez toga jer ako ih vidi onda dolaze pa te odvedu, mogu ti dijete odvest. Pa petsto godina vladali, radili šta su tili. Ja znam moja baba pričala tamo na Bukovci, kaže, bila cura lipa k'o slika, nikad nije smila u Crkvu otić', u podrumu bila, krili je i nosili joj 'ranu dole i nuždu vršila dole u kantama, nije smila da izađe i obolila dole u toj vlagi i umrla. (...) Moja je baba imala, znalo se 'ko je kršćanska pa radi toga, a to je se obično na Blagovist šaralo, odeš u Crkvu onda iza podne dogovore se koliko ima žena koje su to znale, nešto ugljen pa ugrije pa to tako boca iglom, izboca te, al' to boli, onda kasnije mora zamotavat' to, to se, kaže, ukrasti, to boli, to Bože sačuvaj, to moraš, kaže, u rano proljeće dok počne se po njivama radit da se ruke ne otruju, da ne bi obolile.¹⁶⁷

„Kada bi se netko uhvatio zadatka da nacрта kulturni atlas, recimo, samo srednje Bosne, i baš samo one katoličko-hrvatske, otkrio bi da u tom unutarnjem arealu od Mrkonjića i Liskovice, Livna i Kupresa na zapadu, do Vareša, Očevije i Olova na istoku, od Posavine na sjeveru do Rame i Neretvice na jugu leži jedan drevni autohtoni svijet, jedan jezik i mentalitet, jedna povijest i jedna memorija, koju možeš uništiti i raseliti, ali je ne možeš definirati ničim

¹⁶⁷ Zapisala sam 2022. godine u Gučkoj Gori. Kazala mi Danica Radić, rođena Lovrinović, 1938. godine u Gučkoj Gori.

izvan nje. To je onaj kulturni areal u kojemu se zadržao zagonetni prahistorijski običaj tatuaže...“¹⁶⁸

8.2. Križicanje na Svetog Josipa

Sveti Josip zaštitnik je Hrvatske i cijelog hrvatskog naroda pa se u crkveno-pučkoj baštini slavi svetim misama, pobožnostima, procesijama, deveticama, trodnevnica, zavjetima i pučkim slavljinama. U Bosni i Hercegovini posebno se križicalo o blagdanu Svetog Josipa, primjerice u Rami, Kraljevoj Sutjesci i okolnim selima, Jajcu i okolici te busovačkom kraju. Tako su u busovačkom kraju mladima „križeve tetovirale starije djevojke koje su bile hrabrije i upućenije ili neke bake koje su bile dobro naučene. Starije žene pripovijedaju da su se kao djevojke malo bojale tetoviranja, ali im je bilo i drago jer su nakon toga smatrane odraslim djevojkama i tada su mogle ići na prela.“¹⁶⁹ U Kraljevoj Sutjesci bilježi se i naziv *bocanje križeva*. „Proces bocanja križeva odvijao se tako što bi se naložio luč. Peruškom bi se u jednu posudicu ili čašu pokupio pepeo. Po kap vode se stavljala da se to razmuti. Uzela bi se tanka igla i s njom su se bocali križevi. Kad bi se smjesa stavila pod kožu uzimao se papir koji bi se izbockao i stavio na ranu. Sutradan se taj papir skidao“¹⁷⁰, a u Jajcu i okolici bi se uzimalo „smole i čađi pa bi se to prokuhalo i onda se po rukama mazalo i iglama se bolo. Preko noći bi se to zamotalo i izjutra bi ostale tetovaže.“¹⁷¹ Na taj je način hrvatski katolički puk u Bosni i Hercegovini stoljećima priječio odvođenje svojih mladića u janjičare, prijelaz na islam te prisilno udavanje i podvođenje djevojkama na prvu bračnu noć s agom ili begom. Konačno, branio je svoj identitet.

Također, u Bosni i Hercegovini se odvija još niz različitih običaja i pobožnosti vezanih uz blagdan Svetog Josipa. Na primjer kreševska je tradicija da se mladi pjevajući Gospin plač okupljaju na brdu Grad gdje je boravila i posljednja bosanska kraljica Katarina Kosača Kotromanić. U Hercegovini se sveti Josip smatra i zaštitnikom bijednoga seljaka „koji se

¹⁶⁸ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 49.

¹⁶⁹ Dragić, Marko: *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., str. 152.

¹⁷⁰ *Isto*, str. 154.

¹⁷¹ *Isto*

stoljećima tješio i radovao njegovoj svetkovini jer tada trava počinje rasti, stoka neće ugibati od gladi, a sv. Josip će »pokupiti sve mišine«. Stoga sv. Josipa nazivaju »kupimišinar«. ^{172 173}

S blagdanom Svetog Josipa povezivala se i igra s prstenom jer je sveti Josip Marijin zaručnik i zaštitnik obitelji. Tako bi se na svetkovinu u Majdanu kod Mrkonjić Grada narod sastajao na sijelima igrajući igru s prstenom i kapom.¹⁷⁴ Slična igra poznata je i u Gučkoj Gori, također izvođena i u pokladnom i uobičajenom vremenu kroz godinu:

Muški su igrali prstena, uzme se jedan'est čarapa, obično je to bilo vunene jer takvima možeš i igrat' ili čarapa ono komplet ili priglavke i prsten ili neki novčić, znači sakriv'o bi se ispod tih čarapa. Odigra se jedna, dvije, tri glave, koliko se već dogovorimo. Igra se, recimo, jedna glava do trideset, do pedeset, jedan sakriva u dvije grupe. U grupi može bit' kol'ko god hoćeš ljudi. Znači oni koji počimaju, koji izvuku prvi prsten, oni prvi počimaju i oni prvi sakrivaju. Kad on sve to sakrije, ti ga moraš nać' od prve ili ga moraš nać' pretposljednji jer ako promašiš u prvi onda dobro moraš pazit' koji dižeš jer onda moraš dizat' one koje smatraš da nije ispod njih, razumiješ li, da bi protivnik dobio što manje bodova. (...) Obično su bile neke smicale se pravile. Znači taj isti prsten ili novčić kojeg si vadio obično bi se stavio u neku vel'ku vodenu posudu i ti bi je ustvari mor'o izronit' ali ustima, a to je zima i nije to bilo tako lako izvadit' ni prsten, a kamo li neki novčić i svi to moraju oni koji izgube. (...) Ljudi su se garili, ti si izgubio sad se mi iživljavamo na tebi. Na šporet, svi su bili uvijek na drva, onda bi se ona garež uzimala i onda bi se tako iživljavali, našminka te, nacрта te. Rijetko i nikad skoro za novac, to su bile sve neke igre na zabave na selu gdje su skoro pa svi isto živjeli.¹⁷⁵

Općenito, ova i mnoge druge izmaštane igre, a osobito za vrijeme dugih zima, bile su uobičajeni dio svakodnevice i dokolice naroda u Bosni i Hercegovini:

Što se tiče tih igara, ljudi su se skupljali navečer, bilo bi poželjno kad bi negdje bila neka veća kuća gdje je moglo više ljudi stat', ali i ondje gdje i nije bilo, isto su se ljudi skupljali. Pazi, prvo nekad nije bilo niti uopće struje, a i kad je došla struja, ništa

¹⁷² Isto, str. 149.

¹⁷³ Isto, str. 145-170.

¹⁷⁴ Isto, str. 155-156.

¹⁷⁵ Zapisala sam 2022. godine u Kaštel Starom. Kazao mi spomenuti Anto Matković.

*druge nije bilo zabave. U zimsko doba u čet'ri sata je mrak, jer to ti je već popodne i to ti je odjednom mrak, šta uradit' navečer barem do osam i to su ti te igre, jest između ostalog bio i taj prsten, to su uglavnom muškarci igrali, jer pazi to i kad bi se skupili žene nikad nisu sjedile džaba, znači njima je to navečer bilo za prest', prest' vuno, razvlačit', namotavat', tkat', heklat', vest' na onim, ona juta, k'o ono vreća od krumpira.*¹⁷⁶

9. SVETI MARKO EVANĐELIST

Svetog Marka štiju Rimokatolička, Pravoslavna, Koptska, Luteranska te istočne katoličke crkve. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi štovanje se ogleda u mnogim usmenim lirskim pjesmama, molitvama, procesijama, blagoslovima polja, pomaganju sirotinji, pučkim divinacijama i izrekama, svetištima i drugima. Na primjer, zaštitnik je sela Tolise u Bosanskoj Posavini gdje se uoči blagdana, među pukom zvanog *kirbaj*, uvečer u selu igra kolo ili: „igra kobila.“ Divani se, pjeva, veseli. Djevojke oblače svečanu narodnu nošnju; *bresuknjaču*. Također, od blagdana Svetoga Marka po kreševskim grobljima počinju mise, blagoslovi i derneći. Rodbina se okuplja na grobovima, pale se svijeće i moli, a na koncu se sabiru na zajedničkoj užini. „Zanimljivo je da sve do naših dana na užinu pozivaju samo mještani iz okolnih sela, dok mještani Kreševa ne pozivaju na užinu.“¹⁷⁷ U tom se kraju sveti Marko drži težačkim svecem, pa toga dana gore i težačke svijeće. U posuškom kraju uz održavanje misa, karakterističan je i blagoslov polja. Naime, „mise se održavaju svake nedjelje na drugom groblju i moli se za obilan usjev. Ni jedno groblje u župi ne smije biti zapostavljeno, pa održavanje misa po grobljima traje sve dok se u zadnjem zaseoku koje ima groblje ne održi misa. Poslije mise običaj je da se rodbina i prijatelji vraćaju na ručak. Tada se pripremi obilan ručak, a od pića pije se obično vino i rakija. Nazdravlja se za dobar usjev i da Bog dadne dovoljno kiše kako bi sve posađeno moglo roditi.“¹⁷⁸ Poznato je i pomaganje sirotinji o blagdanu Svetog Marka, pa se tako u ramskoj i uskopaljskoj, ali i kreševskoj tradiciji na taj dan sirotinji pooru njive, slično kao što se čini i na Veliki četvrtak. Među narodom žive i brojne divinacije i izreke, pa se tako u Zapadnoj Hercegovini govori: „Nema jutra bez Jurjev jutra. Nema danka bez Sv. Marka“, a u busovačkom kraju, od blagdana se može „sijati po vrtlu, od

¹⁷⁶ *Isto*

¹⁷⁷ Dragić, Marko: *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016., str. 272-273.

¹⁷⁸ *Isto*, str. 273.

povrtalja, posebno grah jer nema mraza da ga ubije.“ Posebno je zanimljiv križ u Jardolu kod Viteza kojemu se ne pamti vrijeme postavljanja, tek to da je posvećen proljetnom svecu, svetom Marku. „Nekada bi se, načet zubom vremena, križ srušio i baš tada bi godina krenula po zlu. Zavladao bi velike suše ili bi naišla tuča i otukla zasijano žito. Te bi godine vladala glad, a kad je križ obnovljen tada bi vjernici na blagdan sv. Marka tu molili vjerujući da će Božjom voljom oluja zaobići Jardolsko polje.“¹⁷⁹ Uz lokalitet „Križ“ kao i općenito uz Svetog Marka Evanđelista, hrvatski narod u Bosni i Hercegovini veže još brojna vjerovanja, legende i uz blagdan formirane običaje.¹⁸⁰

10. SPASOVO

Uzašašće ili Spasovo blagdan je koji se u spomen Kristovog uzlaska na nebo slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom. U hrvatskoj tradicijskoj kulturnoj baštini blagdan se obilježava spasovskim ophodima, a ujedno se drži i pastirskom svetkovinom uz pripadajuće pastirske svečanosti, obrede i običaje. Tako je u Kreševu običaj bio na Spasovo stadu narezivati uši: „svaki je domaćin imao svoj znak pa otuda izreka „Pozna ga po uvu“. Taj dan pastirima se pripravlja svečanija užina, a za vrijeme užine u šumi pastiri se polijevaju mlijekom. U tom je kraju Spasovo čobanski blagdan i čobanija se pogađa od Spasova do Lučin dana.“¹⁸¹ Pastirske svečanosti održavale su se na Dubravama kraj Stoca gdje bi se na Spasovo bilježila janjad, a uz Srbe neki Hrvati prihvaćaju i *čvarovanje* odnosno čaranje ili bajanje. Običaj baštinjen iz drevnih vremena prinošenja žrtvi nalaže da onaj tko ima puno ovaca, jedan dan u tjednu ih ne kolje niti pod njih izbacuje đubre, vjerujući da se tako stado štiti od vukova i bolesti. Slično, u Hodovu bi se klalo bravče ili bi se ovcama narezivao biljeg na ušima kako bi se taj dan pustila krv, a otkinuti dijelovi ušiju bi se prosipali na mravinjak ili mlado žito. Općenito, vjerovalo se da se taj dan nešto stoke mora zaklati za uspješnu godinu. Uz to, poznato je i kićenje stoke. Primjerice, u vareškom kraju uoči Spasova pastiri bi od prvog proljetnog cvijeća pravili vjenčice i njime u šumi kitili stoku, a zatim bi je nakićenu uvečer vraćali u selo. Slično kao u Kreševu, na sam blagdan se uz pastirske igre ruča u šumi i polijeva mlijekom. Na koncu, Dragić zaključuje kako „spasovski obredi, ophodi i običaji idu u onu kulturnu baštinu

¹⁷⁹ Isto, str. 274.

¹⁸⁰ Isto, str. 259-281.

¹⁸¹ Dragić, Marko: *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 325.

koja je nedostavno istražena i koju je prekrila koprena zaborava. Malobrojni su i podatci o negdašnjim raznovrsnim običajima kojima se slavilo Uzašašće Gospodinovo. Ta je crkveno-pučka kulturna baština ostala u sjećanjima rijetkih kazivača na terenu, a u nekim krajevima sačuvali su se samo blijedi odsjaji.^{182 183}

11. TIJELOVO

Tijelovo (Svetkovina Presvetog Tijela i Krvi Kristove) jedan je od najvećih katoličkih blagdana koji ujedno u pučkoj tradiciji označava kraj uskrsnog razdoblja. Među hrvatskim katoličkim pukom štovanje blagdana ogleda se u brojnim pobožnostima, procesijama, hodočašćima, zavjetima, izgrađenim crkvama, kapelama, ali i pučkim veseljima te blagdan ima svoje apotropejske, panspermijske, a uz divinacije i socijalne i estetske funkcije. Naime, riječ je o običajima drevnoga pretkršćanskog porijekla, ali naknadno kristijaniziranima. Hrvati u Bosni i Hercegovini na različite načine obilježavaju ovaj dan, pa bi se tako u Ravnom izrađivala tri vijenca kao oltarni ukrasi, a nakon procesije, naknadno i zabranjene, upriličilo bi se klanjanje. Posebno je istaknuta procesija u Stocu koja se smatrala smotrom „,katoličke stvarnosti i uvjerenja južne Hercegovine“, a poštovanje su joj iskazivali i pravoslavci i muslimani. Običaji povezani s ukrašavanjem bilježe se i u Matićima kod Orašja gdje bi se ispred crkve pravile četiri sjenice od granja oko kojih svećenik moli, a djeca bacaju cvijeće: „cijelo crkveno dvorište bude ispunjeno mirisnim cvjetnim laticama, a odjeća koju mladi nose, djevojke i mladići, također je jako svečana i karakteristična za ovo područje. Djevojke nose *bresuknjače*, posebnu posavsku narodnu nošnju koja ovaj dan čini osobito zanimljivim i svečanim.“¹⁸⁴ I vareška tradicija bilježi se uz mnogo cvijeća, ali i s posebnom gestom gdje bi lovci na kraju procesije izvodili počasnu paljbu. Procesija se zaustavlja na četiri postaje kroz selo, a običaj je zadržan do danas. Nekada su se četiri oltara, izrađena od hrastovih grana i ukrašena cvijećem, stavljala i ispred crkve u Mrkonjić Gradu, a svaki oltar izradila bi po jedna obitelj. Najprije je zabranjena procesija kroz grad, a s vremenom se i običaj potpuno gubi. Uz ovdje navedena, brojna su mjesta diljem Bosne i Hercegovine u kojima se, kao što se vidi i iz većine primjera, katoličkom puku zabranjivane procesije. Na taj su način mnogi običaji ostali

¹⁸² *Isto*, str. 327.

¹⁸³ *Isto*, str. 305-328.

¹⁸⁴ Dragić, Marko: *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, Crkva u svijetu 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019., str. 71.

nepovratno zatrti, ali nerijetki su primjer i onih obnovljenih (Mostar). Ipak, uz razne običajne pobožnosti, Tijelovo u Bosni i Hercegovini bilježi i razne nazive, kao što je u duvanjskom kraju *Brešančevo*. Naime, obavezno se radilo nešto od brašna, pa bi žene radnicima nosile kruh i razna druga jela. Pamte se i različite divinacije, na primjer, u Pologu kod Ljubuškog predviđalo se: „Tijelovska maglina, smetena godina.“¹⁸⁵

12. SVETI ANTUN PADOVANSKI

Sveti Antun Padovanski, među hrvatskim katoličkim pukom jedan od najštovanijih i u duhovnosti najprisutnijih svetaca, štuje se hodočašćima, procesijama, zavjetima, deveticama, krjesovima, posvećenim sakralnim objektima, molitvama, preporukama, škropljenjem kuća, polja, stoke, pučkim veseljima i običajima te još mnogim drugim iskazima. Uz to, u samoj Bosni i Hercegovini zaštitnik je brojnih župa, kao što je i ona u Bosovači koju osobito pohode mladi. Na hodočašće bi se krenulo najčešće oko tri sata ujutro, putem se mole razne molitve, a nakon jutarnje mise, narod igra kolo i veselje traje sve do večeri. Također, u Bugojnu se nalazi jedna od najvećih crkava u Bosni i Hercegovini posvećenih svetom Antunu. Na sam blagdan neki hodočasnici, moleći krunicu svetom Anti, obilaze crkvu na koljenima, drugi se zavjetuju na trinaest puta, a treći, opet, onoliko koliko im je potrebno za izmoliti krunicu i Vjeronanje. Svetac se osobito štuje i u Ljubotićima kod Kočerina. Posti se devet dana prije samog blagdana uz večernju misu svaki dan, a zadnja večer devetnice je i blagoslov djece. Na samu svetkovinu nakon mise narod se okuplja ispred crkve te se plešu narodni plesovi. Općenito u Hercegovini puk svetog Antu štuje kao zaštitnika sirotinje i stoke i u mnogočemu mu se preporučuje; u Širokom Brijegu: „Čuvaj nas i našega ajvana, da ne bude nikakve štete ni zijana.“ U bugojanskom kraju: „Na čast svetoga Ante da nam isprosi na času smrti misnika, da se mogremo čisto i pravedno ispovedit, da opremljeni svetim sakramentima pođemo sa ovoga svita na bolji“, a stariji muslimani u tom kraju preporučivali bi se: „Čuvaj nas i našeg ajvana, da nam ne bude nikakve velike štete ni zijana.“ Posebno se ističe štovanje krjesovima. Naime, općenito se prije najvećih blagdana pale krjesovi, pa se tako u Ljubuškom i okolnim selima svitnjaci pale i uoči blagdana Svetog Ante.¹⁸⁶

¹⁸⁵ *Isto*, str. 59-91.

¹⁸⁶ Dragić, Marko: *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 37-66.

13. SVETI IVAN KRSTITELJ

Hrvatska, ali i europska te svjetska tradicijska kulturna baština blagdan Svetog Ivana Krstitelja štiju kroz bogate običaje, hodočašća, procesije, ophode, divinacije, svete mise, molitve, zavjete, pučka veselja, sajmove itd. Određeni običaji imaju i svoju lustrativnu i apotropejsku funkciju. Bosna i Hercegovina sveca i njegov spomendan veličaju uz krijesove, bakljare, mašalanje, lilanje, kićenje kuća, dvorišta, kapija, branje ljekovitog bilja, razna vjerovanja, zavjete, hodočašća, blagoslove i pučka veselja. „U hrvatskoj kulturnoj baštini ivanjske vatre čine: krjesovi, baklje, lile, mašale. Te vatre pale se noć uoči Svetoga Ivana Krstitelja.“¹⁸⁷ Tako se u kiseljačkom i kreševskom kraju ivanjski krijes naziva *jangija* te se svake godine priprema za onu narednu. Uz tri Zdravomarije pale se i tri *jangije* uz koje se svira i pjeva čitavu noć, a običaj je do danas zadržan tek u Gornjem i Donjem Čelu. U grudskom kraju poznat je i naziv *Sveti Ivan Svitnjak* zbog slavljenja Ivandana nakon Božića. Uz još mnoga mjesta koja njeguju ovaj običaj, nešto je manje ljudi u samim tim mjestima koji će događaj uveličati kao nekoć, ipak „u Bosni i Hercegovini do naših se dana sačuvao običaj paljenja svitnjaka¹⁸⁸ u sumrak prije blagdana sv. Ivana. Donedavno je bio običaj da se svitnjak pali kod svake kuće i da se na najuočljivijim mjestima pale veliki svitnjaci. Pastiri su se natjecali tko će imati veći i bolji svitnjak. Oko svitnjaka okupljao se mlađi i stariji svijet. Mlađi su se igrali oko svitnjaka, a stariji su sjedili. Kada bi svitnjak dogorijevao i plamen mu se smanjio, mladići su ga preskakali.“¹⁸⁹ Također, ivanjska vatra svoju simboliku vječnog života održava i u Knešpolju u blizini Širokog Brijega gdje bi se paljene baklje nosile na uzvišenja odakle se najbolje vide. Uz to, u Bosanskoj Posavini poznata je i baklja od trešnjine kore; *mašala*, a na mašalanje bi se kao na blagoslov okupljalo mnoštvo ljudi. U selu Tješilu nedaleko od Fojnice palile su se i *lile*¹⁹⁰, baklje od brezine kore, a uvečer na Svetog Ivana nošene su po selu. Posebna je simbolika i u običaju hodanja po pepelu krjesova. Na primjer, u Kreševu je tradicija „da onaj koji prvi pogaza pepeo neće patiti od kožnih bolesti. Hodanje po pepelu obavlja se u spomen boravka sv. Ivana u pustinji. Ujutro prije izlaska sunca išla bi djeca gaziti svitnjak bosa da bi bila zdrava i čvrsta. Tada bi se molila krunica svetoga Ivana za zdravlje i krepost. (...) u busovačkome,

¹⁸⁷ Dragić, Marko; Dragić, Helena: *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., str. 280.

¹⁸⁸ „Za razliku od drugih područja u Bosni i Hercegovini, u bihačkome kraju nema paljenja krjesova ili svitnjaka. Djeca koja po livadama čuvaju krave toga dana beru Svetog Ivu, tj. cvijeće ivančice, i stavljaju ga na spremišta kukuruza, kukuruzane, ili na jastuk u kući. Cvjetova bude toliko koliko je članova obitelji. Poredaju se po starosti za svaku osobu. Čiji najbrže i najviše uvene, taj će iz obitelji prvi umrijeti.“ (*Isto*, str. 306-307.)

¹⁸⁹ *Isto*, str. 289.

¹⁹⁰ „U Bosni i Hercegovini lilanje se još uvijek izvodi uoči blagdana sv. Ilije, zaštitnika Bosne i Hercegovine.“ (*Isto*, str. 292.)

travničkome i novotravničkome kraju u Bosni, vjeruje da će onomu tko se namaže pepelom od izgorjela cvjetnjaka po oboljelu mjestu rane brže zarasti i da će mu koža biti čišća i zdravija.¹⁹¹

Uz simboliku vatre, u hrvatskoj narodnoj tradiciji uz blagdana Svetog Ivana veže se i snažna simbolika vode kao izvora moći, simbola pranja, čišćenja i nevinosti, a uz to, sveti Ivan je i zaštitnik izvora vode. Tako bi se u Šujici po povratku s vodom i moleći Vjeronanje izuvalo i gazilo po pepelu od ranijeg svitnjaka, a kako bi sveti Ivo pomogao, sve je trebalo završiti do izlaska sunca. Slični običaji nalaze se i u Mokronogama kod Tomislavgrada, Busovači te Podhumu kod Livna. Poznato je i kupanje prije izlaska sunca. U Kočerinu kraj Širokog brijega vjerovalo se da će onaj tko prvi na blagdan Svetog Ivana dođe do izvora i umije se vodom biti izliječen od svraba. Općenito, u Bosni bi se djeci tek na blagdan Svetog Ivana dozvoljavalo kupati u rijekama. Konačno, „mnoga su kulturna vrela diljem Bosne i Hercegovine kojima narod hodočasti i pripovijeda o čudotvornim izlječenjima na tim vrelima. Takva su primjerice: Jakovljevo vrelo kod Kreševa (Vrelo sv. Jakova Markijskoga), Mrtvalj u Podmilačju kod Jajca, Svrabivica u Perićima kod Prozora (Rama), Ivanjska voda u Knešpolju kod Širokoga Brijega i mnoga druga.“¹⁹²

Ističe se i običaj iznošenja posteljine i tkanina o blagdanu Svetog Ivana. Jedan od primjera kaže kako bi se u Gorancima kod Mostara „iznosilo djevojačko ruho da ga obiđe zrak svetoga Ive. (...) u grudskome kraju iznosila se van i odjeća i rublje. Vjerovalo se da će tada uginuti svi moljci iz odjeće.“¹⁹³ Slično se bilježi i u Donjem Hrasnu, Širokom Brijegu i Stocu. U jugoistočnoj Hercegovini živio je i običaj kićenja kuća, dvorišta, kapija, crkvi i oltara.

Uz svetog Ivana vežu se uistinu brojna i različita vjeronanja. Tako se u Mokrom kod Širokog Brijega vjerovalo da se na blagdan točno u ponoć otvaraju nebesa i vidi raj te da će se tada svaka želja ostvariti. Srbi i Bošnjaci, a nešto rjeđe Hrvati i danas znaju novorođenom djetetu staviti crvenu nit oko ruke kao zaštitu od demonskih sila. Na primjer, na Belenićima kod Ravnoga na Svetog Ivana žene vežu crveni konac oko šaka s vjeronanjem kako ih neće boljeti dok žanju. Od hodočašća najposjećenije je ono svetome Ivi u Podmilačje kod Jajca. „Odlazak u Podmilačje svakomu je bila priča za sebe. Bilo je hodočasnika koji su nekoliko dana i noći

¹⁹¹ *Isto*, str. 296.

¹⁹² *Isto*, str. 299.

¹⁹³ *Isto*, str. 301.

pješačili kako bi stigli sa što većim zavjetom, a ovaj običaj prisutan je i danas te se sve više vjernika odlučuje na takvu žrtvu.“^{194 195}

14. SVI SVETI I DUŠNI DAN

Običajnosti i obredne pobožnosti vezane uz spomen pokojnika sežu u 7. stoljeće. „Dušni dan spomen je kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je taj dan bio nedjelja, prije liturgijske reforme slavio se 3. studenoga. Dušni dan karakteriziraju obilasci groblja, molitve, plaćanje misa za pokojnike, obred oprosta, pomaganje sirotinji i zvonjava crkvenih zvona.“¹⁹⁶ U središnjoj Bosni Dušni dan se naziva *Mrtvo spomenuće*, a u Hercegovini *Mrtvi dan*. U Busovači se taj dan odlazi na mise na groblje, pale se svijeće¹⁹⁷ i nosi prigodno cvijeće. Također, blagdan s vremenom postaje i razlogom okupljanja obitelji i prijatelja raseljenih iz Bosne i Hercegovine, na primjer prognanih Hrvata iz Mrkonjić Grada. U duvanjskom kraju postoji vjerovanje da će iz čistilišta biti spašeno onoliko duša koliko se na Sve svete i Dušni dan puta posjeti groblje i crkva. Uz to, nekoć su se u tom kraju blagdani obilježavali samo molitvom u crkvi, rijetko na grobljima¹⁹⁸, a kasnije je obratno.¹⁹⁹ U Donjim Mamićima se samo do podne nije radilo, ali i tijekom dana nikada o zemlji. Običaj je bio pomagati sirotinji i u procesiji ići do groblja, međutim, danas se taj običaj gasi.²⁰⁰ Konačno, „iza svega toga leže zaostaci i prežici brojnih predodžbi o duši i smrti, zagrobnome životu, drugome ili onome svijetu, pokojnicima i precima, povezani s vjerovanjima koja su duboko utjecala na oblikovanje i razvoj hrvatskoga tradicijskoga nasljeđa.“²⁰¹

¹⁹⁴ *Isto*, str. 307.

¹⁹⁵ *Isto*, str. 275-329.

¹⁹⁶ Dragić, Marko: *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnovljeni život*, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.

¹⁹⁷ „O kultu pokojnika svjedoči i pokojnička svijeća.“ (*Isto*, str. 419.)

¹⁹⁸ „Uzroci tomu nalazi se u turskoj okupaciji od 1463. do 1878. godine. Turci su kršćanima zabranjivali osnivati groblja na pristupačnim mjestima.“ (*Isto*, str. 423.)

¹⁹⁹ „Od 444 crkve, koliko ih je u Bosni i Hercegovini bilo do turske okupacije, Turci nisu porušili samo dvije crkve, one svetoga Ive u Podmilačju kod Jajca i u Varešu. Zbog toga je hrvatski katolički puk bio prisiljen slušati misu na grobljima i na skrovitim mjestima kako ih Turci ne bi opazili i poubijali.“ (*Isto*)

²⁰⁰ *Isto*, str. 417-426.

²⁰¹ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 296.

15. SVETA KATARINA ALEKSANDRIJSKA

Sveta Katarina Aleksandrijska jedna je od četrnaest Božjih pomoćnica i pomoćnika i Kristova nebeska zaručnica. O štovanju svetice među hrvatskim pukom svjedoče posvećene joj srednjovjekovne molitve, izreke, Katarinine lamentacije te versificirane legende koje se mogu promatrati u teološkom, etnološkom i povijesnom kontekstu. Diljem Bosne i Hercegovine i danas su u aktivnom sjećanju i kazivanju usmene lirske pjesme o toj starokršćanskoj mučenici. Na primjer, u južnoj i jugoistočnoj Hercegovini:²⁰²

*Sveta Kate, Božja službenice,
ti si postila trines dana,
trines ponedeljaka.
U tamnici klečec, srcem ječec,
sa sestrama se Bogu molila:
„Ko bi ove moje molitve molio:
triput, večer liježući,
triput, jutrom ustajuć,
Bog mu dao lijepi dar,
na umrli dan,
da mu duša vidi raj.”²⁰³*

Spomenute su Katarinine lamentacije, pa se i u Hutovu u Hercegovini svjedoči i suvremena lamentacija „u kojoj anđeo s onu stranu svita pita svetu Katu: *Bole li te rane tvoje?* Onda odgovara da je ne bole njezine rane, već je boli srce za Isusom, sinom Marijinim.“²⁰⁴ Iz bogatog opusa štovanja i spominjanja svete Katarine u Bosni i Hercegovini, uz grudski kraj gdje je štovanje svetice također posebno rašireno, možda najpoznatije takvo spominjanje dolazi iz Kreševa gdje se prenosi legenda o kreševskoj svetoj Kati kao „svojevrsno svjedočenje o

²⁰² Dragić, Marko: *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 261.

²⁰³ *Isto*, str. 266-267.

²⁰⁴ *Isto*, str. 279.

pobjedi puka koji nije imao prava glasa i koji je bio potlačen, ali je uspio pobijediti u bitki, i to zahvaljujući miješanju više sile.“²⁰⁵

16. OBIČAJI PRILIKOM ROĐENJA I KRŠTENJA

Među hrvatskim pukom u Bosni i Hercegovini želja za potomstvom u braku bila je osobito izražena pa su uz događaje rođenja i krštenja vezani mnogi običaji, ali u nekim krajevima i „magijske radnje kojima je svrha da brak bude plodan.“²⁰⁶ Na primjer, na području Janja običaj je bio „da se u slučaju težeg poroda porodilji stavljala zapaljena lučara (svijeća) ili žar između nogu.“²⁰⁷ Također, kod Hrvata istočne Hercegovine među obiteljima gdje su djeca ubrzo nakon rođenja umirala, vršile su se određene mistične radnje. Na primjer, „provlačenje novorođenog djeteta kroz “vučji zijev” (koža s vučje čeljusti), kroz “moru” (šuplji kamen), mjerili preventivne radnje kao npr. da se dijete krsti jednim imenom, a zove drugim, što je običaj kod sve tri konfesije.“^{208 209}

U Gučkoj Gori posebno se držalo do takozvane *četerestine*, a prisutna su i određena vjerovanja vezana uz to razdoblje:

Ja se sjećam kad sam ja bila mala da je odnos prema ženi koja je rodila odnosno roditelji bio posve drugačiji nego u današnje vrime, a bilo je na način da žena koja rodi četrdeset dana je bila u postelji i to se zvalo takozvana „četerestina“ i u to vrime je se pazilo na puno toga, kao recimo ne smije žena navečer izić vani, recimo, ne smije dječja roba od te bebe biti vani, trebaju se skupiti pelene i sva roba od djeteta koje se rodilo još dok je sunca, još dok nije pao mrak na tu robicu i ženi bi u to vrime dolazile posjete, takozvane babine. Žena bi imala jako puno posjeta, najčešće se donosio ženio jedan slatkiš takozvana sutlija i to je bio sastavni dio tih posjeta od sve rodbine, susjeda, kumova koji su dolazili posjetit' roditelju, a to je ustvari bila kuvana riža na mlijeku, to je bilo slatko i onda ovisi kako je 'ko bio u mogućnosti nosili su se i drugi darovi, ali uglavnom neuporedivo sa sadašnjim vremenom i tek bi žena poslije četrdeset dana se

²⁰⁵ Isto, str. 283-284.

²⁰⁶ Alaupović-Gjeldum, Dinka: *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*, Ethnologica Dalmatica, (8), 1999., str. 150.

²⁰⁷ Isto, str. 151.

²⁰⁸ Isto, str. 152-153.

²⁰⁹ Isto, str. 149-168.

digla iz postelje, ona nije morala stalno ležat', ali nije ništa radila, bila je pod zaštitom ostatka obitelji jer je se to smatralo kako žena tad sačuva zdravlje da će joj tako bit' ostatak života. Naravno da se vjerojatno događalo da nisu sve žene mogle ispunjavat' te uvjete 'ko nije im'o nikoga za pomoć, nekoga da za to vrime kuha njenoj doci koju je rodila prije ili njenom mužu, ali u pravilu to je se jako često događalo da žena četrdeset dana ne radi ništa.²¹⁰

Poseban običaj odnosi se na ženin prvi ulazak u crkvu nakon poroda:

I šta mi je najupečatljivije ostalo iz toga perioda je bio sami čin ulaska u crkvu ponovo. Žena bi kada rodi i poslije tih četrdeset dana kad se dignu iz postelje, dođe u crkvu, ali nije ulazila u crkvu na ulaze na koje je ulazio ostali puk nego na bočni ulaz u crkvu iz sakristije i prije mise, obično bi to bila ta glavna, pučka misa, žena koja poslije poroda prvi put ulazi u crkvu, uđe sa svećenikom i ministrantima na taj bočni ulaz odma' prema oltaru i tu je svećenik molio molitvu i tek se tad žena spusti među puk i sudjeluje u svetoj misi kao i svi ostali vjernici, ali nije mogla prije samog tog čina blagoslova i njene posvete ući u crkvu na glavna ulazna vrata na koju su ulazili svi ostali i to me se baš onako dojmilo, to mi je bilo nešto veliko, pridav'o je se značaj tome činu i svakome rođenome djetetu, koliko se god tad puno više nego sad rađalo djece, ipak je se držalo i do samog tog čina poroda, iako se porod događ'o kući, ženama je se na ovaj način davala neka posebna počast.²¹¹

Nekoć je krštenje slijedilo mnogo ranije nakon poroda, a pamte se i specifični običaji vezani uz slavlje istoga:

Bilo bi krštenje i svi običaji kao što su i dan danas s tim ako je dite bilo bolesno, tad su bebe jako često umirale, tako da je se krštenje obavljalo čim se osjeti da bi se bebi moglo dogodit' zlo. Svećenik bi krstio bebu, naravno, puno puta bi se dogodilo da beba nije umrla, u svakom slučaju nije se dugo čekalo na krštenje k'o što se danas događa. Sami čin slavlja toga krštenja, meni je ostalo u sjećanju, to je bio najveći događaj krštenja: kuma ili kum, znači vjerojatno kuma ako je ne'ko kum to je žena pripremala ili mama ili 'ko već je od domaćica; pita koja se zvala maslanica, to se radilo

²¹⁰ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi je spomenuta Katica Jurčević.

²¹¹ Isto

brašno, voda, klasično tijesto za pite i tu je se potrošilo jako puno svinjske masti koja je se u to vrime štedila i pita je se morala toliko pomastiti da kad izlazi ta kumina maslanica poslije tog ručka na trpezu onda bi se ostali uzvanici na kumin račun zezali, to je bila šala i zezanje; može li se ta pita „privrnut“, a privrnut je značilo da se ona cila u komadu kako stoji u tepsiji u kojoj je se pekla mora kad se okrene naopako u komadu ispast i odlijepit' se od tepsije: znači da kuma nije bila škrta i da nije štedila ni tu mast. Ako bi se dogodilo da se ne privrne nego da se raspadne, to nije bilo dobro jer onda kuma nije dobra kuharica. To je se serviralo svim uzvanicima. S tim šta je ta pita prije tog samog čina privrtanja morala bit' jako, jako ukrašena, a u to vrime je to značilo jako puno šećera i bombona, bilo je bitno da je ta kumina maslanica šarena i da to izgleda što bogatije. Kuma je bila sretna kad bi to sve prošlo u najboljem redu, a te bi se bombone podilile dicitu na njihovu opću radost.²¹²

17. SVADBENI OBIČAJI

Poslovično teatralni, s impozantnom folklornom i etnografskom građom, svadbeni običaji su upravo onaj „najuočljiviji segment tradicijske kulture, (...) (uz folklornu glazbu, ples i narodne nošnje) ono prvo što običnom čovjeku, nestručnjaku, iskrсне u svijesti kad se spomenu hrvatski folklor i narodna kultura. I pripadnici tzv. folklornih sredina najradije će svoj lokalni, regionalni i nacionalni identitet predstaviti drugima prikazom svadbe na sceni.“²¹³ Nekoć uz pojedinca, iznimno važni događaji i za čitavu zajednicu, provodili su se „svim poznatim sredstvima: poštivanjem običajnog i obrednog, ljudskog i nadnaravnog.“²¹⁴

U radu će se navedeno oprīmjeriti svadbenim običajima iz Srednje Bosne i Zapadne Hercegovine odnosno običajima iz Guče Gore i Biograca. Svakako, poglavlje ne obuhvaća sve pojedinosti predstojećih običaja.

Do danas je svadba ostala događajem *sviju*. Ipak, некоć je uloga tih *sviju* bila posebno izražena. Razdoblje prije vjenčanja nosi određene običajnosti najprije između samih

²¹² *Isto*

²¹³ Lozica, Ivan: *Zorica Vitez, Hrvatski svadbeni običaji, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003., 264. str., Narodna umjetnost, 41 (2), 2004., str. 258.*

²¹⁴ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 157.*

mladenaca, kao što je upoznavanje (najčešće na sijelima), darivanje *omaneta*, ali podrazumijeva i čitavu ceremonijalnu ulogu koju su imali roditelji mladića i djevojke.

Pretilo se u budžaku. Momci dođu na prelo, obično sridom i subotom su dolazili i nediljom kad dođu onda sabere se u jednu kuću, a kad smo u zimi sidimo, mi cure radimo, mi smo se sabrale, obično smo plele i onda momci dođu i kad oni dođu mi ustanemo, dadnemo njima stolove, oni posidaju, sidnemo i mi kasnije i onda oni malo s nama pričaju, šale se i onda koji 'oće svoju curu odma' dojde za ruku: „'ajmo, 'ajde ostavi ti, kaže, preslicu, 'ajmo nas dvoje pričat'“ i onda odeš u budžak stojiš tako, pričaš sa njim.²¹⁵

Momak i cura, oni se dogovaraju da će se uzet'. Priko lita, momak oda s curom svu godinu i dogovaraju se, oni će se uzet', (...) ali onda momak išće od nje omanet „za u sreću“, jer on ne smije se pouzdat' u nju da će ona njemu poč' onda ona njemu dadne nešto, dadne mu ili košulju onu seljačku ili usnjake ili rašmeta ili tako nešto „za u sreću“ onda momak to čuva. Kad dojde jesen, cura obeća njemu, na primjer o Božiću, i on kaže „Božić je doš'o, šta ćemo sad?“ Pa eto, „ti reci svoje, nek' dođu tvoji za pitat.“ Momak dojde svojim roditeljima i kaže „ja se 'oću ženit', 'oće me ta i ta cura, eto, ona je rekla da vi odete pitat' njezine roditelje.“ Onda roditelji odu, mater i ćaća i momak, odu oni gori kod tih roditelja; „mi smo došli i tako, naša se djeca 'oće, da vidimo šta ćemo sad, moremo li mi da sklopimo to prijateljstvo“. Onda kažu roditelji od cure „mi nemamo ništa protiv ako se djeca 'oće neka se oni uzmu, e, šta ćete, 'oćete li prošnju, da se prosi cura“; to se rekne besida: dođu mater i ćaća na besidu da pitaju 'oće li cura; „cura je dala besidu da 'oće“, kao riječ, cura je obećala i sad „'oćemo li prošnju ili nećemo“ – „oćemo prošnju“: sad prijatelji pitaju od momka kol'ko će ljudi bit' na prošnji onda oni kažu koga imaju familiju, roditelje, braću, sestre i onda oni saberu i zakažu. Obično subotom prošnja bila, i kaže doć' ćemo te i te subote. Dođu, donesu pečenje, donesu pitu, burek ide, krov se skuva veliki i pečenje, krme ili ovca i ponese se rakija, prija nije bilo ni piva ni soka, ponese se rakije koliko oni reknu prijatelji da ponesu, oni ponesu. Kad dođu kući curinoj dolaze oni, tamo oni njija dočekaju, bude i večera, oni se saberu,

²¹⁵ Zapisala sam 2022. godine u Gučoj Gori. Kazala mi je spomenuta Danica Radić.

*prijatelji su upoznaju, side do po noći, neki osvanu, ujutro u čet'ri sata odoše kući i svak' sebi ode.*²¹⁶

Također, između djevojke i njezinog oca vodi se relativno ustaljen dijalog:

Odu roditelji i tako se oni dogovore da se oni uzmu. Otac zove nju i kaže „'ko je rek'o ovim ljudima da dođu?“ – „rekla, tata, ja“ – „kako ćeš ti ovim ljudima kad ih i ne znaš?“ – „pa tata upoznat ću ih ako ih ne znam“ – „nije to k'o otić' u kopače pa se vratit, nije to otić' na njivu žet' pa se vratit' nego tude mora vik vikovat, više kad ovaj prag prideš, više nemaš se roditeljima vraćat' nego moraš trpit šta god nađeš tamo“ – „tata ja volim tamo, ja 'oću i nemoj mi branit“ – „aj ti se smisli“; i vrati je otac da se ona smisli jedno deset minuta, onda je pita „jesi se smislila?“ – „jesam, tata“ - „pa 'oćeš li ovim ljudima?“ – „ja tražim od Boga sreću, a od vas blagoslov“ – „sine, ja ti dajem blagoslov, a Bog nek' ti sreću dadne, nek' mi budeš u životu sretna“; i onda ona ljubi roditelje, ljubi svekra i svekrvu, njoj svekrva donese dar, donese para, jabuku i vrati taj njezin omanet što je ona dala i onda oni odoše i onda pitaju oni prijatelja od cure „'oće bit' prošnja?“, ako prijatelji neće prošnje, kaže, „prodat ćemo prošnju, koliko je prošnja?“, onda oni reknu parama, dadnu curinom ćaci pare, ako će bit' prošnja, ne daju para.”²¹⁷

Važan trenutak u višednevnom ciklusu svadbenih običaja je takozvano prstenovanje:

Cura će se prstenovat', „cura ide na prsten“, navisti se tri puta. Obavezno ide cura i momak na vjeronauk, curu vodi žena, momka vodi neki muškarac. Dođu u crkvu i prstenuju se i naviste se nediljom, tri nedilje se naviste na misi. (...) Cura se prstenuje onda nediljom dođu je izvest, to je se zvalo „izvest“, tri nedilje, svekrva šalje njoj boščaluk; košulju, gaće, tkanicu, sve ono što se tiče narodne nošnje svekrva joj šalje dar i dođu joj iz kuće, skuvaju maslanicu i tako taj dar nose, iz kuće dvoje, troje ide. Idu s mladom u crkvu, kod mlade ručaju, idu u crkvu onda opet tako tri nedilje. Onda treće nedilje idu na ugovor kad će bit' svadba. „'Oćemo li kod kuće?“, prijatelj pita od momka, „'oću li ti doć' kući prijatelju ili ćemo u gradu?“, negdi odu u kafanu, pa ako je prijatelj malo tanjeg stanja onda kaže prijatelj „moremo i u gradu“; žao mu prijatelja da se

²¹⁶ Isto

²¹⁷ Isto

*troši jer kad dojde kući on mora priji, prijatelju i ukućanima nosit' poklone, a kad je u gradu ne mora nikome, popiju malo, side, progovore onda svekar i svekrva njoj kupe šal, cipele i pošalju nevisti i onda dogovore se kad je svadba.*²¹⁸

Na dan samog vjenčanja pamti se niz različitih običaja:

*Obično svatovi utorkom dolaze curi navečer, noće i srijedom se ujutro toware sejsana, ru'o se tovari ujutro, ima sansadžija se zvao koji ide s konjom i on otra ru'o doli, prija svatova i svatovi upute njega ujutro i onda se oni polako spremaju, odoše na vjenčanje iz te curine kuće, vode curu na vjenčanje u crkvu. A doli cure imaju koje su prije cure krečile i čistile, one dole spremaju mladinu sobu, njezino ru'o i tamo se njezina soba zaključa, ne ulazi ni'ko jer pošto ima svakoga, zaključa se dok ona ne dojde. Poslije toga svatove upute i onda idu masleničari. Kad upute svatove iz curine kuće idu, kućna maslanica, pa ima tetka pa ima strina pa ujak, po šta ja znam, po dvi, po tri maslanice se skuvaju i nosi se dar, na toj maslanici, seljačko je se više nosilo, te košulju, te gaće, krpa, a masleničari dođu prije momkovoju kući od svatova. (...) A kući kad dođu onda oni dočekaju svatove, mlada ide, zagrne ona sve, kad je sašla s konja, skinili je s konja onda je ona zagrnila svekra, svekrvu, familiju. Zagrnila je svekrva, svekrvu i koga već ima onda uzima mlada jabuku i pribacuje priko kuće. Bude novčića unutra. Uzmeš dvi jabuke i ako ne mere jedne, more druga. U prvoj budu pare. Odu dica tražit' tu jabuku. Sad ide mlada, ljubi prag, klekne prid kuću, prostru joj nešto i mole Virovanje, svekrva je škropi na vratin i ona se sagne poljubi prag onda poljubi svekrvu i pride u kuću, kaže, desnom nogom ulazi se u kuću. Unideš u kuću, ima dijete ti sidne u krilo, onda tako je bio običaj, onda ako je žensko dijete 'aljinicu, ako je muško dijete, košulju. Onda poslije toga bile trke, bile prija trke, u mene je trka bila kad sam se ja udala, išli se momci, trčali, obavezno su se momci trčali i 'ko uteče dobije poklon i tako i onda idu u kuću, u kući večera, prijatelji, tamo se sidi do deset, jedanaest sati, prijatelji 'oće ić' kući, isprate prijatelje i onda oni svak' sebi.*²¹⁹

Svadbeni običaji, između ostalog, mogu se klasificirati i na one koji uključuju darivanje u novcu, a iza tek simboličnog novca kriju zanimljive scenske i društvene prikaze:

²¹⁸ Isto

²¹⁹ Isto

Kad svatovi polegnu onda idu pripinjat' svatove za duške, sterali se dušeci po podu onda cure tamo one igle i prišiju ih za duške, nošnju i izjutra kad oni idu ustat', ne mogu. Onda kad dođu moraju platit' oni što su ih oni prišili, oni plate da ih odšiju. Onda izjutra kad cura 'oće izać' nad kuma meće se svatovima cvjetovi, cvjetovi i maramice vezene bile. Onda se svatovima meću peškiri, peškiri se plaćaju, maramice se isto plaćale, jedne meću peškire, jedne meću maramice, svatovi su uvijek dobro plaćali. (...) A kevcije što su bile, kad se cura zove, cura se zove nad kuma i onda izajde tamo i onda u tu kevciju meću oni pare, plaćaju svatovi u curinoj kući, kevciju plaćaju. Kevcija se zvala, bungur se svari, pšenica, svari se i to se iznese, nakitiš ga šimšiom i izneseš, a i oni to znaju da se to mora platit', onda doneseš drugu zdjelu tamo pored njega onda oni plate to. Sa kevcijom počinje ručak. Obično bila potkriža, pa ćevap kokošji pa onda burek pa onda sarma i tako to. Isto momkovo kući kad iznesu kevciju curu zovu nad kuma i onda se meće ručak i dole i kod momka.²²⁰

I događanja vezana za takozvanu jengu i njezino dozivanje, na koncu uključuju darivanje u novcu:

Zovne jednoć, ona šuti, zovne drugi put ona šuti, kad zovne drugi put uniđe lažna, curu metnu neku, prekriju (...) onda 'oće oni nju šćepušat' tu lažnu mladu onda mlada uteče, ne da se. Onda ponovo zove „oj, jenga“ onda se odzovne: „šta je društvo moje, evo moje društvo moje, faljen Isus društvo moje“ – „evo naše društvo, evo koga mi primamo, eto za što smo se mi borili“. Onda jenga ide prva, cura ide za njom i ide gore do svatova okolo te sofre i dojde poljubi kuma, divera i jenga sidne između kuma i divera, a mlada stoji poviše kuma, dole jenga časti, oni pivaju, počne onda veselje onda mlada poljubi okolo sve svatove i 'vamo poljubi svoju rodbinu. Cure za vrijeme toga, cure pivaju svatovima: „oj ti kume diko naša, daruj nama kolo naše, darov'o te Bog, pomog'o te Bog“ i tako starom svatu i tako svima, sad oni sve obađu sa tom pjesmom i oni svi plate tu pjesmu.²²¹

Završetak svatova također karakteriziraju običaji o plaćanju, ali i mnogi drugi kao što su umivanje i garenje svatova:

²²⁰ Isto

²²¹ Isto

Kaže „dok masleničari ne odu nema rasipa“, isprate mlada i mladoženja i prijatelji i svi isprate i pirnice koji si na piru, koga si pozv'o na pir i kad oni odu onda kažu: „'ajmo mladu svest'“, to se rekne „ide se mlada svest'“ onda mladoženju i mladu vodiš u sobu, vodi jenga, kum, diver i idu tamo i oni se malo zafrkavaju, valjaju se po tome krevetu i njija dvoje zatvore i oni odoše 'vamo. Momcima se metne večera, ti momci koji su na primjer došli gledat' svatove, to je se zvalo „buklija“, 'ajmo, kaže, sad na bukliju onda žene metnu momcima tamo sofru i onda tu de malo side sat jedan, sat i po i oni se pokupe i odoše i oni i završi se to, maje rasklone do ujutro. Ujutro će opet doć', ujutro ustanu maje i maje ujutro tamo nalože vatru, a cura ne ustaje dok jenga ne dojde, a to jenga kuma se zove, i dojde ona i kuca na vratin onda mladoženja i mlada otvore, oni su već spremni i ona sa njima 'vamo, a kad ulaze 'vamo di su svatovi, natrpaju mladi stolova unutra; na primjer sad će od otuda unić', a 'vamo nakolali stolova i sad će mlada ić' prva pošto 'oće da mlada otvora, koja jenga pametna pa ne da mlade onda ona otvara. Onda mlada dolazi, ljubi svekra i svekrvu i ako ima od svekra brat ili sestra na konaku onda i njija ljubi: „jeste se naspavali“ i tako. E sad, 'ajde umivanje, svekra i svekrvu prvo onda te koji su im na konaku, njija umiješ onda 'vamo umiješ jengu i kuma i dolaze opet svatovi i dolaze svirači i njija umivaš i oni plaćaju to. Garilo je se, svekar, svekrva, strina, jenga, samo mlada i mladoženja nisu, uzmeš garetine iz šporeta pa po licu. Kad je svadba završila se, veliki ručak bio je četvrtkom i navečer se razade. Subotom čistiš oko kuće šta imaš. Ta prva subota, ide mladoženja i mlada. Mlada nosi kome će priglavke ponit i nosi bokal i nosi lavor i nosi peškir (...) nosi se, na primjer, od svekrve sestri, bratu, amidži, strini. Tri subote moraš ić'; prvu subotu ti plate, a dvi ti ne plate. I 'ko ti bude na piru i dojde izjutra na ručak, plaća umivanje. Kavu, umivanje i pranje nogu subotom, to je sve u tom tjednu, čitav tjedan. (...) Svekrva obično dadne zlato mladi, a svekar pare. To daruju ujutro na umivaju i na kavi. Ručalo je se, i sad prid mrak, iza podne, 'ko 'oće da ide kući, ideš i pratiš ih i opet mladoj platiš ispratak. Pir je momkov, momak se ženi, a raspirišće, curi dolaze svatove i nju vode, to je raspirišće.²²²

O spremanju miraza, uređivanju mlade i svatova, Guča Gora pamti:

²²² Isto

U sejsan išla dva sanduka, išla preslica, išla prakljača, iš'o je srp, slika Gospina ili Isusova, to se meće na sejsan, jastuk, dušek, jorgan, kad sam ja došla ja sam donila jorgan i valjano ćebe. I obično sam ja otkala sebi dušek, bio na kocke, vuneni. Donesesh krevetnjak da moreš prekrit, metneš te jastuke, fine, ukrasne. (...) Mlada se spremala isto kad je zaručena, bila je grlica, rašmeta, križ i janjoš, 'ko je imo pivac, 'ko je im'o ježder, a priko glave mlada dok je zaručena tri nedilje kalkan je nosila, tri nedilje mlada dok se navišćiva ona nosi kalkan u crkvu, nema krpe, nema ništa nego kalkan. Prve nedilje kad se udaš bošća se pokriva, imala ja svoje mame bošću. Prija su svi u nošnjama bili i žene i svatovi i dica. (...) Svatovi nose i kite ploske, kite se i uzde konjima, ni crkva ni oltar ništa se u crkvi kitilo nije. Bila je šargija, bile su muzike, eto, ja kad sam se 1958. godine udala, već su počele harmonike, a prija toga bili su šargijaši.²²³

Okolica Širokog Brijega pamti sljedeće običaje:

Ja ću ti sada ispričati vrijeme moje mame, ona je 1947. rođena u Biogracima, zaseok Cernica, a udala se 1964. kao mlada, došla je na konju. I to bijelome, tražio se bijeli konj za mladu. Na babinu Milanu (konju). U to vrijeme svatovi su trajali tri dana i mladoženja nije iš'o po mladu jer je obred vjenčanja bio na nekoliko dana ranije, možda tri, čet'ri dana prije. On nju čeka kući. I mladoženja je posluživ'o u svojim svatovima, nije sjedio s mladom. Kum, kuma i djeveruša su sjedili s njom. Okupljanje svatova kod mladoženje kreće sa prikupljanjem konja, znači 'ko bi im'o u to vrijeme petn'est svatova, bio je na glasu. Normalan je polazak k'o i dan danas u zakazano vrijeme, svatove ispraćaju kolarice, to su žene koje pjevaju svatovsko pjevanje:

Prva riječ pomoć

Bože druga riječ ako Bog da

treća veća, Božja sreća,

na četvrtoj soko stoji,

na čije će dvore pasti,

na naše će, ako Bog da²²⁴

²²³ Isto

²²⁴ Zapisala sam 2016. godine u Biogracima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

To se pjevalo kad se polazi po mladu i kad se dočekivalo mladu kući, kad je dovode, s tom pjesmom je isprate i doprate. Kad svatovi dođu po mladu, tamo je obično gužva djece, bore se 'ko će čuvati konja svatovskog, onaj 'ko ga čuva ujeti konja i on je zadužen, kaže, brinuti se za konja dok su svatovi tu. Tako kad svatovi krenu svako uzme svog konja i da se neki novčić, plati se za čuvanje konja. Kod mlade se konji okite, cure tamo s mladine strane. Svatovski kolovođa je stari svat i buljubaša. Domaćin ostaje kod kuće, znači on vodi brigu o svatovima kad su kući, pri polasku po mladu, predaje dužnost starom svatu, buljubaši. Koji nosi obično buklije ili tikve u kojima nose pića ili vina. Taj buljubaša i stari svat predvode kolonu svatova. To obično budu ujko i stric od mladoženje. Ujko ili dajdža. Znači oni već nailaze na iste te, sa mladine strane koji ih dočekuju, na drvenim letvama, malo se kroz šalu razmjene za pića koja su ponijeli i malo nadmudrivanja; „što ste vi došli, šta tražite“, e, onda buljubaša ili stari svat koji je bio malo veći govordžija, šalio bi se: „izgubilo nam se ovce, janje, pa čuli da je ovdje“ i tako kroz mali razgovor i šalu, sa mladine strane ovi što stoje, otvaraju te letve i svatovski starješina poziva svatove da uđu u avliju. Ne bi se sviralo, pjevalo dok mladu ne izvedu. Izvodile bi se i lažne mlade. Kad izvedu pravu mladu, kreće se sa pjesmom i kolima. Najčešće su svirale diple i dvojnice. Jedno se vrijeme tu zadrže, mlada se ide pozdravljat' po selu, u komšiluku i penje se na konja koji je posebno okićen za nju, na čelu je konj im'o ogledalo, pričalo se, to ogledalo je služilo da se mlada može pogledat', a pričalo se i da je to protiv uroka. Eto, dovode mladu kući, gdje je dočekuje mladoženja koji je treba skinut s konja, mlada prebaci jabuku u kojoj se nalaze kovani novci, okićenu jabuku. Djeca bi obično čekala s drugu stranu kuće da uhvate mladinu jabuku. Tad se vjerovalo da ako se jabuka ne prebaci ili se vrati natrag, da će se i mlada vratit' svojoj kući, da će ostat' kući. Mladoženja, stari svat, buljubaša i kumovi, uvode mladu u kuću, ispred vrata, čeka je mlada majka, žena sa malom bebom i daje mladi u naručje, da joj poželi plodnost. Obično bi na ulaznim vratima kujine stajala neka prepreka, namjerno postavljena, uže bačeno ili čemlija da se vidi 'oće li mlada to skloniti ili je briga, samo će prikoračit priko toga. Po tom se gledalo kakva će bit'. I mlada prilazi za šporet, tamo se nalazi lonac i probat će hranu koju je svekrva skuvala. Pa se malo i našale. Kao da se tad vidi kakva će ona bit' za kovanje, ispitivanje mlade. Poslije se priključuje svadbena veselje, gdje isto za vrijeme večeri domaćin, kad osjeti da je trenutak, pozove svatove da daruju mladence, pod nazivom „kupljenje jabuke“. Jabuka se kupila iz dva dijela, prvi dio je bilo za darove, znači kum i mlada idu od stola do stola, sa tacnom

jabukom i tad svatovi daju pola te jabuke. A mlada je na paljači stavljala darove koje je pripremila za sve svatove, najviše se pleli čorapi i te bi čorape stavila na paljaču i preko stola za svakog svata ostavljala jednu, a svati ostavljaju novac. A sve to vrijeme, sa strane, ove žene što sam ti ih maloprije spomen'o, te kolarice, opjevaju jabuku. Prvo kreće jabuka od domaćina. Svakom se pojedinačno pjevalo. Uglavnom kad svaki svat da, pjesma glasi „hvala ruci na jabuci“ i tako se ide od jednog do drugog dok sve svatove ne obiđu. E sad, pratnja mladina ili povodani. Oni ne dolaze u isto vrijeme kad i svatovi kod mladoženje, oni dolaze naknadno, otprilike nakon dva sata. Darivanje mlade nije isto kod svatova i povodana. Vrijednost u novcu nije ista. Povodani su uvijek bacali pola od svata i onda se to nekako u kasnije vrijeme izjednačilo. Devedesetih godina se jabuka izjednačila. I nakon određenog vremena kad domaćin osjeti neki umor mladenaca, poziva mladence da idu spavat' i oni odlaze u tu svoju sobu, gdje je za njih mjesto, svatovi se ostaju zabavljat'. Sutradan bi vodali mladu po komšiluku da joj pokažu kuće i selo.²²⁵

Na koncu, „narod je svojom duhovnošću, dosjetkama i promišljanjima kroz dugogodišnja razdoblja stvorio nepisani, ali čvrsto utemeljeni slijed pri odvijanju obreda svadbe. Stoga, u svadbenim običajima postoji bogatstvo različitosti, od kraja do kraja, od sela do sela, pa je nemoguće predstaviti svadbene običaje svakog pojedinog kraja u cijelosti.“²²⁶

²²⁵ Isto

²²⁶ Šilić, Miroslav: *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata središnje Bosne*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Kravica, 2008., str. 37.

18. OBIČAJI UZ SVETU MISU

Povezanost Crkve i puka odnosno pučkih i vjerskih običaja, konačno, ogleda se i u običajima ispred same crkve i iza svete mise. Na primjer, u mnogim selima Zapadne Hercegovine do danas je sačuvan poseban pozdrav među članovima obitelji nakon mise:

Kod nas je običaj nediljom ić' k misi, a u ono doba nije svak' mog'o ni ić', ne'ko je mor'o ostat' kući što god skuvat čeljadi za pojest kad se vrate s mise, a nije se imalo šta ni obuć', misne košulje i ostalo. Tako da je u nekim obiteljima znala bit' po jedna košulja onda bi jedan član obitelji iš'o jedne nedilje u toj košulji, a druge nedilje - drugi. A običaj je bio kad se dolazi s mise kući, ovi što su ostali kući pitaju ove što su bili: „kako ti kod mise?“ ili „kako vam kod mise?“, ako je njih više ušlo odjednom, onda ovi odgovaraju: „dilo ti od mise“, a oni uzvraćaju „i tebi duševno spasenje“.²²⁷

U Gučkoj Gori običaj je bio ostajati nakon mise ispred samostana, što je bila posebna prilika za susret i druženje obitelji, prijatelja, kumova, ali i za upoznavanje momaka i cura, često budućih mladenaca, uz kolo, šargiju, a kasnije i harmoniku:

Poslije svete mise se nije išlo kući, ljudi su ostajali poslije mise, družili se, razgovarali, jer je to bila prilika da se vidi rodbina, prijatelji, kumovi i dugo bi se poslije mise ostajalo u razgovoru, ali ono što je bilo najinteresantnije, to po priči moje mame prije nego sam se ja rodila; igralo je kolo poslije mise bez obzira na umor koliko su ljudi dugo putovali do crkve i koliko im je trebalo da oni dođu i rano se krene i bez obzira na sutrašnji posao koji je čekao, igralo je se kolo. Tad je se kolo igralo uz šargiju i to bi trajalo sat, dva, kako kada i to su bile prilike kad su se cure i momci imali prilike upoznat'. Mladost bi igrala u kolu, a stari ljudi bi stajali sa strane i gledali bi cure i momke; kako 'ko izgleda, koja je cura bolja, koji je momak bolji, 'ko bolje igra, 'ko bi kome bio par i to su bile tako interesantne priče, ono stoji grupa po grupa žena i komentira. Kako je vreme prolazilo, više nije bila šargija, poslije su bile harmonike. Ja se šargije ne sjećam, to je po priči moje mame. Još uvijek se dolazilo pješice u crkvu na tu svetu misu, ali i dalje bi se igralo kolo i 'ko se kome sviđa u kolu, tako bi se i hvatao do njega u kolu i tu bi se razmjenjivala prva upoznavanja i dogovori i u velikom broju

²²⁷ Zapisala sam 2016. godine u Biograticima. Kazao mi spomenuti Zdenko Damjanović.

slučajeva se baš događalo da su se brakovi sklapali između momaka i cura koji su se upoznali nakon mise jer svake nedilje je se dolazilo, to je nešto što je se podrazumijevalo, bez obzira na udaljenost, je li snig ili kiša. Ja se sjećam komentara onih baka sa strane, starijih žena koje su već bile udate koje su bile potencijalne buduće svekrve i punice: „vidi kako ona cura dobro igra“. U stvari, cura koja je dobro igrala, smatralo je se da je ta cura zdrava, da je imala i snagu i za buduće sutra neke poslove i za rađanje djece. To je bilo nešto gdje se pokazivala i ljepota i gracioznost, pa bi se onda događalo poslije toga kola da momak curu iz toga kola, s mise, prati do njene kuće, naravno, uz sav ostali puk i rodbinu koji bi išli prema njenom selu. On bi nju pratio i to bi se već počele stvarat' neke dublje veze i ljubavi i na kraju i ženidbe. To je bio jedan jako veliki broj sklopljenih brakova na taj način jer je to najveća prilika da se cure i momci upoznaju, tek poslije su se u domu održavale igranke, ali u mojoj ranoj mladosti to nije bilo. Šta mi je još ostalo upečatljivo iz toga vremena je bio takozvani kolovođa. Kolovođa plati harmonikašu kolo i ni'ko nije smio proći igrati, kolo se igralo s liva u desno, i ni'ko nije mogao proći s njegove desne strane i da on nije prvi u kolu, ako to ne'ko napravi ili ako ne'ko prikine kolo pa on postane kolovođa, a ne ovaj koji je platio, znalo bi doći do razmirica, pa i tuča jer momak koji je to platio je na taj način htio pokazat' da je on dobrostojeći i da je on spreman na ženidbu, neko 'ko sutra može vodit' brigu o svojoj obitelji jer on ima za platit' kolo. To nisu bili neki veliki novci, ali u tim prilikama to se jako cijnilo. Bilo je lipo pratit' kad ti ljudi koji su se upoznali i zaljubili ispred samostana dođu ispred tog istog samostana na svoje vjenčanje.²²⁸

²²⁸ Zapisala sam 2022. godine u Novom Travniku. Kazala mi je spomenuta Katica Jurčević.

19. ZAKLJUČAK

Tradicijska kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini uz sve jučerašnje i današnje nevolje toga naroda, zapravo „otvara velika i intrigantna pitanja o porijeklu, zemlji, identitetu i o jednom neusporedivo bogatije shvaćenom naslijeđu“²²⁹, pa se i njihovo ugodnije, napose *ljudskije* sutra tražilo upravo u njoj samoj; tradicijskoj kulturnoj baštini: zalog iz prošlosti kao ulog u budućnost. Koliko god se razmetljivom činila ideja o tradiciji kao o pronađenom starom ključu za konačno *mirnu Bosnu*, tijekom rada se, a posebno u njegovom prvom dijelu, neraskidivo združujući *čovjeka, znanje i identitet*, nastojalo uputiti na vrijednost i potrebitost takve perspektive, ali i važnost same tradicije kao takve. „Stoga i jesu vrata kroz koja se u razumijevanje Bosne može ući vrata povijesti, kulture, povijesti mentaliteta a nikako vrata politike ili političkih ideologija, a upravo, u zadnje vrijeme, svi navaljuju na ta vrata, koja ne mogu otvoriti političkim ključem, mogu ih tek razvaliti.“²³⁰ A upravo zbog svoje beskrajno teške povijesti, mozaične kulture i osebujnog mentaliteta, Bosna i Hercegovina pokazuje se kao iznimno zahvalan poligon za vježbanje i polaganje onih specifično međuljudskih, kulturoloških i identitetskih odnosa. Konačno, kulturni identitet ove zemlje „jest „zbroj“, ali jest i „umnožak“; ima i svoje jasno diferencirane nacionalno-kulturne tradicije, ali i njihovu osnovu i njihovu interferenciju koja je – zajednička tradicija. Jedan od temelja baštinjenoga bosanskohercegovačkog kulturnog identiteta je, dakle, u njegovoj civilizacijskoj spletenosti: u istovremenosti jedne zajedničke i triju posebnih tradicija.“²³¹ Također, u radu se nastojalo spretno pristupiti skliskom tlu velikog broja *sličnosti* i *razlika* u ovoj maloj, ali duhom velikoj zemlji. Moglo bi se zaključiti kako je Bosna i Hercegovina „moguća u ovoj kompleksnosti i zato je ona nevjerovatna i u tom na neki način paradigma za budućnost.“²³²

U ovako složenoj antropološkoj slici, Hrvati su svoj identitetski položaj izgradili i zapečatili upravo tisućljetnom tradicijom. Ona je njihov *sakralni prostor* u zemlji u kojoj su podnoseći tragičnu sudbinu, uz nju, ali nerijetko i zbog nje, stvarali najbogatije običaje. U radu su se običaji, obredi i ophodi promatrali kroz svoje apotropejske, panspermijske, socijalne, estetske i druge funkcije. Ipak, povrh svega, naglasak je stavljen na ljude koji su živjeli ili žive te običaje, a posebno na način na koji ono *življeno* doživljavaju. Stoga su korišteni i izvorni

²²⁹ Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 62.

²³⁰ Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 30.

²³¹ Lovrenović, Ivan: Kulturni identitet(i) Bosne i Hercegovine. Objavljeno 26. travnja 2015. Dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/kulturni-identiteti-bosne-i-hercegovine>

²³² Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000., str. 178.

iskazi kazivača prikupljeni na terenu u razdoblju od 2016. do 2022. godine, a ponovno, s ciljem da se shvati „cjelokupni kontekst i značenja koja ljudi pridaju svijetu u kojemu žive.“²³³ U navedenim primjerima, poglavito crkveno-pučke baštine, vidljivo je kako su srž, bitnost i samo trajanje tradicije sadržani u druženju prijatelja, susjeda i rodbine, onih *ljudi s ljudima*: čovjek radi tradicije, tradicija radi čovjeka. Mnoštvo je primjera običaja koji završavaju druženjima i slavljinama koja će onda naknadno i sama postati običajem. U tradicijskoj kulturnoj baštini Hrvata sadržan je cjelokupni kontekst zemlje u kojoj se identitet, kako je to jedino i moguće, uvijek i na određeni način mnogo češće nego danas, gradi s drugima, pa nosili ti *drugi* isti ili različit nacionalni predznak od njihova. Hrvati u Bosni i Hercegovini iz svoje tradicijske kulturne baštine oživjeli su ono najljudskije, a ona im je zauzvrat izgradila, u svakom smislu jedinstveni kulturni identitet.

Naposljetku, razmišljati o Bosni i Hercegovini nosi određeno breme, a tek pisati o njoj znači susprezati se i balansirati između subjektivnosti i objektivnosti; kao da je potrebno pravdati što se o njoj piše na jedan, a ne na sve načine, ili što se ne piše na sve druge načine nego upravo na taj jedan. Konačno, čini se kako joj je i pripadajući osjećaj nalik; u vlastitoj težini dragocjen.

E, moj Jusufe, nije to za nas fratre i Bošnjake. Jeste, ovdje te čeka kriva bosanska brazda i fratarska muka i sirotinjski bir i teška služba, a s druge strane, može biti, kolaj i svaka ljepota. Ali, šta ti vrijedi kad to nije tvoja strana! I da odeš tamo, ne bi ti ništa koristilo. Cijeloga vijeka bi ostao ono što si. Ko te nikad ranije ni čuo ni vidio, samo kad te pogleda rekao bi odmah: Otkud ova fratrina ovdje? Gonite rđu tamo u Guču Goru, odakle je pobjegao, i vežite ga za lanac za koga se otkinuo!

Ivo Andrić, *Čaša*

²³³ Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 15.

Izvori:

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

Katica Jurčević

Zdenko Damjanović

Anto Matković

Milka Damjanović

Danica Radić

Literatura

1. Alaupović-Gjeldum, Dinka: *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*, Ethnologica Dalmatica, (8), 1999., str. 149-168.
2. Anđelović, Petar: *Vjerni Bogu, vjerni Bosni*, RABIC, Sarajevo, 2000.
3. Braica, Silvio: *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5-26.
4. Cvitković, Ivan: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini. Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb - Sarajevo, 2006.
5. Čapo-Žmegač, Jasna: *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb, 1997.
6. Čapo Žmegač, Jasna [et al.]: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
7. Derrida, Jacques: *Drugi smjer*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999.
8. Dragić, Marko: *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999.
9. Dragić, Marko: *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure; ZIRAL – Zajednica izdanja ranjeni labud, Baška Voda; Mostar, 2001.
10. Dragić, Marko: *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.

11. Dragić, Marko: *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
12. Dragić, Marko: *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 67-91.
13. Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
14. Dragić, Marko: *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 305-328.
15. Dragić, Marko: *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
16. Dragić, Marko: *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 260-287.
17. Dragić, Marko: *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
18. Dragić, Marko: *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 43-62.
19. Dragić, Marko: *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.
20. Dragić, Marko: *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417-426.
21. Dragić, Marko: *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
22. Dragić, Marko: *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., str. 103-123.
23. Dragić, Marko: *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014., str. 16-25.
24. Dragić, Marko: *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 141-163.

25. Dragić, Marko: *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Split, 2015., str. 5-42.
26. Dragić, Marko: *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015., str. 303-323.
27. Dragić, Marko: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
28. Dragić, Marko: *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016., str. 259-281.
29. Dragić, Marko: *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 189-230.
30. Dragić, Marko: *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 25 (1), Split, 2018., str. 37-66.
31. Dragić, Marko: *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, Crkva u svijetu 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019., str. 59-81.
32. Dragić, Marko; Dragić, Helena: *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., str. 275-329.
33. Dragić, Marko: *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., str. 145-170.
34. Herceg, Toni: *Tetovaže katolika u srednjoj Bosni – simbolički ornament duha i tijela*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2017., str. 342-367.
35. Jukić, Monika: *Tradicionalno tetoviranje Hrvata u Bosni i Hercegovini - bocanje kao način zaštite od Osmanlija*, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, 2013., str. 197-218.
36. Lovrenović, Ivan: *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*, Durieux, Zagreb, 2002.
37. Lozica, Ivan: *Folklorno kazalište i scenska svojstva običaja*, Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 2 (1), 1985, str. 22-33.
38. Lozica, Ivan: *Zorica Vitez, Hrvatski svadbeni običaji, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003., 264. str.*, Narodna umjetnost, 41 (2), 2004., str. 258-259.

39. Sladojević Šola, Tomislav: *Javno pamćenje: čuvanje različitosti i mogući projekti*, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.
40. Škarica, Matej: *Hrvati Bosne i Hercegovine - naslijeđe i izazovi budućnosti*, Alfa, Zagreb, 2020.
41. Šilić, Miroslav: *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata središnje Bosne*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Krvavica, 2008.

Mrežni izvori

1. Dragić, Marko. *Kome treba tradicija?*. Hrvatsko nadzemlje. Objavljeno 30. siječnja 2018. YouTube, 1:53:34. <https://www.youtube.com/watch?v=tVtPMqkyVog&t=2971s>
2. Lovrenović, Ivan: *Hrvati u Bosni i Hercegovini*. Enciklopedijski prikaz. Objavljeno 5. veljače 2019. Dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/hrvati-u-bosni-i-hercegovini>
3. Lovrenović, Ivan: *Kulturni identitet(i) Bosne i Hercegovine*. Objavljeno 26. travnja 2015. Dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/kulturni-identiteti-bosne-i-hercegovine>
4. „Knjigom Zorice Jurilj predstavljena tradicijska baština Širokog Brijega“, JABUKA.TV, 29. lipnja 2018. Dostupno na: <https://www.jabuka.tv/knjigom-zorice-jurilj-predstavljena-tradicijska-bastina-sirokog-brijega/>

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA KAO IDENTITETSKI OKVIR HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Tradicijska kulturna baština proučava se u svojoj općoj važnosti s posebnim osvrtom na bitnu ulogu u izgradnji, shvaćanju i očuvanja identiteta uopće te identiteta hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Također, promatra se ideja tradicije kao aktivne, svrhovite i pozitivne činiteljice u složenom kulturološkom ozračju Bosne i Hercegovine, gdje se njezina služba pomjera iz pasivnog registra prošlosti u budućnost ove zemlje. Stoga se u radu identitet Hrvata u Bosni i Hercegovini, kao sjedinjen s Republikom Hrvatskom, a utjelovljen u samu Bosnu i Hercegovinu, razumijeva upravo kroz njihovu tisućljetnu tradiciju, a poglavito predstavljenu kroz crkveno-pučku baštinu koja podrazumijeva godišnje običaje izvođene i ponavljane na određene blagdane i spomendane. Naime, među hrvatskim narodom u Bosni i Hercegovini posebno je izražena povezanost puka i Crkve, pa samim time i isprepletenost pučkih i vjerskih običaja koji zajedno čine hrvatsko-katolički identitet. Običaji, obredi i ophodi sagledani su kroz svoje apotropejske, panspermijske, socijalne, estetske i druge funkcije, ali specifično i kroz doživljaje ljudi koji su te običaje živjeli ili ih žive i danas. Zato se u radu koriste i izvorni iskazi kazivača prikupljeni na terenu u razdoblju od 2016. do 2022. godine, a sve s ciljem da se tradicijska kulturna baština kao identitetski okvir Hrvata u Bosni i Hercegovini shvati u svom cjelokupnom kontekstu.

Ključne riječi: *tradicijnska kulturna baština, identitet, Hrvati u Bosni i Hercegovini, Bosna i Hercegovina, crkveno-pučka baština*

TRADITIONAL CULTURAL HERITAGE AS THE CROATIAN IDENTIFY FRAME IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The traditional cultural heritage has been studied in its all-around importance with a specific focus on the important role of building, understanding and preservation of identity in general and for the Croatian inhabitants in Bosnia and Herzegovina as well. Furthermore, the idea of tradition as an active, purposeful and positive force in the complex cultural environment of Bosnia and Herzegovina, where its role as a passive history register is propelled into the future of this country, is observed. Thus, in this work, the identity of Croatians in Bosnia and Herzegovina, as united with the Republic of Croatia, and embodied in Bosnia and Herzegovina itself, is understood exactly through their millenia-long tradition and especially represented through the church-folk heritage, which implies every year traditions exercised and repeated on certain holidays and memorial days. As a matter of fact, among Croatian folk in Bosnia and Herzegovina, the connection between the folk and the church is especially significant, and by that itself, the church and folk traditions are intertwined, which together create the Croatian-Catholic identity. Customs, rites and rituals are looked at through their apotropaic, panspermic, social, esthetic and other functions, but also specifically through the experience of persons who have lived and live those traditions to this day. For that reason, the original statements of the storytellers collected on the field between 2016 and 2022 are used, all to fully grasp and understand the traditional cultural heritage of Croatians as the identity frame in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *traditional cultural heritage, identity, Croatians in Bosnia and Herzegovina, Bosnia and Herzegovina, church-folk heritage*

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

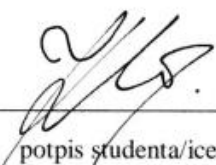
STUDENT/ICA	Klara Jurčević
NASLOV RADA	Tradicijaska kulturna baština kao identitetaki okvir Hrvata u Bosni i Hercegovini
VRSTA RADA	Diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Filologija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	prof.dr.sc. Marko Dragić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. prof.dr.sc. Marko Dragić 2. dr.sc. Nikola Sunara 3. doc.dr.sc. Lucijana Armanda Šurđor

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 29.8.2022.
mjesto, datum

potpis studenta/ice

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Klara Čurčević, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice Hrvatskog jezika i književnosti i Filozofije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 29.8.2022.

Potpis

